

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ

И.АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ жана
Ж.БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

Д 13. 23.673 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК: 37.02(575.2) (043.3)

МАМЫРБАЕВА НЕСТАН БЕРДИБЕКОВНА
ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДА КЫРГЫЗ ТИЛИН ЧЕТ ТИЛИ
КАТАРЫ ОКУТУУДА СТУДЕНТТЕРДИН КОММУНИКАТИВДИК
КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН НЕГИЗДЕРИ
(кытайлык студенттерге тил үйрөтүүнүн мисалында)

13.00.02-окуу туунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили)

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы

Илимий жетекчи : пед. илимдеринин
доктору, проф.м.а. Сыдыкбаева М.М

МАЗМУНУ

Киришүү.....	4
I Бап. КЫРГЫЗ ТИЛИН ЧЕТ ТИЛ КАТАРЫ ЖОЖДОРДО ОКУТУУНУН УСУЛ-ЫКМАЛАРЫ, ОКУТУУНУН ТЕОРИЯЛЫК ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК ЖАКТАН ИЗИЛДЕНИЛИШ АБАЛЫ.	
1.1. Кыргыз тилин чет тил катары окутуунун жалпы маселелери.....	14
1.2 Кыргыз тилин чет тил катары окутуудагы окуу куралдардын, методикалык колдонмолордун, окуу китептердин орду.....	21
1.3. Эки баскычтуу билим берүүнүн шартында мамлекеттик тилди чет тил катары окутуунун өзгөчөлүктөрү.....	29
1.3.1. Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун айырмачылыктары (кытай студенттеринин тил үйрөнүүдөгү баштапкы этабы)	30
1.3.2. Кытай өкүлдөрүнө кыргыз тилин окутуудагы мамлекеттик б	
I бап боюнча корутунду.....	47
й	
II Бап. ЧЕТ ӨЛКӨЛÜК СТУДЕНТТЕРГЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН ЧЕТ ТИЛИ КАТАРЫ ОКУТУУДА ТИЛДИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРДЫ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ЖАЛПЫ МАСЕЛЕЛЕРИ	
2.1. «Тилдик компетенция» түшүнүгү жана анын илимий чөйрөдө калыптанышы.....	50
2.2. «Коммуникативдик компетенция» түшүнүгү жана анын илимий чөйрөдө калыптанышы.....	62
2.2.1. ЖОЖдо чет өлкөдөн келген студенттерге тил үйрөтүүдө коммуникативдик компетенцияны түптөө жана түзүү.....	77
2.2.2. Студенттеринин кыргыз тилин чет тил катары окутууда коммуникативдик компетенциясын калыптандыруунун каражаты катары вынчыл ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу технологиясы.....	107

с

и

р

и

2.3. Студенттин тексти түшүнүүдө ойлоо – кабылдоо процессин өнүктүрүү.....	115
2.4. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда интерактивдүү ыкмалар менен үйрөтүүнүн жолдору.....	121
II бап боюнча корутунду	130

III Бап. ЧЕТ ӨЛКӨЛҮК СТУДЕНТТЕРГЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН ЧЕТ ТИЛИ КАТАРЫ ҮЙРӨТҮҮДӨ ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫК ИШТЕР

3.1. Чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тилин чет тили катары үйрөтүүдө эксперименттин жүрүшү	
3.2. Аталган студенттерге кыргыз тилин үйрөтүүдө жүргүзүлгөн тажрыйбалардын топтому.	

III бап боюнча корутунду.....

Жалпы корутунду.....

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР.....

КИРИШҮҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу – Дүйнө ааламдашып, адамдардын жашоосу өзгөрүп, жашоо шарттары башкача, жаңыча нукка бурулуп, коом өнүгүп-өсүп, өзгөрүп, баалуулуктар да өзгөрүүлөргө дуушар болуп жаткан мезгилде кыргыз тилин чет тили катары окутуу, үйрөтүү күн өткөн сайын өзгөчө актуалдуу, эң олуттуу маселелердин бирине айланууда. Мезгил талабына ылайык бардык мамлекеттерде билим берүү жаңы стандартка өткөрүлүп, анын натыйжасында кесиптик билим жана тарбия берүүнүн мазмуну жаңыча нукка өтүп, студенттерди компетенттүүлүккө негиздеп окутууга басым жасалууда. Өлкөбүздөгү жогорку окуу жайларга чет өлкөлөрдөн келип, билим алып жатышкан студенттер тарабынан ээ болуучу компетенциялар аныкталып, билим берүү стандарттарында камтылууда. Заманбап түшүнүктөрдүн, санариптик педагогиканын пайда болушу менен, адамзаттык баалуулуктардын өзгөрүшү менен улам компетенттүүлүккө негиздеп окутуу жаңы мазмунга ээ болуп, заман талабына ылайык ишмердүүлүккө негизделет.

Коомдун өзгөрүшүнүн учур талабына ылайык илимий таанып-билүүнүн ыкмалары өнүгүп, өсүп жатат. Анын натыйжасында билим берүү системасында инсанга багыттап окутуу концепциясынын негизинде вариативдүүлүк өркүндөп, автордук окуу пландарды, программаларды, окуу китептерди жаңыча түзүүгө мүмкүнчүлүктөр жаралды. Анын негизинде окутуунун жаңы технологиялар, башкача айтканда, инновациялык ыкмалар менен окутуу, тарбиялоо шарттары пайда болду. Билим берүү системасындагы мындай өзгөрүүлөр илимий чөйрөдө изилдөө объектисине айланды. Анын негизинде бир канча илимий-методикалык, окуу-методикалык эмгектер жаралып, алардын мазмунунда санариптик билим берүүнүн жаңы технологиялары каралууда. Санариптик билим берүүдө чет өлкөлүк студенттердин чыгармачылык, интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрүн ар тараптан ачуу аркылуу, өзүн-өзү өнүктүрүү, руханий адептүүлүккө тарбиялоо менен, билим, билгичтик, ой жүгүртүү көндүмдөрүн, тилдик

компетенцияларын калыптандыруу максатын көздөйт. Натыйжада бул максатты ишке ашырууда окутуунун жаңы технологияларынын мазмуну, багыттары жаңыча оптималдаштырылды.

Кыргыз тилин чет тили катары окутууда студенттердин тилдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн «Сынчыл ойломду өстүрө турган окуу жана жазуу» программасынын түрдүү усулдары пайдаланылат. Адам баласынын дүйнө таануу процесси ой жүгүртүүдөн башталат. Ал эми окутуу процессинде сынчыл ойломду өнүктүрүүчү стратегиялар студенттердин тилдик компетенттүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө да өбөлгө болот.

«Компетенттүүлүк» жана «компетенция» түшүнүктөрүн көптөгөн окумуштуулар изилдешкен. Алсак, Дж.Равен (2002), Р.Уайт, Д.Хаймс, Н.Хомский, В.И.Байденко, Л.И. Берестова, И. А. Зимняя, Н.В. Кузьмина, А. К. Маркова, А. В. Хуторской, А. Асипова, М.Н.Скаткин, И.Я.Лернер (1981), В.В.Краевский, Г.П.Щедровицкий, В.В.Давыдов ж.б., Ата Мекендик окумуштуулардан: Н. А. Ахметова, К. А. Биялиев, К. Д. Добаев, М. Х. Манликова, А.Ж.Муратов (2013), С. К. Рысбаев (2014), К.М.Төрөгелдиева, Ж.А. Чыманов (2010), М. М. Сыдыкбаева (2017), А. Е. Акбембетова (2021) ж.б. кайрылышкан.

Жогорку окуу жайларында чет өлкөлүк студенттерди тилдик компетенттүүлүктөргө негиздеп окутууда интерпретациялоо жөндөмдүүлүгүнө ээ болуусун калыптандыруу менен, кыргыз тилинен алган билимдерин жеке турмушунда колдоно билүүгө шарт түзөт.

Окумуштуулардын эмгектеринде чет өлкөлүк студенттердин жана өз алдынча тил үйрөнүүчү чет өлкөлүк өкүлдөрдүн чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү, билим сапатын арттыруу, тарбия берүү маселелери изилденгени менен, алардын тилдик компетенттүүлүгүн жогорулатуу проблемасы илимий иликтөөнүн объектисине алынбагандыктан, бул маселе атайын изилдөө талап кылынууда. Буга ылайык жогорку окуу жайларында кыргыз тилин чет тили катары окутууда кытайлык студенттерди санариптик

окутуу аркылуу тилдик компетенттүүлүгүн жогорулатуу маселеси илимий ишибиздин актуалдуулугун жаратты.

Илимий иштин темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) же негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы: Диссертациялык изилдөөнүн темасы Кусейин Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин мамлекеттик тил кафедрасы жана педагогика жана психология кафедрасынын илимий изилдөө иштеринин пландары менен тыгыз байланышат.

Изилдөөнүн максаты: Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин чет тили катары окутуп-үйрөтүүдө санариптик технологияларды, интерактивдүү усулдарды пайдалануу менен кытайлык студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун методикасын иштеп чыгуу жана алардын натыйжалуулугун эксперимент жолу аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. ЖОЖдордо кыргыз тилин чет тили катары окутууда интерактивдүү усулдарды пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо;
2. ЖОЖдордо чет өлкөлүк студенттер ээ болуучу негизги компетенттүүлүктөрдү аныктоо жана анын учурдагы абалын талдоо;
3. ЖОЖдордо кыргыз тилин чет тили катары окутууда санариптик технологияларды, интерактивдүү усулдарды пайдалануу менен кытайлык студенттердин тилдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн, аларды ишке ашыруунун жолдорун иштеп чыгуу;
4. Иштелип чыккан ыкмалардын эффективдүүлүгүн педагогикалык эксперименттик жолдор аркылуу текшерүү жана жыйынтыктарын талдоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык маанилүүлүгү.

Кытай Эл Республикасынан келген студенттерди кыргыз тилин чет тили катары окутуудагы тилдик компетенттүүлүгүн интерактивдүү усулдар, санариптик технологиялар аркылуу өнүктүрүүнүн жолдорун иштеп чыгуу;

- интерактивдүү усулдарды, санариптик технологияларды пайдаланып окутуу менен кытайлык студенттердин өз алдынча чыгармачылык

ишмердүүлүгүн калыптандырып, өнүктүрүүгө багытталган эң ыңгайлуу ыкмалар сунушталды;

- чет өлкөлүк студенттерди окутууда компетенттүүлүк түшүнүгүнүн мазмуну теориялык жактан талданып, алардын окуу ишмердүүлүгүн активдештирүү мүмкүнчүлүктөрү аныкталды;

- ЖОЖдордо кыргыз тилин чет тили катары окутуу процессинде санариптик технологияларды, интерактивдүү усулдарды колдонуунун үлгүлөрү көрсөтүлдү;

- ЖОЖдордо чет өлкөлүк студенттер ээ болуучу негизги тилдик компетенттүүлүктөр аныкталып, аны санариптик технологиялар, интерактивдүү усулдар аркылуу өнүктүрүүнүн жолдору, аларды ишке ашыруунун ыкмалары иштелип чыкты;

- ЖОЖдордо чет өлкөлүк студенттердин тилдик компетенцияларын калыптандырууга негизделген жоболордун, ыкмалардын натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилди.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: жогорку окуу жайларында чет өлкөлүк студенттерди окутууда интерактивдүү усулдарды пайдаланып, анын негизинде студенттердин тилдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн технологиясы жана аны ишке ашыруунун методикасы иштелип чыккандыгында. Чет өлкөлүк студенттерге, анын ичинде кытайлык студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутууда пайдаланыла турган интерактивдүү усулдардын топтому менен окуу-методикалык куралынын жарыкка чыгышы, жайылтылышы менен мүнөздөлөт. Изилдөөнүн материалдарын ЖОЖдордун окутуучулары жана мектептин мугалимдери, окутуучулар жана илим изилдөөчүлөр пайдаланса болот.

Коргоого коюлуучу диссертациянын негизги жоболору:

1. Студенттердин тилдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методикасы боюнча илимий-методикалык, психологиялык-педагогикалык адабияттарды изилдөө, талдоо жана жалпылоо.

2. ЖОЖдордо кыргыз тилин чет тили катары окутууда тилдик компетенттүүлүккө негизделген методикасын, окутуунун салттуу жана инновациялык усулдарын, формаларын, каражаттарынын жана ыкмаларынын комплексин, окутуунун моделин, аудио, видео материалдарын иштеп чыгуу жана аларды окутуу практикасына сунуштоо зарыл.

3. ЖОЖдордо кыргыз тилин чет тили катары окутууда биз иштеп чыккан усулдар студенттердин тилдик компетенттүүлүгүнүн өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Орус филологиясы факультетинин «Лингвистика» адистигине Кытай Эл Республикасынан келген чет өлкөлүк (кытайлык) студенттерге жана Эл аралык билим берүү борборунун чет өлкөлүк студенттерге ылайык иштелип чыккан жана сыноодон өткөн усулдардын, компетенттүүлүккө негиздеп окутуу методикасынын натыйжалуулугун 200 студентти камтыган педагогикалык эксперименттин (аныктоочу, калыптандыруучу жана текшерүүчү этаптардын) жыйынтыктары күбөлөндүрөт.

Издөнүүчүнүн жеке салымы:

Жогорку окуу жайларында кыргыз тили чет тили катары окутууда тилдик компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун методикасын иштеп чыккандыгында. Педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө окутуунун методдорунун, каражаттарынын, формаларынын жана ыкмаларынын натыйжалуулугун аныктагандыгында. ЖОЖдордо чет өлкөлүк студенттерге тил үйрөтүүдө компетенттүүлүктөргө негизиндеп окутуунун моделин, 1-курстун студенттери үчүн сабактардын иштелмелеринин циклин, окуу куралын, тил үйрөтүүдө сунушталган окутуунун салттуу жана инновациялык ыкмаларын киргизүү боюнча методикалык сунуштарды иштеп чыккандыгында.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын тастыкталышы: Республикалык жогорку окуу жайларда, эл аралык илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда, тегерек столдордо, ар кандай тренингдерде изилдөөнүн жүрүшү, анын натыйжалары боюнча илимий баяндамалар жасалды, илимий басылмаларда, илимий журналдарда жарыяланды. Изилдөөнүн жүрүшү жана

жыйынтыктары Кусейин Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинде педагогика жана психология кафедрасында талкууланды.

И. Арабаев атындагы КМУнун жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы Д 13.23.673 диссертациялык кеңеште алдын-ала коргоодон өттү.

Диссертациянын материалдарынын жарыяланышы: Изилдөө ишине тиешелүү материалдар «Бобек «Global Science and innovations 2020: Central Asia» («Педагогические науки», Нурсултан ш.) (2020-ж), «БМУ жарчысы /К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин илимий журналы/ (2020-ж), И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин жарчысы (2020), “ОшМУнун жарчысы» (2021-ж), Международная ассоциация «Физиология без границ» Международный круглый стол на тему «Физиология без границ: актуальные вопросы физиологии, медицины, психологии и педагогики», посвященного 30-летию Независимости Республики Казакстан, Нур-Султан (2021-ж), «Бюллетень науки и практики» в №5 (май) Россия Федерациясы (2022-ж), «ALATOO ACADEMIC STUDIES» жарчысы.(2022-ж), «К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин жарчысы» (2022-ж), Б.Н. Ельцин атындагы Кыргы-Орус Славян университетинин А.О. Орусбаев атындагы Орус тили институту макалалар жыйнагы (2023-ж), К. Карасаев атындагы БМУнун жарчысы (2023-ж) журналдарында жарыяланып, жалпысынан, 11 макала жана 9 окуу куралы жарык көрдү.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы катары К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Орус филологиясы факультетинин, Лингвистика адисинин чет өлкөлүк студенттери жана Эл аралык билим берүү борборунун угуучулары алынды.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү: Диссертациялык изилдөө кириш бөлүмдөн, үч баптан (ар биринде үчтөн параграф), корутундудан, практикалык сунуштардан жана библиографиядан турат. Жалпы көлөмү– 189 бет, негизги текст–171 бет.

Жарык көргөн эмгектер:

1. М.М. Сыдыкбаева, Н.Б. Мамырбаева Кыргыз тили. Синтаксис. 2-курстар үчүн окуу куралы. Б.: 2005
2. С.Т. Балбакова, Б.К. Деркембаева, Н.Ч. Черикова, Р.Б. Жумалиева, Н.Б. Мамырбаева Дил билги /Жогорку окуу жайланынын студенттери үчүн окуу куралы/ Б.: 2008
3. М. Сыдыбаева, Г. Ногойбаева, Н. Мамырбаева, Ж. Акматова Синтаксис. Жогорку окуу жайларынын орус бөлүмүнүн баштоочу топторунун студенттери үчүн окуу китеби, Б.: 2009
4. Б.А. Кодоров, М.М. Сыдыкбаева, Н.Б. Мамырбаева Кыргыз тили /Жогорку жайларынын орус бөлүмүнүн улантуучу топторунун студенттери үчүн окуу китеби, Б.: 2008
5. Б.А. Кодоров, М.М. Сыдыкбаева, Н.Б. Мамырбаева Кыргыз тили /Жогорку жайларынын орус бөлүмүнүн улантуучу топторунун студенттери үчүн окуу китеби (Оңдолуп, толукталып 2-басылышы), Б.: 2009
6. А.О. Дюшембиева, Р.Р. Мамбетова, Н.Б. Мамырбаева Кыргыз тилин бирге үйрөнөлү. I китеп. Б.: 2017
7. А.О. Дюшембиева, Р.Р. Мамбетова, Н.Б. Мамырбаева Кыргыз тилин бирге үйрөнөлү. II китеп. Б.: 2017
8. М.М. Сыдыкбаева, Н.М. Мамырбаева Кыргыз тили /Жогорку окуу жайларынын чет өлкөлүк студенттери үчүн окуу куралы/, Б.: 2022.
9. Н.Б. Мамырбаева Чет өлкөлүк студенттерге тил үйрөтүүгө арналган тренажер. Б.: 2023

Диссертациянын мазмуну төмөнкү иштерде чагылдырылган:

1. **Мамырбаева, Н. Б.** ЖОЖдордо чет өлкөдөн келген студенттерге тил үйрөтүүдө коммуникативдик компетенцияны түптөө жана түзүү. [Текст] / Н.Б. Мамырбаева // Объединение юридических лиц^[1] в форме ассоциации «общенациональное движение «Бобек» конгресс ученых Казахстана “Global

science and innovations 2020: central asia” № 4(9). «Педагогические науки» г. Нур-Султан – 2020.

2. **Мамырбаева, Н. Б.** Студенттин текстти түшүнүүдө ойлоо – кабылдоо процессин өнүктүрүү./ [Текст] Н.Б. Мамырбаева// БМУ Жарчысы №2-3 (52-53) Бишкек- 2020.

3. **Мамырбаева, Н. Б.** "Коммуникативдик компетенция" түшүнүгү жана анын илимий чөйрөдө калыптанышы. / [Текст] Н.Б. Мамырбаева // И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин жарчысы. № 4 (56) Бишкек - 2020.

4. **Мамырбаева, Н. Б.** Кыргыз тилин чет тил катары окутуу- билим берүү саясатындагы артыкчылыктуу багыттардын бири. / [Текст] Н. Б. Мамырбаева // Международная научно-практическая конференция, посвященная 70-летию профессора С.Момуналиева ОшГУ “Ош жарчысы” Ош -2021.

5. **Мамырбаева, Н. Б.** Кыргыз тилин чет өлкөлүк студенттерге коммуникативдик ыкманын негизинде үйрөтүү. [Текст] Н. Б. Мамырбаева // Международная ассоциация “Физиология без границ” Международный круглый стол на тему “Физиология без границ: актуальные вопросы физиологии, медицины, психологии и педагогики”, посвященного 30-летию Независимости Республики Казакстан г. Нур-Султан – 2021

6. **Мамырбаева, Н. Б.** Формирование коммуникативной компетенции студентов при обучении кыргызскому языку как иностранному. [Текст] Н. Б. Мамырбаева // “ Бюллетень науки и практики” в №5 (май) 2022 г. РФ <https://doi.org/10.33619/2414-2948/78>

7. **Мамырбаева, Н. Б.** Кыргыз тили чет тил катары окутуунун өзгөчөлүгү (кытай студенттеринин тил үйрөнүүдөгү баштапкы этабында). [Текст] Н. Б. Мамырбаева // “Alatoo academic studies” жарчысы. № 4 Бишкек 2020.

8. **Мамырбаева, Н. Б.** Кыргыз тили чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттердин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу. [Текст]

Н. Б. Мамырбаева // К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин жарчысы № 53 Каракол ш.-2022

9. **Мамырбаева, Н. Б.** Чет өлкөдөн келген студенттерге тил үйрөтүүдө коммуникативдик компетенцияны түптөө жана түзүү. [Текст] Н. Б. Мамырбаева // И. Абдраимов атындагы Кыргыз авиациялык институту. “Наука сегодня: теория, практика, инновация” аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. Б.-2022.

10. **Мамырбаева, Н. Б.** “Тилдик компетенция» түшүнүгүнүн маанисинин лингвистикада жана кыргыз тилин чет тили катары окутуудагы өнүгүшү. [Текст] Н. Б. Мамырбаева // Түрк элдеринин тили, адабияты жана педагогикалык билим берүүнүн теориялык жана методологиялык маселелери” К.Карасаев ат. БМУнун профессору, ф.и.д., С.Искендерованын 50 жылдык илимий-практикалык ишмердүүлүгүнө жана 70 жылдык мааракесине арналган Эл аралык илимий-практикалык конференциясы. БМУнун жарчысы №2 (64) 2023

11. **Мамырбаева, Н. Б.** Жождун студенттеринин кыргыз тилин чет тил катары окутууда коммуниктивдик компетенциясын калыптандыруунун каражаты катары сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу. [Текст] Н. Б. Мамырбаева //Русский язык билингвальном пространстве Кыргызстана и Центральной Азии: опыт, поиски, решения» Сборник статей Международной научно-практической конференции Кыргызско-Российский Славянский университет им. Б. Ельцина Институт русского языка им. А.О. Орусбаева. Б.-2023.

10. **Мамырбаева, Н. Б.** Кыргыз тилин чет тили катары окутууда студенттердин тилдик-коммуникативдик компетенциясын түптөө

11. **Мамырбаева, Н. Б.** Методы изучения кыргызского языка как иностранного языка интерактивными методами. [Текст] Н. Б. Мамырбаева // “**Бюллетень науки и практики**” в №2 (май) 2024 г. РФ <https://doi.org/10.33619/2414-2948/78>.

12. **Мамырбаева, Н. Б** Кыргыз - кытай мамлекеттериндеги окутуунун өзгөчөлүктөрү. [Текст] Н. Б. Мамырбаева //

13. **Мамырбаева, Н. Б** Кыргыз тилин чет тил катары окутуунун усулдары. [Текст] Н. Б. Мамырбаева //

I БАП. КЫРГЫЗ ТИЛИН ЧЕТ ТИЛ КАТАРЫ ЖОЖДОРДО ОКУТУУНУН УСУЛ–ЫКМАЛАРЫ, ОКУТУУНУН ТЕОРИЯЛЫК ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК ЖАКТАН ИЗИЛДЕНИШ АБАЛЫ

1.1. Кыргыз тилин чет тил катары окутуунун жалпы маселелери.

Мамлекеттик тилди чет тил катары окутуу - билим берүү саясатындагы артыкчылыктуу багыттардын бири болуп саналат. Бүгүн билим берүү парадигмасы өзгөргөн шартта, эки баскычтуу билим берүү системасына байланыштуу кыргыз тилин чет тил катары үйрөтүү да болуп көрбөгөндөй жаңы мазмунга, жаңы моделдерге ылайыкташып баратат. Буга чейин кыргыз тилин чет тили катары, же экинчи тил катары окутуп, үйрөтүүнүн методдоруна алым сынбай келишкендерине күбөбүз. Кыргыз тилин эне тил же экинчи тил катары окутуудан кыргыз тилин чет тили катары окутуу кескин айырмаланат. Бул айырмачылыктар тууралуу Ж.А. Чыманов, К.А.Биялиев, С.К Рыспаев жана башка ушул сыяктуу окумуштуулардын изилдөөлөрүндө кеңири сөз кылынган. Окумуштуу М.Сыдыкбаева өзүнүн изилдөөлөрүндө «Кыргыз тилин чет тил катары окутуу – бул дүйнөлүк тилдерди окутуу методикасына таянуу менен ишке ашат» – деп белгилейт [7. 29-б].

Ар бир окутуучунун өзүнүн чыгармачылык менен жасаган иш- аракети, ойлоп табуучулугу өзүнүн методикасы болуп саналат. Чет тилин үйрөтүү методдоруна келгенде чоң күч жумшоо зарылдыгы туулат. Анткени, Кыргызстандын жогорку окуу жайларына чет өлкөлөрдөн келип билим алып жатышкан студенттердин саны арбын. Чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тилин окутуп, үйрөтүүдө азыр бир далай кыйынчылыктар туулууда. Андай көйгөйлөрдүн бири угуп түшүнүү жөндөмдүүлүгү өнүкпөгөндүгүндө.

Ошондой эле кыргыз тилинин тыбыштык өзгөчөлүктөрүнө да көңүл бурдуруп окутуу, айтылыш өзгөчөлүктөрүн угузуп, түшүндүрүү, укканын кагаз бетине түшүрүүгө көндүрүү маанилүү. Себеби, кыргыз тилинин тилдик өзгөчөлүктөрүн жакшылап угуу, туура айта билүү да сабаттуу жазууга өбөлгө

болот. Тактап айтканда, **к, г, ж** тыбыштарын колдонуудагы айырмачылыктар, кыска жана созулма үндүүлөрдү жазууда биринчи туура угуп айтууга көнүгүү зарыл. Мисалы: *караңгы, күүгүм, келин, камыр, жөжө, жаңырык, өлкөң, көөдөнүң, ж.б.* сөздөрдү алгач туура угуп айталгандан кийин гана студент сабаттуу жаза алат. Тыбыштарды өзү туура айта албаса, туура жазуу кыйынчылыкты туудурат. Кыргыз тилин чет тил катары окутуп үйрөтүүдө эң алгач бардык күч аракет кыргыз тилинин алфавитине коюлат. Ар бир тамганы үйрөтүүдө, ошол тамга катышкан сөздөрдү тааныштырабыз. Чет өлкөлүк студенттерге тил үйрөтүүдө окутуунун өзгөчө методдору талап кылынат. Орус окумуштуулары тилди чет тил катары окутуп үйрөтүүнүн эки түрүн изилдеп, өзүлөрүнүн тажрыйбасында колдонуп келишкен. Алар котормо жолу менен үйрөтүүнү көп жыл практикалашса, кийин орток тилсиз үйрөтүүнү колдонушкан. Өзүбүздүн кыргыз педагогдорунун иш тажрыйбаларына таянуу менен орус окумуштууларынын методдорун колдонуу аркылуу өз натыйжасын берет. Бирок, чет тилдерди окутуп үйрөтүүнүн усул-ыкмаларына таянуу кыйла майнаптуу деп белгилейт элек.

Бүгүнкү күндө жогорку окуу жайларында кыргыз тилин чет тил катары көптөгөн ыкмалар аркылуу натыйжалуу окутулууда. Ыкмалардын ар биринин жол-жобосу белгилүү бир өзгөчөлүктөргө ээ, кээ бири өтө активдүү болсо, мындайча айтканда суроо-талап жогору болсо, кээ биринде азыраак кездешет. Мындан тышкары, заман талабына ылайык кыргыз тилин чет тил катары үзгүлтүксүз окутууда жаңы мамилелерди түзүү зарылчылыгы келип чыгат. Ошондуктан азыркы учурда окутуучу өзүнө ылайыктуу иштөө методикасын тандап алат. Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин чет тил катары окутууда, көбүнчө салттуу ыкмаларды колдонуп келишет. Аларга төмөнкүлөр кирет: ***түз ыкма, грамматикалык-котормочулук окутуу ыкмасы, аудиовизуалдык ыкма, аудиолингвалдык ыкма, коммуникативдик ыкма.***

Салттуу ыкмаларды **Ф,ИО** сыяктуу чет өлкөлүк жана ата мекендик белгилүү окумуштуулар, педагогдор изилдеп, өзүлөрүнүн тажрыйбаларында колдонуп келишкен.

Кыргыз тилин чет тил катары окутуунун түз ыкмасы – бул окутуучу студент менен түз сүйлөшүүсү, анын күнүмдүк жашоодо колдонулуучу кебин изилдөөгө көбүрөөк көңүл буруусу менен айырмаланат. Бул ыкма менен кыргыз тилин чет тили катары окутууда студенттердин билимди ийгиликтүү, натыйжалуу өздөштүрүүсүндө окутуучунун ролу чоң. Тактап айтканда, чет өлкөлүк студенттердин кыргыз тилинде сүйлөөсү көндүм катары, жөнөкөйдөн татаалга так жана туура болуусуна, ошондой эле анын айтылышы идеалдуу болуусуна, жөндөмүн өркүндөтүүгө жардам берет. Анткени, окутуучу студенттерден өзү айткан сөзүнөн кийин дайыма кайталап турушун талап кылат. Демек, түз окутуунун ыкмасында окутуучуга басым жасалат []

Грамматикалык-кормо ыкмасы азыркы учурдун билим берүүдөгү негизги ыкмалардын бири. Он жылдан ашык убакыттан бери кыргыз тилин чет тил катары окутууда колдонулуп келе жаткан бул ыкманы – салттуу ыкма деп да аталып жүрөт. Аталган ыкманын таралышынын жана колдонулушунун себеби, окутуучулардын көпчүлүгү өздөрү ушул ыкма менен окугандыгына байланыштуу. Биз кеп кылып жаткан ыкманын максаты – бөтөн тилде грамматикалык эрежелердин жардамы аркылуу окууну жана которууну үйрөтүү. Бул ыкманын кемчилиги катары лексикага толук кандуу көңүл бурбагандыгы болуп саналат. Ал кемчиликтин бири лексиканы үйрөтүүдө механикалык түрдө сөздөрдү жаттоо аркылуу болгон. Ошондой эле бул ыкмада окуу жана которуу жолу да механикалык түрдө жүргүзүлгөн. Мындан тышкары, адатта окуу үчүн тексттерди көркөм адабияттан берилгендиктен, студенттер коомчулукта өз ордун табууда кыйынчылыкка дуушар болушкан. Чет өлкөлүк студент адабий тилди жакшы өздөштүргөнү менен сүйлөө чөйрөсүнө келгенде, айланасындагы адамдарды түшүнүү үчүн ага өтө кыйынчылыкты туудурат. Ошондуктан чет өлкөлүк студенттерге тил үйрөтүүдө оозеки кепти үйрөтүүнүн зарылчылыгы туулат. Оозеки кеп адабий тилге караганда жеңилерээк жана айлана чөйрөдө көбүрөөк колдонулат. Чет өлкөлүк студентке жеңилерээк түшүнүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт []

Аудиовизуалдык жана аудиолингвалдык ыкмалардын негизи аудио жана видео материалдар аркылуу сөздөрдү жаттоо. Мисалы, аудиовизуалдык ыкма аркылуу студенттерге тиешелүү сүрөттөр, кыргыз тилиндеги видеотасмалар, көркөм жана даректүү фильмдерди иллюстрациялоону сунуштайт. [1, с. 145].????????????? Мында студенттердин көрүү жана угуу ишмердүүлүгү бир мезгилде иштейт – натыйжада алардын эс тутумунда жана аң-сезиминде иллюстрацияларда камтылган сөздөргө ар кандай ассоциациялар пайда болуп, бул тилди жакшы жаттоого мүмкүнчүлүк берет.□

Кандай гана ыкма болбосун, анын максаты – бөтөн тилде жандуу сүйлөөнү өздөштүрүү. Жогоруда каралган үч ыкма тең индукцияга негизделген, мында окутуу эрежеден мисалга, сүйлөөгө өтүү аркылуу ишке ашат. Учурда окутуучулардын көпчүлүгү кыргыз тилин чет тил катары окутууда үйрөтүүнүн коммуникативдик ыкмасын пайдаланышат. Сүйлөөнүн өзү эле ыкманын объектиси болуп калат. Натыйжада, бул ыкма аркылуу баарлашуу жөндөмүн үйрөтүүгө мүмкүнчүлүк түзөт. Ошондой эле коммуникативдик ыкманы колдонууда студенттер сабакта абдан активдүү болушат. Бул учурда окутуучунун милдети – баардык аудиторияны баарлашууга тартуу. Тилди жакшы өздөштүрүү үчүн, кабылдоо процессинде бардык иш-аракеттерди камтып алуу керек. Бул ыкманын мааниси чыныгы баарлашуунун ар түрдүү кырдаалын түзүү болуп саналат. Диалог жүргүзүү учурунда студент алган билимин колдонууга мүмкүнчүлүк ала алат. Ыкманын маанилүү артыкчылыгы – ар тараптуу көнүгүүлөр болуп саналат. Аларга роль аркылуу ойноочу оюндар, диалогдор жана кырдаалдык диалогдор кирет.□

Бүгүнкү күндө Кыргызстан эгемендүүлүгүн алгандан бери ЖОЖдордо кыргыз тилин чет тил катары окутууда жогоруда белгиленген салттуу ыкмалардын натыйжасынын жемишин көрүүгө болот. Тажрыйбанын негизинде коммуникативдик ыкма кыргыз тилин чет тил катары окутууда салттуу, грамматикалык-кормо ыкмасы менен катар алдыңкы орунда экендиги анык болду. Азыркы учурда университеттердин окутуучуларынын көпчүлүгү ушул ыкма аркылуу сабактарды дагы деле берип келишет.

Жогорку окуу жайларында коммуникативдик ыкма менен грамматикалык-котормо ыкмаларына артыкчылык берүү менен көп колдонулгандыгын, ал эми түз ыкмасы сейрек колдонулуп келе жаткандыгы байкалат. Чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тилин окутууда окутуучулар тарабынан грамматикалык-котормо ыкмасына басымдуу кылган учурда, билим деңгээли төмөн болгондугун байкоого болот. Ал эми аудиовизуалдык жана аудиолингвалдык ыкмалар окутуучулар тарабынан ар бир сабакта колдоно беришпейт, бирок көптөгөн окутуучулар жогорку окуу жайларында мезгил-мезгили менен сабактарга таяныч материал катары колдонуп келишет. Бул жалпы билим берүү программасын ар тараптан өркүндөтүү менен студенттердин кызыгуусун, шыктануусун арттырууга мүмкүнчүлүк берет.

Адам өзгөчө реалдуу турмушта тил аркылуу өнүгөт, жаралат, ишке ашырылат жана жашайт. Адамдын ой жүгүртүүсүнүн, өзүн-өзү көрсөтүүсүнүн жана баарлашуусунун каражаты катары кызмат кылган белгилер тутуму – тил. Бул пикир боюнча окумуштуу А.Р.Лурия «тил негизинен тышкы дүйнөнү кабыл алуу процесстерин кайра түзүп, кандайдыр бир сөз менен объектини, форманы же көлөкөнү чакырып, ушул кабылдоонун жаңы мыйзамдарын жаратат», - деп жазган. Адамдын кабыл алуусу жалпыланган жана туруктуу нерселердин белгилерин тил аркылуу байланышын тереңдетет. [2, 258].

Психолог Л.С.Выготский: «Эгерде эне тилдин өнүгүшү эркин, стихиялуу колдонуудан башталса, сүйлөө формаларын билүү жана аларды өздөштүрүү менен аяктайт, чет тилдин өнүгүшү тилди билүүсүнөн жана өзүм билемдик менен башталат. Ал эркин жана стихиялуу сүйлөө менен аяктайт» [3, 6].

Өлкөбүздө болуп жаткан өзгөрүүлөр жаңы натыйжаларга жетүүгө камсыз кылуу жолдорун издөөгө түрткү берет. Жаңы багыттардын чечилиши заманбап билим берүүнүн өнүгүү жолун, анын жакынкы келечегин аныктайт. Ал педагогикалык теорияга «компетенция», «компетенттүүлүк», «компетенттүүлүк мамилеси» сыяктуу жаңы түшүнүктөрдүн киргизилгендиги илим катары жаңы багытка түшкөндүгүн билдирет.

Албетте, кыргыз тилин чет тили катары окутуу методикасында өзгөрүүлөр болду жана болуп жатат. Буга чейин грамматикага, лексиканы механикалык өздөштүрүүгө, окуу жана көркөм которууга басым берилген болсо, азыркы учурда бул принциптер педагогика жаатындагы жаңы өзгөрүүлөргө туура келбегендигин байкайбыз. Мисалы, чет өлкөлүк студенттерге «текстти окуу, которуу, жаңы сөздөрдү жаттоо, кайталап айтуу, текст боюнча көнүгүүлөр» сыяктуу тапшырмалар сунушталып келген. Стандарттуу тапшырмалардан тышкары эссе, жат жазуу, эс алуу үчүн фонетикалык көнүгүүлөр да колдонулган. Чет өлкөлүк студенттерге кырдаалга байланыштуу темаларды окутууда «текстти окуу, которуу, жаңы сөздөрдү жаттоо, кайталап айтуу, текст боюнча көнүгүүлөр» сыяктуу тапшырмалар тилди өздөштүрүүдө бир гана функция ишке ашкан – ал маалыматтык функция. Мындай ыкма аркылуу тилди чет өлкөлүк студенттердин бардыгы өздөштүрүүгө жетишкен эмес, тилди бир нече эле адам өздөштүрүүгө ээ болушкан. Ал өтө максаттуу жана эмгекчил адамдарга гана тиешелүү болуп калган. Мурун тилди окутууда колдонууга, салыштырмалуу абстракттуу жана теориялык мүнөзгө ээ болгон болсо, бүгүн коммуникациялык мүнөзгө ээ. Азыркы учурда окутуу процессиндеги окутуучунун функциялары бир топ өзгөрүүлөргө дуушар болуп жатат. Мугалим-насаатчы, мугалим-диктатордун ордуна мугалим-байкоочу, мугалим-медиатор, мугалим-«жоошутуу» жана мугалим-жетекчиликке алмашты [1; 3]. Жаңы багытта методдордун активдүүлүгү жана колдонуусу боюнча көбүрөөк жана кененирээк биринчи кезекте коммуникативдик ыкма аркылуу жүргүзүлөт, анын аталышы айтып тургандай эле, байланыш практикасына багытталган.

Аталган ыкма кыргыз тилин чет тили катары окутууда натыйжалуулугун аныктайт. Кыргыз тилин чет тили катары окуп-үйрөнүп жаткан студенттин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу, ар кандай учурда, жагдайда, тактап айтканда, кандайдыр бир ишмердүүлүктү аткарууда

студенттердин коммуникативдик керектөөлөрүн өнүктүрүү үчүн зарыл болуп саналат.

Бүгүн Кыргызстандын билим берүү системасында жүрүп жаткан өзгөрүүлөргө байланыштуу эл аралык мамилелердин активдешти менен дүйнөлүк стандарттардын деңгээлинде билим берүүнүн жаңы шарттарын түзүү, жаңы нерселерге муктаж болгон билим берүү саясатында өзгөрүүлөрдү киргизүүнү башынан кечирүүдө. Ага байланыштуу биздин изилдеп жаткан темабыз тилдик жаңы кырдаалды түптөө менен башкы милдетке айландырууга мүмкүнчүлүк түзөт. Биздин мамлекетибизге башка өлкөлөрдөн билим алуу үчүн келген студенттердин саны жыл сайын өсүүдө. Алардын ичинен кытай өлкөсүнөн келип биздин Кыргызстандан билим алып жатышкан студенттердин саны да арбын. Биздин изилдөө ишибиз кытайлык студенттерге тил үйрөтүүдө натыйжалуу болгон методду алып чыгууга арналат.

Кытай Эл Республикасынан билим алуу үчүн келген студенттер кыргыз тилин окуп-үйрөнүп, биздин өлкө тууралуу маалымат чөйрөсүн, анын бай маданиятын, каада-салтын, экономикасын, көркөм сөз каражаттарын таанып билүүгө умтулушат. Азыркы замандын интеграциялык процесстери боюнча, тактап айтканда, билим берүү, искусство, соода, өндүрүш, эл аралык кызматташуунун өнүгүшү ж.б. көптөгөн тармактар боюнча өз ара байланышуунун ыкчамдуулугуна, дипломатиялык жана саясий мамилелерге тил үйрөнүү башкы фактор болуп берүүдө.

Чет өлкөдөн келген студенттер алгач өзүнүн эне тили менен кыргыз тилинин ортосундагы статикалык жана динамикалык айырмачылыктарды андап үйрөнүүгө умтулушат.

Окутуучунун ишмердүүлүгүндө, тил үйрөтүүдө алынган жыйынтыктарга карата окутуунун методикасын ылайыктап жүргүзүүнүн багыттары аныкталышы керек. Алгач окутуунун конкреттүү шарттарына ылайык тилди үйрөтүү этабы аныкталат. Чет өлкөлүк студенттер кыргыз тилин чет тили катары окуп-үйрөнүүдө кыргыз тилинин алфавитинен, андагы тыбыштардан, кыргыз тилинин башка тилдерден айырмаланып турган

тыбыштарынын өзгөчөлүгүнөн: үндөштүк закону, басым, муун жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдөн башталат.

Демек, чет өлкөлүк студенттер кыргыз тилин чет тили катары окуп-үйрөнүүдө, күнүмдүк жашоо жагдайларына керектүү суроо-талаптарда колдонуучу сөз же сөз тизмектерин, коммуникативдик компетенциясын калыптандырууда, коммуникативдик ыкма аркылуу тил үйрөтүү маанилүү деп эсептейбиз.

1.2. Кыргыз тилин чет тил катары окутуудагы окуу куралдардын, методикалык колдонмолордун, окуу китептердин орду.

Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мекемелеринде кыргыз тилин эне тили катары окутуунун концепциясында тилчи-окумуштуулар тарабынан кыргыз тилин окутууда эне тили катары, экинчи тили катары, чет тили катары кабыл алышкан. □

Азыркы учурда кыргыз тилин чет тили катары окутуула баштагандан бери көптөгөн окуу программалары, окуу китептери, окуу-методикалык колдонмолор, окуу куралдары жарык көрүп келет. Биздин өлкөгө келген чет өлкөлүк жарандар менен студенттер кыргыз тилин үйрөнүп жаткан күндөн тартып, учурдун талабына ылайык, көптөгөн окуу программаларын, окуу-методикалык колдонмолорун, сабактын иштелмелерин түзүү иштерине кыргыз тилин чет тили катары окуткан окутуучулар, тилчилер жана окумуштуулар алгылыктуу эмгектерди жаратып келишет. Эгерде буга чейин жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил (бөтөн тил, баштооч топ) катары окутууга арналган окуу куралдары аркылуу кыргыз тилин чет өлкөлүктөргө үйрөтүп келсе, азыркы учурда көптөгөн тилчи-окумуштуулар тарабынан атайын кыргыз тилин чет тили катары окутууга арналган окуу китептери, окуу куралдары, окуу-методикалык колдонмолор жана окуу программалары жарык көрүп келет. Алсак, Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнү Улуттук Программасы жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2020-жылдын 1-октябрындагы № 510 токтомунун Кыргыз Республикасынын 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасын бекитүү жөнүндө токтом жарыяланган. Ошондой эле Сыдыкбаева М.М., Каюмова Т.А., Амиров Ж.Ж. тарабынан Кыргыз тили (чет өлкөлүк студенттер үчүн окуу куралы) (2010), «Тил club» кыргыз тилин үйрөтүү борборунун директору Г.С.Дюшеева тарабынан авторлук программанын негизинде түзүлгөн Кылым карыткан тил (Кыргызский язык для начинающих, элементарный уровень А1 (2-басылышы,

2016), Москва мамлекеттик лингвистикалык университетинин Ч. Айтматов атындагы кыргыз тили жана маданияты борборунун башчысы жана эмгек жамааты тарабынан бир нече окуу китептери жарык көрдү. Байтерекова Ж.С., Биялиев К.А., Грибанова Т.И. Практический курс киргизского языка (окуу китеби, 2009), Ж.С. Байтерекова, И.А. Краева, Т.С. Сорокина, Г.М. Фролова, Т.И. Грибановалар тарабынан Кыргызский язык для стран СНГ (окуу китеби, 2012), Ж.С. Байтерекова тарабынан Кеп маданияты / Сүйлөшүү маданиятынын негиздери (окуу куралы, 2010), Сагия Досоева тарабынан Иштиктүү маектешүүгө үйрөнөлү / жөнөкөй А1 деңгээли үчүн окуу китеби (2016), Эл аралык Ата-Түрк-Ала-Тоо университети тарабынан Кундуз Жузупекованын Кыргыз тили / чет элдиктер үчүн окуу китеби: үйрөнүү, баштапкы деңгээл (2015), КР Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия тарабынан да көптөгөн окуу куралдары жарык көрдү. Мисалга алсак, Т. Абылкасымова, А. Исманкулова, С. Карыбекова тарабынан Кыргыз тили / Кыргыз тилин үйрөрүүчүлөргө арналган окуу куралы, башталгыч деңгээл (2016), Т. Абылкасымова, К. Кулалиева, К.Токтоналиева, А. Исманкуловалар тарабынан Кыргыз тилине үйрөтүү / мугалимдер үчүн методикалык колдонмо (2016), А.Г. Терновая, Ж.Т. Уразова, М.Б. Примова, Ж.К. Ташиевалар тарабынан түзүлгөн Кыргыз тили (Чет элдик угуучулар жана студенттер үчүн окуу куралы) (2015) ж.б. жарык көрдү. Кыргыз-Славян университетинин Кыргыз тили кафедрасынын мүчөлөрү тарабынан түзүлгөн Кыргыз тилин үйрөнөлү (I деңгээл үчүн окуу куралы, 2011), Кыргыз тилин үйрөнөлү (II деңгээл үчүн окуу куралы, 2012), Бактыбек Токубек уулу тарабынан түзүлгөн Кыргыз тилин үйрөнөбүз / Эл жана маданият менен байланышта болуңуз. Баштапкы жана экинчи деңгээл үчүн окуу куралы (2009), Р.А. Керимбекова тарабынан түзүлгөн Келгиле, кыргыз тилин үйрөнөлү / Мамлекеттик тилди үйрөнүүчүлөр үчүн окуу куралы. (2004), А.О. Дюшембаева, Р.Р. Мамбетова, Н.Б. Мамырбаева тарабынан түзүлгөн Кыргыз тилин бирге үйрөнөлү. I китеп(2017), II китеп (2017) КР Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия тарабынан жактырылып

жарык көргөн. Эл аралык медициналык университетинин Табигый-гуманитардык илимдер кафедрасынын мүчөлөрү тарабынан түзүлгөн Кыргыз тили /Медицина адистигинде билим алып жатышкан жогорку жана атайын орто окуу жайларынын чет өлкөлүк студенттери үчүн окуу куралы/ (2019) жарык көрдү. К.А. Биялиевдин Кыргыз тили жана адабияты /жогорку окуу жайдагы башка улуттун студенттери үчүн окуу китеби/ (2020), Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин тил үйрөтүү борборунун мүчөлөрү тарабынан Алтын көпүрө. Чет элдиктер үчүн кыргыз тили окуу китеби жарык көргөн. (2016) жана башка көптөгөн илимий-методикалык, окуу куралдары, китептери, окуу колдонмолору, окуу-методикалык колдонмолор жарык көргөн. Кыргыз тилин чет тили катары окутуп, үйрөтүү маселелерине арналган көптөгөн окуу-методикалык жана окуу китептери жарык көрдү.

Ошондой эле Россия жана Казахстан өлкөсүндө 2000-жылдан тартып кытай студенттерине арналган көптөгөн кандидаттык жана докторлук диссертациялар корголгон. Аларды атап кетсек төмөкүлөр:

1. Экстралингвистические трудности развития коммуникативной компетенции китайских студентов при обучении разговорной речи иностранного языка и возможные пути их преодоления -Дудкова Д. С., Григорьева К. С. Казанский (Приволжский) федеральный университет, г. Казань, Россия
2. Лингвострановедческий подход к презентации русской фразеологии в китайской аудитории, 2000 — кандидат педагогических наук Рубина, Светлана Николаевна
3. Англоязычные заимствования в русском и китайском языках: социо-психоллингвистическое исследование, 2019 — кандидат наук Тань Ин
4. Методика обучения профессиональному общению студентов-филологов на русском языке в социокультурных условиях Китая, 2008 — кандидат педагогических наук Ли, Дань

5. Акцентно-ритмические особенности русской словоформы в речи китайских учащихся, 2006 — кандидат филологических наук Логашева, Елена Сергеевна
6. Фонетическая структура русского слова в преподавании русского языка китайцам, 2004 — кандидат филологических наук Лю Ли
7. Методика обучения китайских студентов-филологов восприятию и употреблению русских разговорных конструкций в диалогической речи (II сертификационный уровень), 2018 — кандидат наук Чжу Тинтин
8. Русские фразеологизмы как средство формирования коммуникативной компетенции иностранных студентов-нефилологов, 2006 — кандидат педагогических наук Сокол, Мария Александровна
9. Формирование языковой компетенции китайских студентов при изучении русского языка: типовые ошибки в монологической и диалогической речи и пути их преодоления, 2011 — кандидат педагогических наук Ли Мин
10. Обучение китайских студентов чтению русских волшебных сказок: в сравнении с китайскими сказками, 2009 — кандидат педагогических наук Кун Ай Лин
11. Инновационные формы обучения при формировании фонетических навыков у студентов из Китая, 2016 — кандидат наук Касаткина, Александра Юрьевна
12. Лингводидактические основы практического курса русского языка и их реализация в учебном комплексе «Восток» для китайских студентов-филологов, 2005 — кандидат педагогических наук Люй Вэньхуа
13. Формирование и развитие грамматических навыков с использованием инновационных приёмов при обучении китайских студентов русскому языку (уровень А2), кандидат наук Сунь Юй, 2021
14. Проблемно-конструктивный диалог в обучении устным видам речевой деятельности иностранных студентов на занятиях по РКИ (уровень А1-В1), Толмачева Екатерина Юрьевна, 2020

15. Чет өлкөлүк студенттерге орус тилин окутуу процессинде сөз өстүрүүнүн илимий-методикалык негиздери. (фразеологизмдер, маал-лакаптар жана паремиологиялык лексиканын материалында) 2021– педагогика илиминин доктору Акбембетова Айшагүл Ескалиевна

Дүйнө ааламдашып, адамдардын жашоосу өзгөрүп, жашоо шарттары башкача, жаңыча нукка бурулуп, коом өнүгүп-өсүп, өзгөрүп, баалуулуктар да өзгөрүүлөргө дуушар болуп жаткан мезгилде кыргыз тилин чет тили катары окутуп- үйрөтүү күн өткөн сайын өзгөчө актуалдуу, эң олуттуу маселелердин бирине айланууда. Ошого байланыштуу кыргыз тилин чет тили катары үйрөтүүдө 2010-жылы М.М. Сыдыкбаева, Т.А. Каюмова, Ж.Ж. Амировдор тарабынан түзүлгөн «Кыргыз тили» деген жогорку окуу жайларына келген чет өлкөлүк студенттерге арналган окуу куралында диалогдор, грамматика, көнүгүүлөр, тапшырмалар жана афавитке ылайыкташкан жаңы сөздөр кыргызча жана англисче берилген. Ошол учурда чет өлкөдөн келген студенттердин көпчүлүгү англис тилин жакшы өздөштүрүп келишкен. Кыргыз элине белгилүү инсандардын өмүр баяны, улуттук каада-салттары, тамак-аштары, жаратылышы боюнча кичинекей тексттер камтылган. Бул окуу куралы чет өлкөлүк студенттер үчүн абдан ыңгайлуу, түшүнүктүү, жеткиликтүү берилген. Грамматикасы чакан, кыска, ыраттуу, эки тилде жазылган. Китептин акыркы беттеринде кыргызча-англисче, англисче-кыргызча сөздүктөр камтылган. Чет өлкөлүк студенттер үчүн эң ыңгайлуу курал деп эсептесе болот. Окутуучулар жана студенттер үчүн да керектүү окуу китеби болуп саналат. Жогорку окуу жайлардагы кыргыз тилин чет тили катары окуган студенттерге бул окуу китебин окууга сунуштоону ыңгайлуу деп эсептейм.

Жогорку окуу жайларда, анын ичинде К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинде мамлекеттик тилди окутуунун сааттык көлөмү боюнча биринчи курстун студенттерине гана 120 саат берилген. Кыргыз тилинин тамгаларын билбей келген чет өлкөлүк студенттерге ушундай аз

көлөмдөгү саат менен сүйлөө кебин өстүрүү көптөгөн кыйынчылыктарды туудурат. Бул учурда окутуучудан көп эмгекти талап кылаарын айтуу зарыл.

Бүгүнкү күндө КР ЖОЖдорго жакынкы жана алыскы чет өлкөрдөн келген студенттердин саны өсүүдө. Ал Кыргыз Республикасында Түркия, Кытай Эл Республикасы, Монголия, Индия, Пакистан жана Түркмөстан ж.б. өлкөлөрдөн келген студенттерди окутуу боюнча эл аралык келишиндин негизинде ишке ашып келет.

Эл аралык Ала-Тоо университетинин доценти, ф.и.к. К.Жузупбекованын Кыргыз дилинин тили: кыргыз тили чет элдиктер үчүн аттуу 4 китептен турган окуу китеби жумушчу программанын негизинде 160 сааттык аудиториялык окуу жүгүнө арналып жазылган. Алар: 1. Окуу китеп: үйрөнүү; 2. Көнүгүүлөр китеби: аткаруу; 3. Мугалимдер китеби: сунуштоо; 4. Аудио уктуруулар: жарыялоо китептеринен турат. Биринчи китепте текст менен тил үйрөтүү коммуникативдик ыкмасына басым жасалгандыктан жаңы сөздөргө, окуп түшүнүү, көндүмдөргө ээ болуу (көнүгүүлөргө), угуп түшүнүү, сүйлөшүү үчүн диалогдор, жазуу жана бышыктоо баскычтарына бөлүнгөн. Китепте Кыргыз Республикасынын атрибуттары, кыргыз элинин улуттук тамак-ашы, улуттук кийимдер, улуттук оюндар, аба-ырайы, жаратылышы жана кыргыз эл жомоктору тууралуу тексттер сунушталган. Ошондой эле грамматика, кайтарым байланыш үчүн текшерүү тапшырмалары жана сөздүктөр берилген. Окуу китеби англис, орус, немис, түрк тилдерди окутуу боюнча китептердин негизинде жазылган. Интерактивдүү жана логикага байланыштуу көнүгүүлөр да орун алган. Тилекке каршы, биринчи китептин жалпы мазмуну тамга тааныбаган чет өлкөлүк студенттер үчүн кыйынчылыкты туудурушу мүмкүн. Анын себептери төмөнкүлөр: кыргыз элинин көрүнүктүү инсандарына, маданиятына, тарыхына басым жасалбаганы байкалат, грамматика учкай берилген, мүчөлөр менен гана чектелген, түшүндүрмөсү берилген эмес, сингармонизм же үндөшүү мыйзамына толук кандуу түшүндүрмө берилген эмес, көнүгүү үчүн сөздөр менен гана чектелип берилген. Чет өлкөлүк студенттерге арналганы менен көпчүлүк учуру түрк студенттерге гана

арналганы байкалып турат. Кытайлык студенттер бул китеп менен кыргыз тилин үйрөнө албагандыгын белгилесе болот. Ошон үчүн кытайлык студенттерге сунуштоонун кажети жок.

КР Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиясы аркылуу сунушталып, Бакытбек Токубек уулу тарабынан түзүлгөн «Кыргыз тилин үйрөнөбүз» аттуу окуу куралы чет өлкөдөн келгендер студенттерге арналган. Бул окуу куралды мектептин кыргыз тили мугалиминин жардамы менен англис тилчи мугалим жазган. Бул китеп аудиторияда жана өз алдынча үйрөнүүгө ылайыкталып, күнүмдүк, турмуш-тиричиликте колдонуучу сөз, сөз айкаштардан жана сүйлөмдөрдөн турат. Китеп 13 бөлүмдөн туруп, ар бир бөлүм 3 сабакка эсептелинген. Темага байланыштуу жаңы сөздөр, диалогдор, көнүгүүлөр жана сүрөттөр менен толукталган. Жаңы сөздөр кыргыз тилинде жана латын ариби менен да жазылган. Бул сөздөрдүн котормосу англис тилинде да берилген. Грамматика англис тилинде англис тилинин грамматикасы менен салыштырып сунушталган. Англис тилин жакшы өздөштүргөн студент гана бул китеп менен окуй алат. Бул китептин ар бир сабагы күнүмдүк турмушта гана колдонуучу сөз жана сөз тизмектери менен гана чектелгенин белгилөөгө болот. Түзүүчү англис тилчи болгондуктан, англис тилин үйрөтүү ыкмасына, методдорго таянып, өз тажрыйбасынын негизинде түзүлгөндүгүн айтуу керек. Бул китепти кытайлык студенттерге сунуштоонун зарылчылыгы жок.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуу методикасында тилди өздөштүрүү деңгээлдерин аныктоо жана аларды бөлүү учурдун олуттуу маселелеринин бири. Ар бир жогорку окуу жайларында кыргыз тили эне тили, экинчи тили жана чет тили катары окутуу процессинде студенттерди лексикалык жана грамматикалык материалдарды өздөштүрүүдө Европада иштелип чыккан А1, А2, В1, В2, С1, С2 деңгээлдерге ылайык баскычтар аркылуу ишке ашат. Дүйнөлүк тилдерди үйрөтүү тажрыйбаларга кайрылсак, мисалы, түрк тилинин окутуу методикасына көңүл бурсак, аларда түрк тилин чет же экинчи тил катары окутуп келишет. Ушуга байланыштуу Кыргыз-Түрк «Манас»

университети тил үйрөнүүчү чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тилин билим берүүнүн жаңыча эл аралык стандартка ылайык окутуп-үйрөтүү методикасына басым жасайт. Алгач «Тил башат», «Кыргыз тили» окуу куралдары жарык көргөн. Дүйнөдө колдонулуп жаткан окуп-үйрөтүүнүн жаңы заманбап Европа Портфолиосунун технологиясына таянып жаңы «Алтын көпүрө» аттуу окуу куралы иштелип чыккан. Натыйжада «Алтын көпүрө» окуу куралы тил үйрөтүү деңгээлдерге ылайык А1, А2, В1, В2, С1, беш деңгээлге ылайыкташтырылып даярдалган. Аталган университетте кыргыз тилин билбеген студенттерге бир жыл бою 720 сааттык программанын алкагында кыргыз тили окутулуп келет. Ар бир деңгээл үчүн окуу китеби жана көнүгүүлөр китеби иштелип чыккан. Китеп кыргыз тилин жаңыдан үйрөнө баштагандарга арналып, окуу, угуу, сүйлөө жана жазуу боюнча төрт көндүмдөргө тапшырмалар, көнүгүүлөр, тексттерге орун берилген. Окуу китебинде темага байланыштуу окуп түшүнүү, угуп түшүнүү үчүн тексттер берилген. Тексттер тапшырма, көнүгүүлөргө бөлүнгөн. Бул тапшырма менен көнүгүүлөрдүн түрлөрү өз алдынча тилдин лексикалык байлыгын үйрөтүүгө, кыргыз тилинде логикалык ой жүгүртүүгө багытталган. Мезгилдин талабына, техниканын өнүгүшүнө ылайык SD дисктер да тиркеме катары берилген. Ал эми тилдин түзүлүшүн билдирип туруучу грамматикалык, логикалык байланышын түшүндүрбөстөн коммуникативдик кырдаалдын мисалында берилген татаал тексттер камтылган. Бирок, грамматика окуу китептин акыркы беттеринде таблица түрүндө берилген. Коммуникативдик ыкманы көздөгөн, замандын талабына ылайык түзүлгөн, башка китептерден өзгөчөлөнгөн окуу куралы болуп саналат. Түзүүчүлөр кыргыз тилин чет тили катары үйрөтүүдөгү бардык аспектилерин эске алып түзүшкөн.

Жыйынтыктап айтканда, жогорку окуу жайларында кыргыз тилин чет тили катары окутуу боюнча бир топ алгылыктуу окуу куралдар жана окуу-методикалык колдонмолор жарык көргөнү менен кандайдыр бир деңгээлде конкреттүү, тактап айтканда, кытай студенттерге кыргыз тилин окуп-

үйрөтүүдө жаңыча көз караш менен окуу-методикалык курал иштеп чыгуу актуалдуу маселе бойдон калууда.

Илимий изилдөөнүн негизинде 2022-жылы окумуштуу, педагогика илиминин доктору Сыдыкбаева М.М. менен биргеликте «Кыргыз тили» аттуу жогорку окуу жайларынын чет өлкөлүк студенттери үчүн арналган окуу куралы жарык көрдү. Бул окуу курал жогоруда сыпатталган окуу куралдардан айырмаланып, Кытай Эл Республикасынан келген студенттерге ылайыкталып жазылган. Окуу курал 46 кредиттик сабакка ылайыкталып, ар бир сабак алфавиттик ирээтте сөздөрдү, кырдаалдык диалогду, грамматиканы, текстти, көнүгүүлөрдү жана тапшырмаларды камтыйт. Окуу куралда камтылган лексикалык тексттерге эки өлкөнүн маданиятын чагылдырган маалыматтар кирген. Ал эми 2024-жылы «Чет өлкөлүк студенттерге тил үйрөтүүгө арналган тренажер» аттуу окуу колдонмо жарык көрдү. Бул методикалык колдонмонун өзгөчөлүгү жөнөкөйдөн татаалга багытталган, тактап айтканда, бир тамгага ылайыктуу бир муундуу сөздөн баштап, эки муундуу, үч муундуу сөздөр, жөнөкөй сүйлөмдөр жана тексттер камтылган. Методикалык колдонмонун акыркы беттеринде текстке кирген сөздөрдүн кыргызча-орусча-кытайча-англисче котормоолору көрсөтүлөт. Тренажерду чет өлкөлүк студенттердин сүйлөө кебин өстүрүүгө таяныч катары колдонсо болот.

1.3. Эки баскычтуу билим берүүнүн шартында мамлекеттик тилди чет тил катары окутуунун өзгөчөлүктөрү

Дүйнөлүк билим берүү системасына ылайык Кыргызстандын билим берүү стандарттарында жүрүп жаткан өзгөрүүлөргө негизделген кыргыз тилин чет тили катары окутуу сабагы да окутуунун кредиттик технологиясына ылайык жаңы шартта окутулуп келет. Эки баскычтуу билим берүүдө кыргыз тилин чет тили катары окутуунун өзгөчөлүктөрү арбын. Эң эле биринчи өзгөчөлүк – убакытты туура пайдалануу. Эки баскычтуу билим берүүгө бөлүнгөн сааттарга ылайык түзүлгөн программа окулуп, жыйынтыгында натыйжа алынышы зарыл. Ошол натыйжа алыныш үчүн алгач ыкма тандалышы жөндүү. Окутуучу кыргыз тилин чет тили катары окутууда

түшүнүктүү, жеңил, жөнөкөй болуш үчүн ыкманын ыңгайлуу жана туура түрүн тандоосу маанилүү.

Кыргыз тилин эне тили катары, экинчи тили катары окутууга караганда, чет тили катары окутуу өзгөчө айырмачылыктарга ээ. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда өзгөчө ыкмалар колдонулат. Бирок, көбүнчө учурда жогоруда белгилеп кеткен салттуу ыкмалар колдонулуп жүрөт. Чет өлкөдөн келип, билим алып жатышкан жарандардын көпчүлүк бөлүгү англис тилин жакшы өздөштүргөндүгүн эске алуу менен орток тил катары англис тилин пайдалануу жөндүү. Ал эми англис тилин өздөштүрбөгөн чет өлкөлүк жарандарга алгач табигый метод колдонуу пайдалуу.

Тил өздөштүрүүдө сөзсүз грамматиканын негизинде окуп-үйрөтүү маанилүү. Грамматиканы үйрөтүүдө билим берүү тармагындагы заманбап мүмкүнчүлүктөрдөн кеңири пайдалануу зарыл. Окутуудагы заманбап усулдары менен биргеликте санариптик билим берүү, санариптик педагогиканын мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу абзел. Маалыматтык компетенттүүлүктөрдүн жардамы менен түзүлгөн мүмкүнчүлүктөрдү туура пайдалануу, ошондой эле маалыматтын негизги булагы катары интернетти пайдалануу да кыргыз тилин чет тил катары окутуп-үйрөтүүдө негизги багыттардын бири болуп саналат.

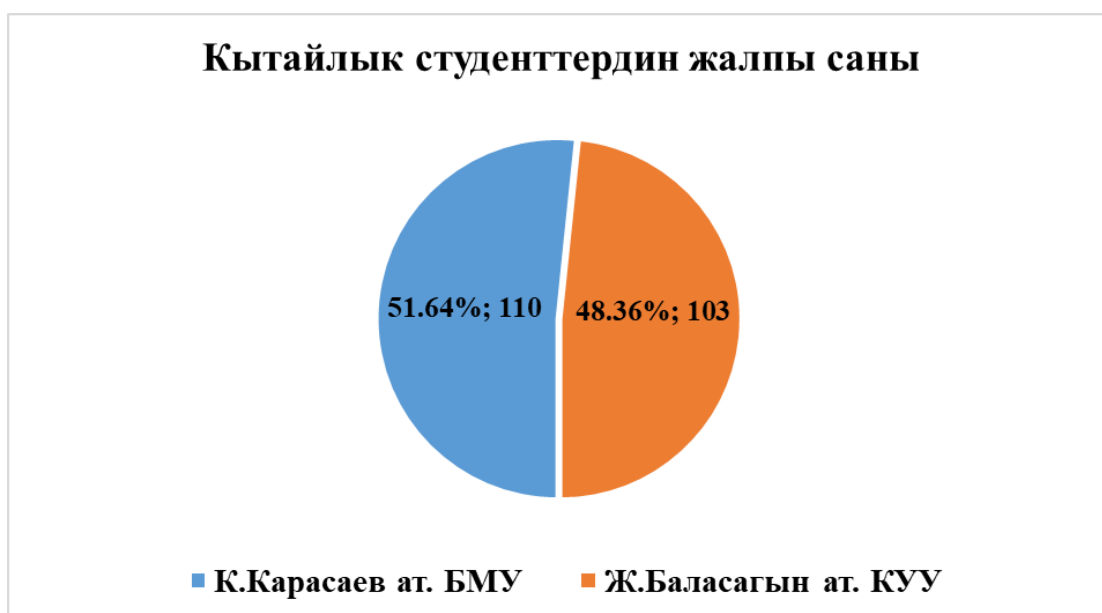
Тарбиялык маселелерди чечүүдө да санариптик педагогиканын, интернет-технологиялардын өнүгүшү, аларды пайдалана билүү өз натыйжаларын берет. Тил үйрөтүүдө санариптик негизинде инновациялык технологиялар менен өздөштүрүү натыйжалуу аракет катары каралат. Себеби бүгүнкү жаңы доордун, маалыматтык технологиянын мезгилиндеги студентти жөнөкөй, бир типтүү сабак өтүү менен кыргыз тилин чет тили катары окуп-үйрөтүү кыйынчылыкка турат.

1.3.1. Кыргыз тили чет тил катары окутуунун айырмачылыктары (кытай студенттеринин тил үйрөнүүдөгү баштапкы этабында)

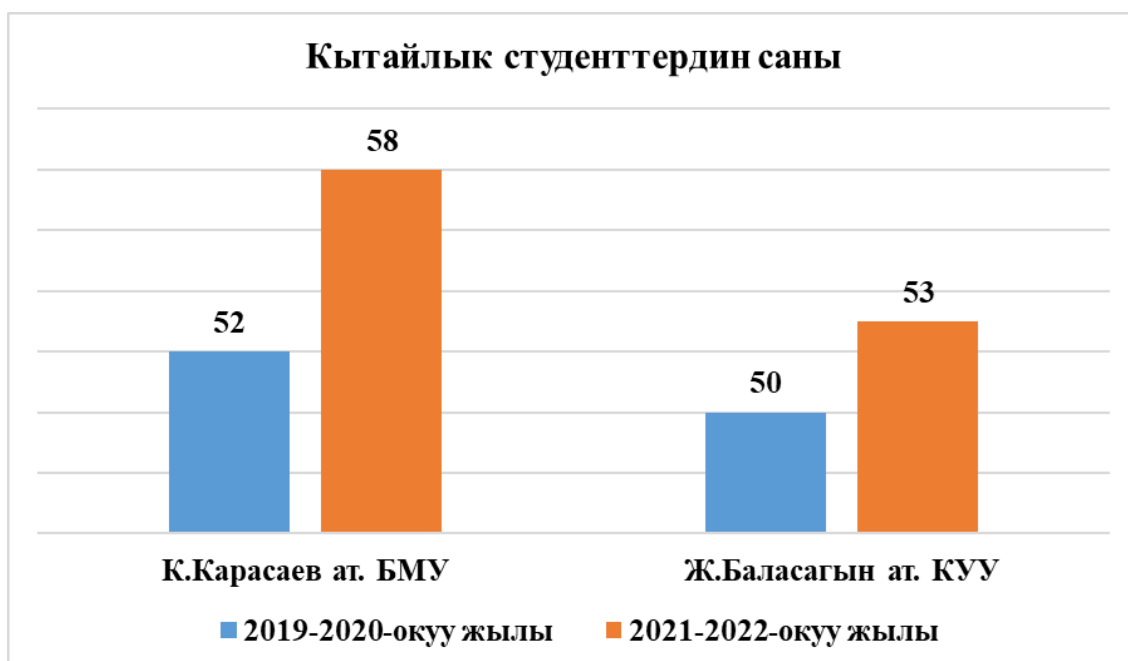
Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун ыкмасы бүткүл дүйнөдө болуп жаткан ар кандай саясий, экономикалык окуяларга жооп берип, тынымсыз

кыймылда болуп турат. Акыркы убакта Кыргызстандын жогорку окуу жайларына көп сандаган чет элдик студенттер келип билим алып жатышат. Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин маалыматы боюнча Кытай Эл Республикасынан акыргы эки жыл ичинде 213 студенттер келишкен. Пандемияга чейин жана андан кийинки жылдары кытайлык абитуриенттердин Кыргызстандагы ЖОЖдорго билим алууга кызыгуусу арттып келет.

К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университеттеринде окуган кытайлык студенттердин маалыматы боюнча төмөнкүлөрдү түзөт:

1 – сүрөт – Кытайлык студенттердин жалпы саны

2 – сүрөт – К.Карасаев ат. БМУда жана Ж. Баласагын ат. КУУда окуп жаткан кытайлык студенттердин саны.

Кытайлык студенттер Кыргызстандын университетинде билим алуудан мурда, атайын чет өлкөлүк жарандар үчүн даярдоо курсттарга катышуу, Эл аралык билим берүү борборлоруна кирүү менен башталат. Кыргыз тилин чет тили катары сабак берген окутуучулар чет элдик студенттердин контингенти менен иштөөнүн өзгөчөлүгүн эске алуусу зарыл. Ошондой эле Кыргызстанга келген чет өлкөлүк студенттер окууга жана жашоого кыйналбай адаптацияланышын камсыз кылган максатка ылайыктуу жана ыңгайлуу окуу программаларын иштеп чыгуусу эң биринчи орунда турат.

Биздин изилдөө ишибиздин басымдуу мааниси – бул кытай аудиториясында кыргыз тили боюнча практикалык сабактарды жөнгө салуу жана кыргыз тилин чет тили катары сабак берген окутуучулардын билим сапатын көтөрүү.

Чет өлкөлүк жарандарды окутууда студенттердин психологиялык өзгөчөлүктөрүнө жана аларды кыргыз маданиятына багытталган окутуу ыкмаларын практикалык ишмердүүлүктө колдонууну сунуштайбыз. Биринчи кезекте кытай аудиториясында кыргыз тили чет тили катары окутууда кыргыз этносун өз маданияты менен салыштыруу аспектисин өнүктүрүү боюнча

лексикалык жана грамматикалык иш-аракеттер менен, «окуу», «угуу», «сүйлөө» жана «жазуу» кеп ишмердүүлүгү менен иштөөнү сунуштоо болуп саналат.

Кытай аудиториясына кыргыз тилин чет тили катары окутуунун ыкмаларын иштеп чыгууда педагогиканын теориясына токтолуу маанилүү.

Анткени, негизги түшүнүктөрдүн бири катары – «окутуу» түшүнүгү. Окутуу – бул эки тараптуу процесс, окутуучунун иш-аракеттери жана студенттердин иш-аракеттери, экөө бирдей каралат. Баштапкы этапта даярдоо факультетинде кыргыз тилин чет тили катары окутуунун шарттарында бир кыйла аз саат менен башталат. Тилди үйрөнүүнүн (эркин сүйлөөгө) негизги максаты:

- тилдин негиздерин өздөштүрүү, социалдык объектилерде (дүкөндө, дарыканада, китепканада, аялдамада, кинотеатрда, ооруканада) кыргыз тилинде эркин баарлашуу;
- массалык маалымат каражаттары колдонгон, кыргыз адабий тилин, башкача айтканда кыргыз тилинде сүйлөгөндөрдү түшүнүүгө, маек куруу максатында баарлашууга, социалдык объектилерде сөздүксүз эркин жүрүүгө үйрөтүү.

Бул нерселердин бардыгын түшүнүү үчүн, кыргыз тилин чет тили катары окутуу максатында биз грамматикалык материалды азайтып, лексикалык материалдарга басым жасоого аракет кылабыз. Бүгүнкү күндө кыргыз тилин чет тили катары окутуунун ыкмалардын арасынан биринчи орунда коммуникативдик ыкманы айтууга туура болот. Анын негизги максаты – кыргыз тилинде сүйлөгөндөр менен эркин баарлашууга жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү. Кыргыз тилин өздөштүрүү деңгээли, окутуучу тарабынан уюштуруу жана тыгыз байланыш аркылуу ээ боло алат [1].

Демек, кыргыз тилин чет тили катары окутуу процессин окутуучу менен студенттин өз ара аракеттенүүсү, окутуу теориясын ийгиликтүү өздөштүрүүсү, окутуунун практикалык тажрыйбасын, моделдерин жалпылоочу жана түшүндүрүүчү илимий принциптердин системасы катары

кароого болот. Кыргыз тили предмети боюнча окуу процесси сапаттуу болуш үчүн окутуучунун ишмердүүлүгүн эң рационалдуу жолдор менен камсыз кылууга багытталышы зарыл. Окуу теориясы негизинен окутуучунун ишмердүүлүгүнө тиешелүү. Предметти окутуунун оптималдуу варианты деп түшүндүрүү мүмкүн эмес. Анткени, кыргыз тили экинчи тил катары окутууда академиялык грамматиканын жана лексикологиянын кыскартылган жана жөнөкөйлөштүрүлгөн варианттарын колдонуп жүрүшөт. Ал эми чет өлкөлүктөр үчүн ошол кыскартылгын академиялык вариантты колдонуу менен бирге тилди окуп-үйрөнүүдө кесиптик ишмердүүлүктүн бир чөйрөсүндө жана күнүмдүк жашоодо чектелген аймакта колдонулган тилдик бирдиктерге багытталат. Окутуучу кыргыз тили сабагында грамматика менен лексиканы гана үйрөтпөстөн, сөздөргө түшүндүмө берүүгө, синдездөөгө, баалоого жана чеберчиликке жетишүү менен, окуу жана түшүнүү көндүмдөрдүн пайдубалын түптөп, жаңы материалды дароо кабыл алып, сөздөрдү жаттап алышына көмөктөшүүсү зарыл. Чет өлкөлүк студенттер ар бир сабактан кийин пайдалуу нерсени үйрөндүм, түшүндүм, колдоном деген сезимде жана ойдо калышы керек. Өздөштүрүү материалдардын көбү аудиториялык сааттарда камтылат. Ал эми аудиторияда өтүлгөн темаларды кайталап, бекемдөө үй тапшырма катары берсе болот.

Кыргыз тилинин грамматикалык нормаларына таянуу менен коммуникативдик ыкма аркылуу үйрөтүү салттык ыкмалардан айырмаланат. Окуу процессинде «өз ара аракеттенүү» принцибин камсыз кылуу маанилүү. Ошону менен бирге окутуучу билим берүүгө даяр, тажрыйбалуу жана жөндөмдүү болушу зарыл. Ал эми студент билим алууда аракеттенүүсү, жөндөмдүүлүгү, мотивациясы болуусу менен окуу куралдарды (окуу китептери, окуу колдонмолору, ТКО (ТСО), интернет булактары) колдонуу аркылуу максаттарга жетет. Эгерде окуу процессинде «өз ара аракеттенүү» принцибинин ушул үч компоненти камтылган болсо, анда өздөштүрүүнүн идеалдуу натыйжаларына жеткен болуп саналат.

Кытай тилдүү студенттерди окутууда жогорку окуу жайдын кыргыз тили боюнча окутуучусу чет өлкөлүктөр менен иш алып барууга шыктуу, тажрыйбалуу болууга тийиш. Анткени Кытай Эл Республикасында тилди окутуу системасы жана ыкмалары Кыргыз Республикасынын билим берүү системасынан айырмаланат. Окутуучунун максаты – эки өлкөнүн системаларын айырмачылыктарын эске алуу менен кытай тилдүү студенттерге кыргыз тилин үйрөтүүдө өтө кылдаттык мамиле кылуу болуп саналат. Кытай тилдүү студенттерге кыргыз тилин үйрөтүүдө өзүлөрүнүн маданиятын кыргыз тилинде чагылдыруу менен бирге, кыргыз элинин өзгөчөлүгүн көрсөтүү аркылуу натыйжалуу болуп эсептелинет.

Кытай студенттери чыгыш элдери сыяктуу эле кабыл алуу, ой жүгүртүү жагынан айырмалангандыктан, алардын психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, кыргыз тилин чет тили катары үйрөтүү процессин эң мыкты, оптималдуу кылуунун зарылдыгы келип чыгат. Алар көбүнчө консервативдүү жана токтоо келишет. Күнүмдүк турмушта кытайлык студенттер бири-бири менен өз тилинде баарлашкандыктан, кыргыз тилинде аз сүйлөшөт же такыр сүйлөшпөйт. Ошондуктан, алган билимдерин жандуу оозеки кепте колдонууну камсыз кылуу өтө татаалдыкты жаратат. Ошол эле учурда кытайлык студенттер абдан эмгекчил жана жоопкерчиликтүү болушат. Алар сабакка өз убагында, кечикпей келишип, окутуучунун бардык талаптарын аткарууга көп аракет жасап, үйдө кошумча тапшырмаларды да аткарышат.

Кытайдан келген студенттер кыргыз тилин өздөштүрүүсүнүн ийгилиги же ийгиликсиз болушу окутуучудан көз каранды болот деп эсептейбиз, анткени ал кытай аудиториясына кирүүдө сөзсүз мээримдүү жана оптимисттик маанайда болуусу талап кылынат.

Кыргыз тилин үйрөнүүнүн баштапкы этабындагы эң биринчи кыйынчылыктардын бири – бул алфавиттерди өздөштүрүү. Анткени кытай иероглифтери визуалдык жана образдуулук жагынан эмоционалдуу жана сенсордук кабыл алуу менен дүйнө таанууга багытталса, мындай образдуулук, сүрөттөө кыргыз тилинин алфавиттерине туура келбейт. Ошондуктан кытай

студенттери образдуу ойлонууга көнүп калса, кыргыз алфавитин өздөштүрүүдө мындай ой-жүгүртүү жок. Кыргыз алфавити менен таанышуудан мурун, кытайлык студенттерге кыргыз тилинин тамга-тыбыш системасы жөнүндө маалыматтарды өз алдынча эне тилинде таап, андан кийин окутуучу түшүндүрүп берүү ыкмасы ыңгалуу. Анткени, кытай билим берүү мекемелеринде студенттердин жаңы материалды алгач өз алдынча өздөштүрүүсү салтка айланган.

Кытай билим берүү системасында тил үйрөнүүдө тынымсыз, дайыма жаттоого негизделген, мындай ыкманы кыргыз тилин чет тили катары окутууда тыбыштык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, аларды айтууда, машыгууда активдүү колдонсо болот. Белгилей кетсек, кытайлык студенттер [p], [b], [n], [d], [l], [t], [h] үнсүз тыбыштарын өтө кыйынчылык менен айырмалайт. Ошондай эле [ə], [y] жана созулма [a], [o], [ə], [y], [y], [ə] үндүү тыбыштарын айтууда да кыйынчылыктар пайда болот.

Окутуучу тарабынан мүмкүн болушунча жогоруда көрсөтүлгөн тыбыштар активдүү катышкан кыска ырларды, жаңылмачтарды жана макал-ылакаптарды берүү зарылчылыгы келип чыгат. Анткени, мындай ыкма кыргыз тилинин тыбыштарын айтуудагы кыйынчылыктарын жоюуга мүмкүнчүлүк берет жана бурмалоону жок кылат. Тыбыштарды өздөштүрүү негизинен ассимиляция жана аккомодация процесстери менен байланыштуу.

Мисалы: [ə] тыбышына:

Көп көпөлөк көкөлөп өтөт,

Көп көпөлөк көкөлөп өтөт,

Төрт көпөлөк бөлөк өтөт.

[y] – тыбышына

Көзү бүтүк,

Үч күчүк үшүп,

Үч күчүк үшүп

Үнү бүтүп.

[y] тыбышына

Суу атасы — булак, сөз атасы — кулак.

Окуу процессинде кытайлык студенттер жай ой жүгүртүүгө жакын болгондуктан материалды көптө, жай кабыл алышат. Ошондуктан, кыргыз тилинин окутуучусу жаңы материалды берүүдө, аны бекитүүдө, сөздүк менен иштөөдө аларга убакытты кененирээк бөлүүсү зарыл. Өзгөчө сөздүк менен иштөө процесси абдан маанилүү. Бул процесс кытай аудиториясында чет тилин үйрөнүүнүн эң маанилүү формаларынын бири болуп саналат. Кытай студенттери тексттерди өздөштүрүүдө ар бир сөздү сөздүктөн тактап турушат. Окутуучудан ар бир сөздүн лексикалык маанисин түшүндүрүп берүүсүн, контексттик мааниге дал келишин талап кылышат. Сөздүн мааниси контекстке туура келишин сөздүктөн кайра-кайра тастыктап турушат. Мындай өзгөчөлүктү эске алуусу зарыл болгондуктан, окутуучу окуу процессинде сөздүктү колдонуу үчүн убакыт бөлүү көйгөйү пайда болот. Жаңы теманы түшүндүрүүдө, текст жана көнүгүүлөр менен иштөөдө, атайын сөздүк менен иштөө үчүн убакыт бөлүүсү келип чыгат.

Жыйынтыктап айтканда, Кытай Эл Республикасынан билим алуу максатында Кыргызстанга келген студенттердин саны күндөн күнгө өсүүдө. Мындай өсүү Шанхай кызматтык уюму менен, ошондой эле Кытай Эл Республикасынын Азия, Африка байланышына ылайыкталган «Бир алкак, бир жол» программасы түрткү берет. Чет өлкөлүк студенттердин ичинен өзгөчө кытай тилдүү студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутуу кыйла айырмаланат. Андай айырмачылык кытай тилдүү студенттердин тил үйрөнүүдө дүйнө таануу кабыл алуусу, өз алдынчалыгы менен аныкталат. Ошондуктан кытай тилдүү студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттерге кабыл алынып, колдонуп жүргөн ыкмалардан өзгөчө ыкма менен үйрөтүү абзел. Кыргыз тилин чет тили катары үйрөтүүдө окутуучу кытай тилдүү студенттердин кабыл алуу сезимине, маданиятына, тамга эмес иероглиф болгондугуна көңүл буруу зарыл. Тактап айтканда, кыргыз тилин үйрөтүүдө окутуучу кытай тилинин өзгөчөлүктөрүнө,

кытайлык студенттердин тилди сөздүк аркылуу өздөштүрүүсүнө көңүл буруу маанилүү.

1.3.2. Кытай өкүлдөрүнө кыргыз тилин окутуудагы мамлекеттик байланышынын таасири

Көп жылдан бери Кыргыз Республикасы Кытай Эл Республикасы менен коңшу жакынкы мамлекет катары билим берүү жаатында тажрыйба алмашып, кызматташып келе жатат. Мындай байланыштын эң маанилүү этаптарынын бири, Кыргызстан менен Кытайдын ортосунда билим берүү тармагындагы кызматташуу боюнча эки тараптуу келишимдин алкагында ишке ашырылган «Бир алкак, бир жол» долбоору болду. Бул долбоор Жибек-Жолунун экономикалык тилкесинде жайгашкан өлкөлөрдүн университеттеринин кызматташуусу үчүн эң сонун аянтча болуп калды [9]. «Бир алкак, бир жол» долбоордун демилгеси аркылуу заманбап эл аралык мамилелерди куруунун эң маанилүү фактору болуп эсептелинет.

2013-жылы Индонезияга жана Борбор Азия өлкөлөрүнө болгон иш сапарында Кытай Эл Республикасынын башчысы Си Цзиньпин биринчи жолу сунуштаган. [9]. *** улантуу керек

Алгач биз «педагогикалык билим» түшүнүгүнүн маанилүү мүнөздөмөлөрүнө токтолсок, ал адамдын өнүгүү, калыптануу маселелерине багытталган. Педагогикалык билим берүү – бул жалпы (мектепке чейинки, башталгыч, негизги) жана орто билим берүүчү адистерди даярдоо системасы. Бул категориядагы кызматкерлердин катарына кесиптик билим берүүнүн, жалпы билим берүүчү мекемелердин, жогорку окуу жайларынын окутуучулары кирет. Ошондой эле балдарга кошумча билим берүү мекемелеринин педагогикалык курамы, социалдык кызматкерлер жана башкалар киришет. Башкача айтканда, «педагогикалык билим» деген термин өсүп келе жаткан муундарды окутууга жана тарбиялоого катышкан бардык адамдардын кесиптик даярдыгын билдирет. [9]. тактап номур коем

Педагогикалык билим берүүнүн өзгөчөлүгү кесиптик ишмердүүлүккө жана педагогикалык коммуникациянын субъектиси катары окутуучунун, тарбиячынын инсандыгы, социалдык талаптардын жогорулашы менен аныкталат. Педагогикалык билим берүүнүн өз ара байланышкан эки милдетин

чечүүгө багытталган: биринчиден, болочок мугалимдин инсандыгы (анын фундаменталдуу жалпы билиминин даярдыгын, адеп-ахлактык жактан тарбиялуулугу), ал инсан катары өнүгүүсүнө көмөк көрсөтүү; экинчиден, педагогикалык ишмердүүлүктүн кесипкөйлүгүн жогорулатууга жана адистештирүүгө көмөк көрсөтө билгендиги [9].****

Учурда Кытайда Эл Республикасында да, Кыргызстанда да билим берүү тармагында реформалар жүрүп жатат. Эгемендүүлүктүн алгачкы күндөрүнөн тартып билим берүү системасын интеграциялоо максатында Кыргызстандын жогорку окуу жайларына жаңы билим берүү, илимий жана башкаруу технологияларын киргизүүгө көмөктөшүүчү реформаларды жүргүзүү милдеттери коюлган. Анын себеби дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине киргизүү .

Реформанын жүрүшүндө Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын гуманитардык багыттарында, мугалимдерди даярдоо факультеттери жана педагогикалык билим берүү бөлүмдөрү ачылган. Педагогика, жогорку окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүнүн психологиялык, педагогикалык жана усулдук-тажрыйбалык даярдыгын жакшыртууга багытат [8].

Кыргызстанда педагогикалык жогорку окуу жайларында келечектеги кадрларды даярдоо көп жылдардан бери жүргүзүлүп келе жатат. Бирок, азыркы этапта, жалпы билим берүү системасынын педагогика жана психология кафедраларынын дисциплиналарын окутуунун ыкмасы заманбап ишмердүүлүгүнө туура келбегендигинен улам келечектеги мугалимдердин сапаттык деңгээли начар экендигин белгилесе болот. Ошол себептен психологиялык-педагогикалык билим берүү системасына коюлган талаптарды кайра карап чыгуунун зарылдыгы бар деп эсептейбиз. Сапаттуу кадрларды даярдоо үчүн жетиштүү илимий потенциалдары жогору кадрлардын болушу жана психологиялык-педагогикалык окуу үчүн окуу сааттарынын санын көбөйтүү зарылчылыгы келип чыккан [8]. Кыргызстанда ушуга байланыштуу талаптарды ишке ашырууда, эң маанилүү роль педагогикалык жогорку окуу жайларына таандык экенин айтууга болот. Келечектеги мугалим – бул

заманбап жалпы билим берүү билими менен камсыздалган, тил теориясын жана практикасын жакшы билген, университетте алган көндүмдөрү менен иш тажрыйбада колдоно билген, санариптик окутууну интеграциялай алган жана кесиптик жактан даярдыгы бай адисти айтууга болот [5].

Кыргызстанда келечектеги мугалимдерди даярдоо И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык университети, К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Ош мамлекеттик университети, К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университети, С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университети сыяктуу жогорку окуу жайларында жүргүзүлөт.

Кыргыз Республикасындагы педагогикалык, инновациялык иштер канчалык кеңири өнүккөндүгүн педагогикалык ЖОЖдордун илимий ишмердигине талдоо жүргүзүүдө көрүүгө болот. Жождордун окумуштуулары, профессорлук-окутуучулар курамы тарабынан дидактиканын актуалдуу проблемаларын, тарбиялоонун теориясын, жеке ыкмаларын изилдөө менен көптөгөн ийгиликтерге жетүүгө боло турганын айтып келишет. Алардын арасында инсанга багытталган педагогикалык процесстин шартында, окуучулардын таанып-билүү өз алдынчалыгынын жана чыгармачылык активдүүлүгүнүн өнүгүүсү боюнча дисциплина аралык байланышын белгилесе болот.

Билим берүү тармагын жакшыртуу маселеси маалыматтык технологияларды жана инновациялык ыкмаларды киргизүү, келечекте психологиялык-педагогикалык циклдин дисциплиналары менен адистиктин дисциплиналарын изилдөө жана аларды камсыз кылуу аркылуу ишке ашат [5]. Келечектеги мугалимдерди кесиптик даярдоо процессинде теориялык жана практикалык даярдыгын өркүндөтүүгө, жогорку педагогикалык чеберчиликти өздөштүрүүгө көңүл буруу зарыл. Педагогикалык дисциплиналарды окутуунун ыкмасы катары коммуникативдик метод эн орчундуу орунду ээлейт.

Кыргызстанды дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине интеграциялоо зарылчылыгынын себебинен Кыргыз Республикасынын “Билим берүү

жөнүндө” мыйзамына [1] ылайык, жаңы мамлекеттик билим берүү стандарттарын киргизүүгө, билим берүү тармагында бир катар ченемдик-укуктук документтердин кабыл алынышына багытталган Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн 2021-2040-жылдарга карата стратегиялык пландарына [8] ылайык, тез өзгөрүп, өнүгүп жаткан коомдун, инновациялык технологиялардын шарттарына ылайык жаш муундарды даярдоо артыкчылыктуу багыт катары аныкталган. Глобалдашып жаткан доордо педагогикалык ишмердүүлүккө умтулган, демилгелүүлүгү жана өз алдынчалыгы менен айырмаланган, кесиптик чеберчиликтен жана билимден тышкары, адеп-ахлактык мүнөзү жана маданиятка бай, жогорку билимге ээ болгон адистерди даярдоого басым кылуу маанилүү.

Биздин өлкөдө мектепке чейинки билим берүүнүн, орто окуу жайлардын, кесиптик жана жогорку окуу жайлардын бардык деңгээлдеринде билим берүү системасы жигердүү жаңыланууда жана өркүндөлүүдө. Анын бир себеби көптөгөн чет өлкөлүк долбоорлор, донорлор менен жигердүү иштерди алып барууда. Мисалга алсак: USAID аркылуу «Бирге окуйбуз!», «Келгиле окуйбуз!», «Окуу керемет» аттуу долбоорлор ишке ашып жатат.

Жалпы билим берүү системанын бардык түзүмдөрү өз алдынча өнүгүүнүн жүрүшүндө ар кандай көйгөйлөргө туш болушууда. Кыргыз Республикасында билим берүү системасын реформалоо процесси системалуу, башаламан эмес, бирок, тилекке каршы, аныкталган максаттардын жана программалардын туура багытталбагандыгы менен мүнөздөлөт. Анын негизинде билим берүү системасынын алдында бир катар социалдык-экономикалык, тарбиялык, башкаруучулук жана мугалимдин иш тажрыйбасына тийиштүү көйгөйлөр пайда болууда.

Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык абалы билим берүү системасын каржылоонун олуттуу кыскарышына алып келген. Билим берүү уюмдарынын бюджетине, өзгөчө педагогикалык окутуучулардын эмгек акысына таасирин тийгизүүдө. Бирок, мектеп мугалимдеринин эмгек акысы 2022-жылдын апрелинен баштап 80%га жогорулатылып, окуу жайларынын

окуу-материалдык базасынын абалы оңдолуп келе жатса да, орто билим берүү системасындагы мугалимдердин көбү тиешелүү квалификацияга ээ экендигин байкаса болот. Ошондой эле кесиптик педагогикалык билим берүү окуу жайларында да мугалимдерди даярдоонун сапаты азыркы этапта бир кыйла төмөндөп кеткени байкалат.

Педагогикалык адистиктердин бүтүрүүчүлөрүнүн саны, сапаты жана профилинин ортосундагы айырмачылыгына байланыштуу кадрдык ресурстардын начарлашы олуттуу көйгөй жаратып келет. Жылдан-жылга жогорку окуу жайларын бүтүрүүчүлөрү тиешелүү адистик боюнча жумуш таппай жаткандардын саны өсүүдө. Келечектеги педагогикалык кесиптин адистерлердин билим сапатынын төмөндүгүнө, начарлыгына байланыштырышат.

Айрым ЖОЖдордун дипломдорунун девальвациясы байкалып, бул дагы жумуш менен камсыз кылууда көйгөйлөрдү жаратып жатат.

кылымдын башында Кытай Эл Республикасы педагогикалык билим берүүнү ар кандай улуттарды бириктирүү максатында, масштабдуу реформаны сунуш кылган. Азыркы учурда Кытай Эл Республикасында педагогикалык билим берүүнүн көп тармактуу системасы түзүлүүдө, анын ар кандай формалары жана стандарттары бар. Анын негизин ар кандай типтеги жана деңгээлдеги өз алдынча педагогикалык университеттер түзүлүп, ага башка тармактагы окуу жайларына да тарайт.

2007-жылдын 31-августунда КПК БКнын Башкы катчысы Ху Цзиньтао өлкөнүн мыкты мугалимдеринин форумунда сүйлөгөн сөзүндө мугалимдик билим берүүнү өнүктүрүүнүн стратегиялык ролун белгилеп, мугалимдик кесипке жогорку статус жана ыйгарым укуктарды берүү тууралуу айтып, цивилизациянын жана прогресстин маанилүү символун, алардын эмгегин урматтоонун, билимин жана талантын сыйлоону баса белгилеп кеткен. [4]. Келечектеги мугалимдерди даярдоодо жогорку окуу жайларына жана билим берүү борборлоруна басым жасалат деп эсептешет.

Негизинен Кытай Эл Республикасында мугалимдерди даярдоонун ички программалары комплекстүү болгон эмес, ошондуктан акыркы жылдары окуу пландарына акырындык менен жаңы дисциплиналар кошулуу менен педагогикалык изилдөөлөрдүн методологиясы, билим берүүнүн психологиясы, балдардын жана өспүрүмдөрдүн психологиясы, теория жана куратордук практика, мугалимдердин кесиптик өсүүсү жана өнүктүрүү ыкмалары, педагогикалык искусство жана педагогикалык риторика, базистик билим берүү программаларын реформалоо, билим берүүнүн сапатына мониторинг жүргүзүү, баалоо жана ченөө, билим берүүнү саясаты жана билим берүү мыйзамдары, саламаттыкты сактоо жана эргономика, мектепти заманбап башкаруу ж.б.у.с. өзгөрүүлөр кире баштаган [9, б. 65]. Бул курстар прикладдык жактан келечектүү жана маанилүү деп эсептелип, ошого жараша Кытайдын университеттеринде педагогикалык дисциплиналар боюнча сааттардын жалпы саны кескин түрдө көбөйгөн. Жалпысынан Кытай Эл Республикасында мугалимдик билим берүүнүн түзүмүндөгү өзгөрүүлөрүнүн мазмуну төмөнкүдөй:

1. Педагогикалык университеттерде, колледждерде студенттерди кабыл алуу жана бүтүрүүчүлөрдүн саны тездик менен жогорулаган. Акыркы жылдары мугалимдердин билимин тез өнүктүрүүнүн себептеринин бири педагогикалык гана эмес, мамлекеттин бардык жогорку окуу жайларында студенттердин саны көбөйгөндүгүндө.

2. Педагогикалык жогорку окуу жайларында педагогикалык адистиктер боюнча тапшырган абитуриенттердин саны кескин көбөйгөндүктөн жарымы гана кабыл алынып, калгандары башка адистиктерге (менеджмент, маркетинг, информатика ж.б.) ээ болуу шарты түзүлгөн.

3. Азыркы эмгек рыногунун шартында орто педагогикалык окуу жайларга коюлуучу талаптарга жооп берилбегендиктен, алардын саны кескин түрдө кыскартылган. Кытай Эл Республикасынын Билим берүү министрлигинин 2010-жылга чейинки планына ылайык, башталгыч жана орто мектептердин мугалимдери эң аз дегенде толук эмес жогорку билими же

бакалавр даражасына ээ болушу керек. Ушул себептен улам, натыйжада жакынкы жылдарда орто педагогикалык окуу жайлары акырындык менен жоюлуп калуу коркунучу бар (акыркы 5 жылдын ичинде мындай мектептердин саны дээрлик 2 эсеге кыскарган). Ошол эле учурда, реформалардан кийин, колледж бүтүрүүчүлөрүнө караганда, жакшы теориялык билими бар бакалавр даражасына ээ болгон бүтүрүүчүлөрү, практикалык иштери боюнча аз экенин айгинелейт. [7].

4. Окуу пландарынын мазмунун жаңылоосу эң маанилүү милдеттердин бири экендиги талашсыз. Кытай Эл Республикасынын мамлекеттик түзүлүшүнүн өзгөчөлүктөрү, өлкөнүн жогорку кесиптик билим берүүсүндөгү идеологиянын үстөмдүк ролун аныктап жана ошону менен бирге билим берүү чөйрөсүндө Кытайдын Коммунисттик партиясынын саясатын ырааттуу ишке ашыруудан жана социалисттик тарбиянын принциптери коомго жана жогорку окуу жайларына активдүү киргизилип келет; университеттик билим берүүнүн технологиялары өркүндөтүлүп жатат; студенттик чөйрөдө адеп-ахлактыктык тарбиялоо жана студенттердин кесиптик практикалык ишмердүүлүккө даярдыгын өнүктүрүү үчүн билим берүү инновациялары киргизилүүдө; байланыштуу окуу пландарына атайын багыттар киргизилген. Алардын чыгармачылык потенциалын өнүктүрүү менен; инновациялык типтеги билим берүү долбоорлорун жана программаларын мамлекеттик каржылоо жүзөгө ашырылат.

5. 2009-жылы Кытай Эл Республикасынын Мамлекеттик кеңешинин жана Билим берүү министрлигинин алдындагы Жогорку аттестациялык комитеттин №10 буйругуна ылайык педагогикалык адистиктердин дисциплиналары олуттуу кеңейтилген. Ошол эле учурда психология жана дене тарбия Кытайдагы педагогика илимдеринин системасында өз алдынча компоненттер катары каралат. Жалпысынан Кытай Эл Республикасында педагогикалык билим берүү жаатында акыркы он жылдын ичинде олуттуу өзгөрүүлөр өттү. Өз кезегинде өлкөнүн ЖОЖдорунда жаңы адистиктердин

ачылышы жана натыйжада кесиптик педагогиканын адистештирилген багыттарына суроо-талабы аныкталды.

Белгилей кетсек, азыркы мезгилге чейин Кытай Эл Республикасында педагогикада профессионалдык адистиктер боюнча багыттары дифференцияланган эмес. Ишмердүүлүктүн айрым түрлөрүнө (инженердик, юридикалык, аскердик, экономикалык ж.б.), адамдарды атайын даярдоо маселеси каралган эмес, бирок акыркы учурда буга кызыгуу күчөгөн.

Жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап, азыркы этапта Кыргызстанда да жана Кытайда да мугалимдердин билимин өнүктүрүүсүнүн жалпы тенденциялары каралып жатат. Андай тенденциялар болуп төмөнкүлөр каралат:

- мугалимдик кесипке ээ болуунун ажырагыс шарты катары жогорку билим алууга багыт алуу;

- мектептердин жана ЖОЖдордун окутуучулары үчүн мугалимдерди даярдоо программалары боюнча адистиктерди кеңейтүү;

- жалпы университеттердин жана ар кандай профилдеги университеттердин билим берүү мейкиндигинде педагогика тармактык кесипкөйлөрдү интеграциялоо.

Дүйнөдө болуп жаткан процесстерге ылайык билим берүү реформалары эки мамлекетте тең ишке ашууда.

Кыргызстандын жана Кытайдын келечектеги мугалимдерди даярдоо программаларын талдоо көрсөткөндөй, эки өлкөдө тең жалпы билим берүүчүлүк, психологиялык жана конкреттүү кесиптик педагогикалык компонентти камтыйт. Ошону менен бирге Кыргызстанда педагогикалык билим берүүнүн окуу пландары кыйла көлөмдүү, мазмундуу, бай жана кенен деп мүнөздөсөк болот. Педагогикалык адистиктердин студенттеринин кесиптик горизонтторун кеңейтүүгө, алардын жалпы кесиптик жана билим деңгээлин жогорулатууга багытталган өзгөчөлүктөрү менен мүнөздөлгөнүн көрсө болот.

Заманбап дүйнөдө мугалимдин билими, цивилизациянын жана бүтүндөй адамзаттын туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылган алдыңкы ресурсу жана фактору катары саналат. Педагогикалык билим берүү системасында коомдун интеллектуалдык, маданий жана руханий потенциалы калыптанат.

Учурдун талабына ылайык педагогикалык билим берүү системага мугалимдердин сапаттуу билим берүүсүнө өзгөчө көңүл бурулуп жатат. Натыйжада, билим берүү системасы коомдун социалдык-экономикалык маселелерин чечүүнүн, илимди, маданиятты, өндүрүштү жана технологияны сактоонун жана өнүктүрүүнүн негизи болуп санала тургандыгы менен шартталган. Учурда жогорку педагогикалык билим берүү системасы мамлекеттик стандарттарды кабыл алуу менен байланышкан олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болуп, коомдогу кайра куруулар жана илимий-техникалык жаңылануулар менен айырмаланат.

I Глава боюнча корутунду

I глава 3 бөлүктөн турду.

1-бөлүмдө кыргыз тилин чет тил катары окутуунун жалпы маселелери тууралуу сөз болду. Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин чет тил катары көптөгөн ыкмалар аркылуу натыйжалуу окутуу болуп эсептелинип келген. Ыкмалардын ар биринин жол-жобосу белгилүү бир өзгөчөлүктөргө ээ, кээ бири өтө активдүү болсо, мындайча айтканда суроо-талап жогору, кээ биринде андай өзгөчөлүктөр азыраак кездешкени айтылат. Мындан тышкары, үзгүлтүксүз кыргыз тилин чет тил катары окутуунун жаңы ыкмалары иштелип чыгууда, ошондуктан азыркы учурда окутуучу өзүнө ылайыктуу иштөө методикасын тандашып жатат. Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин чет тил катары окутууда, көбүнчө классикалык методдорду колдонуп келишет. Аларга төмөнкүлөр кирет: **түз метод, грамматикалык-кормочулук окутуу методу, аудиовизуалдык метод, аудиолингвалдык ыкма, коммуникативдик ыкмаларды атоого болот.** Мындан сырткары, окутуунун түздөн-түз ыкманы айтууга болот.

Кыргыз тилин чет тил катары окутуунун түздөн-түз ыкмасы - бул окутуучу студент менен түз сүйлөшүүсү, анын күнүмдүк жашоодо колдонулуучу кебин изилдөөгө көбүрөөк көңүл буруусу эсептелинет. Бул ыкма менен кыргыз тилин чет тил катары окутууда студенттерден билимди ийгиликтүү, натыйжалуу өздөштүрүүсүндө окутуучунун ролу чоң. Чет өлкөлүк студенттердин кыргыз тилинде сүйлөгөнү көндүм катары, жөнөкөйдөн татаалга так жана туура болуусу, ошондой эле анын айтылышы идеалдуу, туура болууга жөндөмүн өркүндөтүүгө жардам берет.

2-бөлүмдө чет өлкөдөн келип билим алып жатышкан студенттерге кыргыз тил чет тил катары окутуп, үйрөтүүгө багытталган окуу куралдар, методикалык колдонмолор, окуу китептердин абалы тууралуу айтылды. Бул бөлүмдө кыргыз тилин чет тили катары окутуула баштагандан бери көптөгөн окуу программалары, окуу китептери, окуу-методикалык колдонмолор, окуу куралдары жарык көрүп келген. Биздин өлкөгө келген чет өлкөлүк жарандар

менен студенттер кыргыз тилин үйрөнүп жаткан күндөн тартып, учурдун талабына ылайык, көптөгөн окуу программаларын, окуу-методикалык колдонмолорун, сабактын иштелмелерин түзүү иштерине кыргыз тилин чет тили катары окуткан окутуучулар, тилчилер жана окумуштуулар алгылыктуу эмгектерди жаратып келишкен тууралуу сөз болду. Эгерде буга чейин жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил (бөтөн тил, баштооч топ) катары окутууга арналган окуу куралдары аркылуу кыргыз тилин чет өлкөлүктөргө үйрөтүп келсе, азыркы учурда көптөгөн тилчи-окумуштуулар тарабынан атайын кыргыз тилин чет тили катары окутууга арналган окуу китептери, окуу куралдары, окуу-методикалык колдонмолор жана окуу программалары жарык көрүп келет. Ошондой эле Россия жана Казахстан өлкөсүндө 2000-жылдан тартып кытай студенттерине арналган көптөгөн илимий эмгектер, диссертациялар корголуп келе жатат.

3-бөлүмдө эки баскычтуу билим берүүнүн шартында мамлекеттик тилди чет тил катары окутуунун өзгөчөлүктөрү деген аталыштагы бөлүмдөрдөн турат. Кыргыз тилин эне тил катары окутууга караганда да, кыргыз тилин экинчи тил катары окутууга караганда да кыргыз тилин чет тил катары окутуу өзгөчө айырмачылыктар бар экени белгиленди. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда өзгөчө методдор колдонулат. Кыргыз тилин чет тил катары окутууда алгач табигый метод жана туздон-туз которуу методдору колдонулуп жүрөт. Чет өлкөдөн келип, билим алып жатышкан жарандардын көпчүлүк бөлүгү англис тилинде сүйлөй алышканын эске алып, орток тил катары англис тилин пайдалануу жөндүү болору көрсөтүлдү. Ал эми англисче билбей келген чет өлкөлүк жарандарга алгач табигый метод колдонуу пайдалуусу белгиленди.

3-бөлүмдүн 1-бабында кыргыз тили чет тил катары окутуунун айырмачылыктары (кытай студенттеринин тил үйрөнүүдөгү баштапкы этабында) тууралуу сөз кылында. Кыргыз тили чет тили катары окутуу процессинде окутуучу менен студенттин өз ара аракеттенүүсү, ошондой эле окутуу теориясын ийгиликтүү өздөштүрүүсү, окутуунун практикалык тажрыйбасын, моделдерин жалпылоочу жана түшүндүрүүчү илимий

принциптердин системасы катары каралды. Окуу процессинде субъектинин иш-аракеттин кыргыз тили предмети боюнча компетенттүү болушун камсыз кылууга багытталгандыгында болду.

Чет өлкөлүк кытай студенттерин окутууда кыргыз тили мугалими чет өлкөлүктөр менен иш алып барган тажрыйбалуу окутуучу болгону маанилүү, анткени Кытай өлкөсүндө тилди окутуу система жана анын ыкмалары кыргыз тилинин методикалык системасынын айырмачылыгында.

Кыргыз тилинин фонетикалык өзгөчөлүктөрү, айырмачылыктары мисалдар менен белгиленди.

Кытайдан келген студенттер кыргыз тилин өздөштүрүүсүнүн ийгилиги же ийгиликсиз болушу окутуучудан көз каранды деп эсептеймин, андыктан кыргыз тили мугалими кытай аудиториясына кирүүдө сөзсүз мээримдүү жана оптимисттик маанайда болушу тууралуу айтылды.

II Бap. ЧЕТ ӨЛКӨЛҮК СТУДЕНТТЕРГЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН ЧЕТ ТИЛИ КАТАРЫ ОКУТУУДА ТИЛДИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРДЫ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ЖАЛПЫ МАСЕЛЕЛЕРИ

2.1. «Тилдик компетенция» түшүнүгү жана анын илимий чөйрөдө калыптанышы

Бүгүнкү билим берүү системасы жаңы нукка карай багыт алып жаткан учурда адамдардын бири-бири менен баарлашуусу дагы жаңы багытка карай өрүш алганы маалым. Изилдөө ишибиздин маанилүүлүгү жана мамилелердин деңгээли буга көз каранды. Жеке деңгээлдеги ийгиликтүү оозеки коммуникациянын маанилүү курамдык бөлүгү коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандыруу болуп саналат: "адамдын коммуникативдик компетенттүүлүгү ага ар кандай белги тутумдарын (тилди кошо алганда) колдонуп, турмуш-тиричилик, билим берүү, өнөр жай, маданий жана башка чөйрөлөрдөгү башка адамдар менен баарлашууга мүмкүнчүлүк берет жана сөзсүз үстөмдүк кылат) "[6; 6-6].

Азыркы Кыргызстандагы жогорку окуу жайларында заманбап билим берүү системасында, инсанга багытталган билим берүү контекстинде өнүктүрүү, өнүгүүсү университеттин бүтүрүүчүсүнүн инсандыгына, анын ичинде ийгиликтүү социалдашуу позициясына жаңы талаптарды коюп келет. Жогорку окуу жайынын бүтүрүүчүсүнүн социалдашуу позициясына байланыштуу максаттарды, милдеттерди, мазмунду, методдорду мезгилдин талаптарына ылайык кайра карап чыгуу өзгөчө орунга ээлейт. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуу ыкмалары, окутуу курсу катары максат коюучу түшүнүктөрүнүн, структурасын жана мазмунун тактоо болсо, ал эми, лингвистикалык компетенттүүлүктү, окутуунун максаттарын, өзгөчөлүгүн эске алуу менен ыкмаларды, принциптерди, интерактивдүү жана инновациялык ыкмаларды аныктоо жана аларды сыпаттоосу маанилүү болуп саналат.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун ар кандай этаптарында тил жөнүндө билимди (лингвистикалык компетенттүүлүктү) калыптандыруу маселеси билим беруу тармагында орчунду орунду ээлеп келет. Ушундай маселени чечүү жагы ар түрдүү жолдор аркылуу кароого болот. Бул предметке билим берүү системасында ар кандай орун берилгенине, эмнеге байланыштуу экендигин жана анын милдеттерин чечүүнү эске алуунун зарылдыгы келип чыгат. Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тилин чет тили катары окутуунун методологиясында, анын ичинен кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда эки ача мааниде чечмеленип, бул түшүнүк тилдик компетенттүүлүктүн синоними катары колдонулат. Бирок лингвистикалык компетенциялардын ортосундагы айырмачылыгы белгилүү бир деңгээлде шарттуу мүнөзгө ээ, ал эми кыргыз тилин чет тили катары окутуунун азыркы учурдун талабына ылайык лингвистикалык компетенттүүлүк түшүнүктөрү тилдик билимдин, көндүмдөрдүн жана анын жыйындысын билдирет. Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун кеп ишмердүүлүгүн үйрөтүп жатканда кыргыз тилин окутуунун тил нормаларына ылайык жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда ишмердүүлүктүн ар түрдүү кырдаалдары, ошондой эле жогорку окуу жайынын чет өлкөлүк студенттерге тил жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшүп үйрөтүлөт.

Тил компетенциясына фонематикалык, орфографиялык, лексикалык, грамматикалык каражаттарды өздөштүрүүсү кирет жана америкалык лингвист - Аврам Наом Хомский боюнча, грамматикалык билим - тил системасынын билими менен дайыма байланышта болгон идеалдуу көрүнүш, - деп белгилейт. [1, 50-б.].

Тилдик компетенттүүлүктүн негизин эки компонент түзөт. Алар берилген эрежелерге негизделген билими жана кепти түшүнүү, кеп ишмердүүлүгүнүн жөндөмү боло алат.

Кептин практикасында бир гана тил компетенттүүлүгүн өнүктүрүү жетишсиз: тилди билүү лингвистикалык жана коммуникативдик компетенцияны, б.а. тил системасы жана анын түзүлүшү жөнүндөгү билимди

(маалыматтарды) камтыйт; деңгээлдер боюнча тил жөнүндө маалымат системасына ээ болуу: фонетика, лексика, сөз курамы, сөз жасоо, морфология, синтаксис жана текст стилинин негиздери; тил системасын практикада колдоно билүүсү болуп саналат. Бул дагы келечектин кесип ээси үчүн өтө зарыл нерсе болуп саналат. Грамматиканы билбей туруп тил үйрөнүү бул сабатсыздыкка алып келүү коркунучтуу туудурушу мүмкүн.

Тил системасын үйрөнүү эң негизги максат эмес деген түшүнүк бул аша чапкандык болуп эсептелет. Тилдик компетенцияны калыптандыруу процессинде чет өлкөлүк студенттердин инсан катары калыптандыруу, алардын үйрөнүлүп жаткан тилдин системасы жөнүндөгү билимдерин колдоно билүүсүн өнүктүрүүсү эң негизги ой катары айтылып келет. Тактап айта турган болсок, лингвистикалык компетенциянын чегинде болгон жөндөмдөрдү, билим берүүдө жана тил көндүмдөрүн калыптандырууда пайдаланууга болот.

Лингвистикалык компетенттүүлүк боюнча ар кайсы учурда бир нече изилдөөчүлөр ар кандай аныктамаларды беришкен. Бул тармакта илимде 80-жылдардын аягында - 90-жылдардын башында А.Л.Бердичевский айтуусу боюнча, лингвистикалык, аймак таануучулук жана маданий-коммуникациялык компетенцияларынын калыптандыруусу өнүккөн. Коммуникативдик компетенцияны өздөштүрүүнүн эң негизги компоненттери бири болуп, лингвистикалык жана чөлкөм таануучулук компетенциялар саналат. И.А.Зимняяны [3, 11-б.] ээрчип А.Л.Бердичевский лингвистикалык компетенцияны «тил системасын жана анын чет тилдик коммуникацияда иштөө эрежелерин билүү, б.а. лингвистикалык компетенттүүлүк белгилүү бир коммуникативдик лингвистикалык каражаттардын потенциалы катары камтыйт. Тилдик каражаттарды жана алардын функцияларын билүү, кеп ишмердүүлүгүнүн фондук механизмдерине ээ болуу», деп түшүндүрмө берет. [1, 17-б.].

Сүйлөө иш-аракетинин жүрүшүндө тилди өздөштүрүү үчүн тилди билүү, тил ишмердүүлүгүн, үйрөнүп жаткан тилдин системасын өздөштүрүү

болсо, лингвистикалык компетенттүүлүк коммуникативдик иш-аракети үчүн зарыл болгон мүмкүнчүлүгү пайда болот. Анткени сүйлөөчү, баарлашуучу тил системасына ээлик кылганда гана, сүйлөө ишмердүүлүгү пайда болот.

Ошондуктан лингвистикалык компетенттүүлүк - грамматикалык жактан туура формаларды жана синтаксистик конструкцияларды түзө билүүсү, ошондой эле кептеги семантикалык сегменттерди түшүнүүсү, аны уюштуруу катары кыргыз тилинде колдонулуп жаткан нормаларына ылайык жана аларды эне тилинде сүйлөгөндөр колдонгон мааниде колдонуу деп түшүндүрүлөт.

Лингвистикалык компетенттүүлүк чет өлкөлүк студенттин кеп тажрыйбасын түшүнүүнүн натыйжасы келип чыгат. Ал кыргыз тил илиминин негиздерин билүүлөрдү камтып, тилдик түшүнүктөрдүн комплексин өздөштүрүүнү бекемдейт. Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тили чет тили катары окутууда кандайча иштейт, кайдай өзгөчөлүктөргө ээ жана кантип өзгөрөт деген түшүнүктөрдү калыптандырууну, тилдин коомдогу жана адамдын жашоосундагы ролу жөнүндө маалыматтарды өздөштүрүүсүн камсыздайт. Чет өлкөлүк студенттерге, анын ичинен кытайлык студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутуу үйрөтүүдө жөн гана окута бербестен дисциплинаны урматтоого, сүйүүгө жана кызыгууну, мотивацияны пайда кыла турган шык жөндөмдөрүн пайда кылган деңгээлине жетишүү жөндүүлүктү өркүндөтөт.

Демек, лингвистикалык компетенттүүлүк бул кыргыз тил илиминин элементтерин камтуу менен лингвистикалык компетенттүүлүк билим берүүчү тилдик көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандырууну да жөнгө салат. Аларга, биринчиден, аныктоо көндүмдөрү кирет: тыбыштарды, тамгаларды, сөздүн бөлүктөрүн, морфемаларды, сөз мүчөлөрүн жана башкаларды таануу, бир кубулушту экинчисинен айырмалоону жөнгө салат. Көндүмдөрдүн экинчи тобу – классификациялык көндүмдөр, булар тилдик кубулуштарды топторго бөлүү жөндөмдөрү тууралуу айтууга болот. Үчүнчү, топ аналитикалык көндүмдөр: фонетикалык, морфемалык, сөз жасоо, морфологиялык жана синтаксистик талдоолор болуп эсептелет.

Лингвистикалык компетенттүүлүк студенттин инсандык когнитивдик маданиятын, логикалык ой жүгүртүүсүн, эс тутумун, элестетүүсүн өнүктүрүүнү, анализ жүргүзүү, өзүн-өзү баалоо көндүмдөрүн өздөштүрүү, ошондой эле студенттердин кеп ишмердигин түшүнүүсү процесси катары лингвистикалык рефлексияны калыптандырууну камсыз кылат. Лингвистикалык компетенттүүлүк – коммуникативдик компетенциянын негизги компонентин түзөт.

Тилди өздөштүрүү тил жөнүндөгү билимди жана лингвистикалык материалды өздөштүрүү гана шарты эмес. Сөздөрдүн айтылышынын нормаларын жакшы билүүгө жана белгилөөгө өбөлгө түзө алат. Аларды колдонуу эрежелери, грамматикалык формалар жана конструкциялар, бир эле ойду ар кандай туюндуруу ыкмаларын (синонимдерин) колдоно билүүсү, ошондой эле, лингвистикалык жактан компетенттүү болууга шарт түзөт. Башкача айтканда, тилди билүү үчүн белгилүү бир сөздөрдү, грамматикалык түзүлүштөрдүн, байланыштын же пикир алышуунун конкреттүү шарттарында колдонуу жөндөмдөрү жана көндүмдөрү маанилүүлүгүн айтуу керек.

Чет элдик студенттер Кыргызстандагы университеттерге келип билим алып жатышкандыктан, кыргыз тили боюнча белгилүү билимге калыптанышы, билгичтиктерди жана шыктарды, келечектеги адистерге атаандаштыкка жөндөмдүү болууга мүмкүндүк түзүлүшү зарыл нерсе болуп жатат.

Белгилүү бир тилдин системасын билүү даражасын мүнөздөөгө аракет кылган бир нече түшүнүктөр бар. Бул түшүнүктөр төмөнкүлөрдү камтыйт: коммуникативдик компетенция, тилдик компетенция.

Бирок, бул билимди жана көндүмдөрдү реалдуулукка адекваттуу пайдалана албоо, сүйлөө кырдаалы, же окумуштуулар айткандай, коммуникативдик кырдаал биринчи кезекте мүмкүнчүлүк бере турган күчтүү курал катары түзүү жана жеткиликтүү берүү, компетенттүүлүккө негиздеп окутуу маанилүү болуп эсептелет.

Кыргыз тили чет тили катары окутууда кеп ишмердүүлүгүнө, коммуникативдик, кептик, практикалык максатка багытталгандыгы менен айырмаланат. Коммуникативдик компетенттүүлүк багытта окутуунун негизги максаты - бул коомдогу тез өзгөрүүлөргө, социалдык турмуштагы жаңыланууларга ылайыкташуу, бүгүнкү глобалдаштыруунун шарттарында тилди окутуп, үйрөтүүдө дүйнөлүк билим берүү деңгээлинен артта калбоо, азыркы муундун коомдук – социалдык муктаждыктарын өз убагында толугу менен камсыздандыруу, студенттин активдүү кеп ишмердүүлүгүн камсыз кылуу болуп саналат. Чет өлкөлүк студенттердин коомдук турмуштун түрдүү кырдаалына, тармактарына ылайык мамиле кылып, аларга активдүү катышуусу үчүн зарыл болгон тилдик өбөлгөлөрдү, мүмкүнчүлүктөрдү практикалык жактан өздөштүрүүсүнө жетишүү зарылдыгы келип чыгат.

Компетенттүүлүккө негизделген мамиле боюнча биринчи орунга студенттер билим алган маалыматтын саны эмес, турмуштагы иш-аракеттерде керектелүүчү маселелерди чече билүүсү жана ишмердик ыкмаларын өздөштүрө билгичтиктери коюлат. Компетенттүүлүктө маселени өз алдынча коюп, аны чече билүү үчүн зарыл болгон билимдерди издеп таба билген жана аларды изилдөө аркылуу гана жетишүүгө болот. Мындай билгичтиктерди өнүктүрүү ыкмасы - бул студенттердин кызыгуу багытын аныктоосу, өз алдынча иш аракет жасоого даярдоону жана көп кырдуу билгичтиктерди калыптандырууну көздөгөн, атайын уюштурулган ишмердигин айтуу болот.

Билим берүүнүн бардык чөйрөлөрүндө өзгөчө кыргыз тилин чет тили катары окутууда бүгүнкү санариптик билим берүү өрүш алып жаткан учурда студенттин негизги билгичтиктеринин өзөгү катары коммуникативдик компетентциянын калыптанышына багыт алуу болуп саналат.

2.2. «Тилдик компетенция» түшүнүгүнүн маанисинин лингвистикада жана мамлекеттик тилди чет тили катары окутуудагы өнүгүшү

Азыркы биздин жогорку окуу жайларында заманбап билим берүү системасында, инсанга багытталган билим берүү контекстинде өнүктүрүү, өнүгүүсү университеттин бүтүрүүчүсүнүн инсандыгына, анын ичинде

ийгиликтүү социалдашуу позициясына жаңы талаптарды коюп келет. Ушул нерсеге байланыштуу максаттарды, милдеттерди, мазмунду, методдорду мезгилдин талаптарына ылайык кайра карап чыгуу өзгөчө орунду ээлейт. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуу ыкмалары, окутуу курсу катары максат коюучу түшүнүктөрүнүн, структурасын жана мазмунун тактоо болсо, ал эми, лингвистикалык компетенттүүлүктү, окутуунун максаттарын, өзгөчөлүгүн эске алуу менен ыкмаларды, принциптерди, интерактивдүү жана инновациялык ыкмаларды аныктоо жана аларды сыпаттоосу маанилүү болуп саналат.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун ар кандай этаптарында тил жөнүндө билимди (лингвистикалык компетенттүүлүктү) калыптандыруу маселеси билим беруу тармагында орчунду орунду ээлеп келет. Бирок, бул маселени чечүү жагы ар түрдүү жолдор аркылуу кароого болот. Бул предметке билим берүү системасында кандай орун берилгенине, эмнеге байланыштуу экендигин жана анын милдеттерин чечүүнү эске алуунун зарылдыгы келип чыгат. Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тилин чет тили катары окутуунун методологиясында, анын ичинен кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда эки ача мааниде чечмеленип, бул түшүнүк тилдик компетенттүүлүктүн синоними катары колдонулат. Бирок лингвистикалык компетенциялардын ортосундагы айырмачылыгы белгилүү бир деңгээлде шарттуу мүнөзгө ээ, ал эми кыргыз тилин чет тили катары окутуунун азыркы учурдун талабына ылайык лингвистикалык компетенттүүлүк түшүнүктөрү тилдик билимдин, көндүмдөрдүн жана анын жыйындысын билдирет. Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун кеп ишмердүүлүгүн үйрөтүп жатканда кыргыз тилин окутуунун тил нормаларына ылайык жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда ишмердүүлүктүн ар түрдүү тармактары, ошондой эле жогорку окуу жайынын студенттерине тил жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшүп үйрөтүлөт.

Тил компетенциясына фонематикалык, орфографиялык, лексикалык, грамматикалык каражаттарды өздөштүрүүсү кирет жана америкалык лингвист

- Аврам Наом Хомский боюнча, грамматикалык билим - тил системасынын билими менен дайыма байланышта болгон идеалдуу көрүнүш, - деп белгилейт. [1, 50-б.].

Тилдик компетенттүүлүктүн негизин эки компонент түзөт. Алар берилген эрежелерге негизделген билими жана кепти түшүнүү, кеп ишмердүүлүгүнүн жөндөмү боло алат.

Кептин практикасы үчүн бир гана тил компетенттүүлүгүн өнүктүрүү жетишсиз: тилди билүү лингвистикалык жана коммуникативдик компетенцияны, б.а. тил системасы жана анын түзүлүшү жөнүндөгү билимди (маалыматтарды) камтыйт; деңгээлдер боюнча тил жөнүндө маалымат системасына ээ болуу: фонетика, лексика, сөз курамы, сөз жасоо, морфология, синтаксис жана текст стилинин негиздери; тил системасын практикада колдоно билүүсү болуп саналат. Бул дагы келечектин кесип ээси үчүн өтө зарыл нерсе болуп саналат. Грамматиканы билбей туруп тил үйрөнүү бул сабатсыздыкка алып келүү коркунучтуу туудурушу мүмкүн.

Тил системасын үйрөнүү эң негизги максат эмес деген түшүнүк бул аша чапкандык болуп эсептелет. Тилдик компетенцияны калыптандыруу процессинде чет өлкөлүк студенттердин инсан катары калыптандыруу, алардын үйрөнүлүп жаткан тилдин системасы жөнүндөгү билимдерин колдоно билүүсүн өнүктүрүүсү эң негизги ой катары айтылып келет. Тактап айта турган болсок, лингвистикалык компетенциянын чегинде болгон жөндөмдөрдү, билим берүүдө жана тил көндүмдөрүн калыптандырууда пайдаланууга болот.

Лингвистикалык компетенттүүлүк боюнча ар кайсы учурда бир нече изилдөөчүлөр ар кандай аныктамаларды беришкен. Бул тармакта илимде 80-жылдардын аягында - 90-жылдардын башында А.Л.Бердичевский айтуусу боюнча, лингвистикалык, аймак таануучулук жана маданий-коммуникациялык компетенцияларынын калыптандыруусу өнүккөн. Коммуникативдик компетенцияны өздөштүрүүнүн эң негизги компоненттери бири болуп, лингвистикалык жана чөлкөм таануучулук компетенциялар

саналат. И.А.Зимняяны [3, 11-б.] ээрчип А.Л.Бердичевский лингвистикалык компетенцияны «тил системасын жана анын чет тилдик коммуникацияда иштөө эрежелерин билүү, б.а. лингвистикалык компетенттүүлүк белгилүү бир коммуникативдик лингвистикалык каражаттардын потенциалы катары камтыйт. Тилдик каражаттарды жана алардын функцияларын билүү, кеп ишмердүүлүгүнүн фондук механизмдерине ээ болуу», деп түшүндүрмө берет. [1, 17-б.].

Сүйлөө иш-аракетинин жүрүшүндө тилди өздөштүрүү үчүн тилди билүү, тил ишмердүүлүгүн, үйрөнүп жаткан тилдин системасын өздөштүрүү болсо, лингвистикалык компетенттүүлүк коммуникативдик иш-аракети үчүн зарыл болгон мүмкүнчүлүгү пайда болот. Анткени коммуниканттар тил системасына ээлик кылганда гана, сүйлөө ишмердүүлүгү пайда болот.

Окумуштуу Е.В.Тихомирова өзүнүн диссертациялык изилдөөсүндө **“лингвистикалык компетенттүүлүк** - бул үйрөнүп жаткан тилдеги лингвистикалык формаларды (фонология, морфология, лексика, синтаксис) кеп ишмердүүлүгүндө туура колдонууну,- деп белгилеп, лингвистикалык компетенттүүлүккө төмөнкүдөй аныктаманы сунуштайт: үйрөнүп жаткан тилдин нормаларын сактоонун негизинде, өз оюн туура жеткирүү жана башкаларды түшүнүү”. [8, 10-б.].

Окумуштуу-лингвист Р.К.Миняра-Белоручев _ “лингвистикалык компетенцияны «тил системасын жана кеп ишмердүүлүгүнүн процессинде лингвистикалык каражаттар менен иштөө эрежелерин билүү”,- деген аныктоону сунуштайт [4, 64-б.].

Ошондуктан лингвистикалык компетенттүүлүк - грамматикалык жактан туура формаларды жана синтаксистик конструкцияларды түзө билүүсү, ошондой эле кептеги семантикалык сегменттерди түшүнүүсү, аны уюштуруу катары кыргыз тилинде колдонулуп жаткан нормаларына ылайык жана аларды эне тилинде сүйлөгөндөр колдонгон мааниде колдонуу деп түшүндүрүлөт.

Лингвистикалык компетенттүүлүк чет өлкөлүк студенттин кеп тажрыйбасын түшүнүүнүн натыйжасы келип чыгат. Ал кыргыз тил илиминин

негиздерин билүүлөрдү камтып, тилдик түшүнүктөрдүн комплексин өздөштүрүүнү бекемдейт. Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тили чет тили катары окутууда кандайча иштейт, кайдай өзгөчөлүктөргө ээ жана кантип өзгөрөт деген түшүнүктөрдү калыптандырууну, тилдин коомдогу жана адамдын жашоосундагы ролу жөнүндө маалыматтарды өздөштүрүүсүн камсыздайт. Чет өлкөлүк студенттерге, анын ичинен кытайлык студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутуу үйрөтүүдө жөн гана окута бербестен дисциплинаны урматтоого, сүйүүгө жана кызыгууну, мотивацияны пайда кыла турган шык жөндөмдөрүн пайда кылган деңгээлине жетишүү жөндүүлүктү өркүндөтөт.

Демек, лингвистикалык компетенттүүлүк бул кыргыз тил илиминин элементтерин камтуу менен лингвистикалык компетенттүүлүк билим берүүчү тилдик көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандырууну да жөнгө салат. Аларга, биринчиден, аныктоо көндүмдөрү кирет: тыбыштарды, тамгаларды, сөздүн бөлүктөрүн, морфемаларды, сөз мүчөлөрүн жана башкаларды таануу, бир кубулушту экинчисинен айырмалоону жөнгө салат. Көндүмдөрдүн экинчи тобу – классификациялык көндүмдөр, булар тилдик кубулуштарды топторго бөлүү жөндөмдөрү тууралуу айтууга болот. Үчүнчү, топ аналитикалык көндүмдөр: фонетикалык, морфемалык, сөз жасоо, морфологиялык жана синтаксистик талдоолор болуп эсептелет.

Лингвистикалык компетенттүүлүк студенттин инсандык когнитивдик маданиятын, логикалык ой жүгүртүүсүн, эс тутумун, элестетүүсүн өнүктүрүүнү, анализ жүргүзүү, өзүн-өзү баалоо көндүмдөрүн өздөштүрүү, ошондой эле студенттердин кеп ишмердигин түшүнүүсү процесси катары лингвистикалык рефлексияны калыптандырууну камсыз кылат. Лингвистикалык компетенттүүлүк – коммуникативдик компетенциянын негизги компонентин түзөт.

Тилди өздөштүрүү тил жөнүндөгү билимди жана лингвистикалык материалды өздөштүрүү гана шарты эмес. Сөздөрдүн айтылышынын нормаларын жакшы билүүгө жана белгилөөгө өбөлгө түзө алат. Аларды

колдонуу эрежелери, грамматикалык формалар жана конструкциялар, бир эле ойду ар кандай туюндуруу ыкмаларын (синонимдерин) колдоно билүүсү, ошондой эле, лингвистикалык жактан компетенттүү болууга шарт түзөт. Башкача айтканда, тилди билүү үчүн белгилүү бир сөздөрдү, грамматикалык түзүлүштөрдүн, байланыштын же пикир алышуунун конкреттүү шарттарында колдонуу жөндөмдөрү жана көндүмдөрү маанилүүлүгүн айтуу керек.

Чет элдик студенттер Кыргызстандагы университеттерге келип билим алып жатышкандыктан, кыргыз тили боюнча белгилүү билимге калыптанышы, билгичтиктерди жана шыктарды, келечектеги адистерге атаандаштыкка жөндөмдүү болууга мүмкүндүк түзүлүшү зарыл нерсе болуп жатат.

Белгилүү бир тилдин системасын билүү даражасын мүнөздөөгө аракет кылган бир нече түшүнүктөр бар. Бул түшүнүктөр төмөнкүлөрдү камтыйт: коммуникативдик компетенция, илдик компетенция.

Бирок, бул билимди жана көндүмдөрдү реалдуулукка адекваттуу пайдалана албоо, сүйлөө кырдаалы, же окумуштуулар айткандай, коммуникативдик кырдаал биринчи кезекте мүмкүнчүлүк бере турган күчтүү курал катары түзүү жана жеткиликтүү берүү, компетенттүүлүккө негиздеп окутуу маанилүү болуп эсептелет.

Кыргыз тили чет тили катары окутууда кеп ишмердүүлүгүнө, коммуникативдик, кептик, практикалык максатка багытталгандыгы менен айырмаланат. Коммуникативдик компетенттүүлүк багытта окутуунун негизги максаты - бул коомдогу тез өзгөрүүлөргө, социалдык турмуштагы жаңыланууларга ылайыкташуу, бүгүнкү глобалдаштыруунун шарттарында тилди окутуп, үйрөтүүдө дүйнөлүк билим берүү деңгээлинен артта калбоо, азыркы муундун коомдук – социалдык муктаждыктарын өз убагында толугу менен камсыздандыруу, студенттин активдүү кеп ишмердүүлүгүн камсыз кылуу болуп саналат. Чет өлкөлүк студенттердин коомдук турмуштун түрдүү кырдаалына, тармактарына ылайык мамиле кылып, аларга активдүү

катышуусу үчүн зарыл болгон тилдик өбөлгөлөрдү, мүмкүнчүлүктөрдү практикалык жактан өздөштүрүүсүнө жетишүү зарылдыгы келип чыгат.

Компетенттүүлүккө негизделген мамиле боюнча биринчи орунга студенттер билим алган маалыматтын саны эмес, турмуштагы иш-аракеттерде керектелүүчү маселелерди чече билүүсү жана ишмердик ыкмаларын өздөштүрө билгичтиктери коюлат. Компетенттүүлүктө маселени өз алдынча коюп, аны чече билүү үчүн зарыл болгон билимдерди издеп таба билген жана аларды изилдөө аркылуу гана жетишүүгө болот. Мындай билгичтиктерди өнүктүрүү ыкмасы – бул студенттердин кызыгуу багытын аныктоосу, өз алдынча иш аракет жасоого даярдоону жана көп кырдуу билгичтиктерди калыптандырууну көздөгөн, атайын уюштурулган ишмердигин айтуу болот.

Билим берүүнүн бардык чөйрөлөрүндө өзгөчө кыргыз тилин чет тили катары окутуудагы иш-аракеттеринин бири студенттин негизги билгичтиктеринин негизи катары коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталып келет.

2.2.1. “Коммуникативдик компетенция” түшүнүгү жана анын илимий чөйрөдө калыптанышы.

“Коммуникативдик компетенттүүлүк” деген терминди (латын тилинен компетенттүү, from *gao* – мен издейм, ылайыктуумун) америкалык антрополог Д. Химс (D. Hymes, 1972) киргизген, ал айтылгандардын грамматика жана ассимиляция эрежелерине баш ийген өз эрежелери бар деп эсептеген. Тилди коммуникация процессинде колдонуу мүмкүнчүлүгүн берет. Компетенттүүлүккө негизделген мамиленин келип чыгышы, азыркы учурда “билим-аракет – жөндөмдүүлүктөр” триадасы окуу процессинин интеграцияланган натыйжасын сүрөттөө үчүн жетишсиз болуп калгандыгына байланыштуу. Коммуникативдик компетенттүүлүк концепциясы 1970-жылдардан баштап “адамдын таанып-билүүчүлүк (академиялык) жана персоналдык коммуникациялык жөндөмдүүлүктөрүнүн ортосундагы сызык” аракетинин натыйжасы болгон. [2; 98-б]. “Коммуникативдик компетенттүүлүктүн” мааниси грамматиканын эрежелерине баш ийүүчү жана

өздөштүрүү тилди коммуникация процессинде колдонууга мүмкүндүк берген өз эрежелери бар экендигине негизделген. Заманбап чоң илимде "коммуникативдик компетенция" термини биринчи жолу М.Н. Ватюков биринчилерден болуп колдонгон. [1; 80-б.] адамдын интеллектуалдык муктаждыктарын канааттандырган эмгек же билим берүү иш-аракеттеринде пикир алышуу мүмкүнчүлүгүн көрсөтүү болуп эсептелет. Башында, бул термин чет тилдерди окутуу методологиясында колдонулуп, андан кийин илимдин башка тармактары тарабынан колдонулган. Компетенция деген сөздүн орус тилине которулган котормолорунун бири катары "компетенция" термини менен катар "компетенттүүлүк" термини да камтылган. Изилдөө чөйрөсүндө бул түшүнүктөр аныкталган же дифференцияланган. Бул суроону И.А.Зимний өз мезгилинде компетенттүүлүккө негизделген мамилени "практикалык, натыйжалуу жагы" деп айырмалалаган, ал эми жеке сапаттары катары (мотивация, мотивациялык-ыктыярдуу ж.б.) камтыган "компетенция" түшүнүгүнө негизделген, муну менен катар билим берүүнүн гуманисттик баалуулуктары катары тыгыз байланышта деп аныктаган".[3; 16-б.].

Өз мезгилинде Ушаков тарабынан иштелип чыккан түшүндүрмө сөздүктө "компетенттүүлүк" деген сөздү "билгичтик, ыйгарым укук", ар кандай чөйрөдөгү билим, "компетенттүүлүк" деп чечмелөөдө"

- 1) бул адамдын ыйгарым укуктары, билимдери, тажрыйбасы болгон маселелердин, кубулуштардын чөйрөсү;
- 2) техникалык тапшырма, кимдир бирөөгө таандык аймак. маселелерди, кубулуштарды башкаруу (мыйзамы) [8; 257-б.].

Бул терминдерди кыйла кеңири чечмелөөсүн А.В. Хуторской: "Компетенттүүлүк объектилердин жана процесстердин белгилүү чөйрөсүнө карата аныкталган жана аларга карата жогорку сапаттуу өндүрүштүк иш-аракеттер үчүн зарыл болгон өз ара байланышкан инсандык сапаттардын (билимдин, жөндөмдүн, иштин ыкмаларынын) жыйындысын камтыйт; компетенттүүлүк - адамдын тийиштүү компетенцияга ээ болушу, ээлик кылуу, анын ага жеке мамилеси жана иштин предмети " [9]. Демек, компетенттүүлүк

- бул белгилүү бир билимге, белгилүү бир мүнөзгө ээ болуу, бир нерсени билүү. Компетенттүүлүк - бул белгилүү бир чөйрөдө белгилүү бир жөндөмгө ээ болуу дегенди билдирет. Орус окумуштуусу Р.С. Немов [4; 211-б.] компетенттүүлүктү – маселени чечүүгө, белгилүү бир иш менен алектенүүгө жетиштүүчү билим, билгичтик жана жөндөмдүүлүктөрү бар адамга мүнөздүү мүнөздөмө катары карайт. "Коммуникативдик (лингвистикалык) компетенция" деген терминди Ю.М. Жуков, А.А. Петровская, П.В. Растианников, Е.И. Мычко, А.Р. Лурия, А.А. Леонтьев, И.А. Зимний аттуу окумуштуулар колдонуп келишкен. Мындан тышкары, "коммуникативдик компетенттүүлүк" түшүнүгүнүн семантикалык мааниси "коммуникативдик компетенция" түшүнүгүнүн мааниси менен аныкталат. "Коммуникативдик компетенттүүлүк" деген терминди чет тилин окутуу боюнча методикалык адабияттардын авторлору жана белгилүү окумуштуулар М.Н. Ватюнев, Д.И. Царенков, Н.В. Хорунжая, Л.К. Граудина, С.Н. Ширяева, К.Ф. Седов, колдонуп келе жатышат.

Коммуникативдик компетенция (Коммуникативдик тил компетенциясы) үч компоненттен турат: - тилдик компонент (тилдик компонент), - социолингвистикалык компонент (социолингвистикалык компонент), - прагматикалык компонент (прагматикалык).

Коммуникативдик компетенттүүлүктүн эки толуктоочу аныктамасын карап көрөлү: 1) коммуникативдик компетенттүүлүк - бул белгилүү бир этникалык топко мүнөздүү социалдык өз ара аракеттенүү ченемдерине дал келген натыйжалуу сүйлөө ишмердүүлүгү жана натыйжалуу сүйлөө жүрүм-турумун түзүү жөндөмү. [7; 23-б.].

2) коммуникативдик компетенттүүлүк - адамдын сүйлөө ишмердүүлүгүнүн бир же бардык түрлөрүндө сүйлөө жөндөмү, бул табигый коммуникация же атайын уюштурулган окутуу процессинде алынган чыныгы адамдын өзгөчө сапаты. [10; 55-б.]. Бул аныктамаларда коммуникативдик компетенттүүлүктүн ар кандай мүнөздөмөлөрү каралат, аларды үч негизги компонентке бөлүүгө болот:

- *Лингвистикалык компетенттүүлүк* тилдин ар кандай аспекттеринде белгилүү бир билимди жана көндүмдөрдү камтыйт: лексика, фонетика, грамматика жана алардын когнитивдик уюштурулушу.

- *Социолингвистикалык компетенттүүлүк* - бул тил формаларын контекстке жараша тандоо, колдонуу жана өзгөртүү жөндөмү.

- *Прагматикалык компетенттүүлүк* - белгилүү бир коммуникациялык кырдаалга, сүйлөө тапшырмасына жана коммуникативдик ниетке ылайык билдирүүлөрдү түшүнүүгө жана түзүүгө мүмкүндүк берген билимди, көндүмдөрдү камтыйт. Коммуникативдик компетенциянын бул компоненттерин Европа Кеңешинин (Тил саясаты департаменти) эксперттери тарабынан берилген мүнөздөмөлөрдүн негизинде кеңири карап чыгышкан. [5; p.12-13].

Лингвистикалык компетенттүүлүк лексиканы, фонетиканы, грамматиканы жана ага байланыштуу жөндөмдөрдү, ошондой эле тилдин башка белгилерин, анын варианттарынын социолингвистикалык маанисине жана конкреттүү ишке ашыруунун прагматикалык функциясына карабастан тутум катары мүнөздөмөлөрдү камтыйт. Өз алдынча коммуникативдик компетенцияга ылайык, бул компонент билимдин көлөмүн жана сапатын гана эмес (мисалы, үндөрдүн маанисин айырмалоочу функциясын, сөздүктүн көлөмүн жана тактыгын билүү), ошондой эле алардын таанып-билүүчүлүктү уюштуруу жана сактоо ыкмасын (мисалы, спикер белгилүү бир лексикалык бирдикти түзгөн ассоциативдик тармакты) билдирет), ошондой эле алардын болушу (эстөө, узак мөөнөттүү эс тутумунан алуу, пайдалануу). Билим ар дайым аң-сезимдүү боло бербейт жана ар дайым так аныктала бербейт (мисалы, бул тилдин фонетикалык тутумуна ээ болушу мүмкүн). Сөздүктүн таанып-билүүчүлүк менен түзүлүшү, анын сакталышы жана жеткиликтүүлүгү ар кандай адамдарда жана бир эле адамда (мисалы, көп тилдүүлүктө) ар башка болушу да мүмкүн, ошондой эле адам баласы өскөн, билим алган, маданий чөйрөгө жана инсандык өзгөчөлүктөрүнө, көз каранды.

Социоллингвистикалык компетенттүүлүк социалдык-маданий ченемдерди (жакшы жүрүүнүн эрежелери, ар кандай муун өкүлдөрүнүн, жыныстык катмары, класстардын жана социалдык топтордун ортосундагы байланыш нормалары, заманбап коомдо кабыл алынган белгилүү ырым-жырымдардын тилдик дизайны) чагылдырат. Социоллингвистикалык компонент ар башка маданияттын, улуттун өкүлдөрүнүн оозеки пикир алышуусуна чоң таасир тийгизет.

Прагматикалык компетенция өз ара аракеттенүү схемаларына ылайык белгилүү бир функционалдык максаттар үчүн тилдик каражаттарды (коммуникациялык функцияларды жүзөгө ашыруу, сүйлөө актыларын түзүүнү) камтыйт. Бул компонентке дискурстун чеберчилиги [1], биримдик [2], ырааттуулук [3], тексттердин түрлөрүн жана ченемдерин таануу, ирония жана пародиялар кирет. Адам баласы кеп курууда байланыш кырдаалына жараша ар кандай иш-аракеттер керек. Прагматикалык компетенттүүлүктүн калыптанышына социалдык өз ара аракеттенүү жана маданий чөйрө өзгөчө таасирин тийгизет. Коммуникативдик компетенттүүлүктүн лингвистикалык, социоллингвистикалык жана прагматикалык компоненттери инсан тарабынан социалдык өз ара аракеттенүү процессинде пайда болот жана сүйлөө иш-аракетинде жүзөгө ашырылат. Жогоруда айтылгандарды жалпылаштыруу үчүн, негизги ойлорду эске алуу менен баса белгилөө керек:

- Коммуникативдик компетенттүүлүк натыйжалуу баарлашуунун маанилүү компоненти болуп саналат. Ошондой эле сүйлөө жүрүм-турумун компетенттин түзүү жөндөмүн билдирет.

Коммуникативдик компетенция аркылуу кеп ишмердүүлүгүнүн ар кандай түрлөрүндө ушул иш-аракеттердин ажырагыс бөлүктөрү болгон жана аң-сезимдүү максатка баш ийген сүйлөө иш-аракеттерин аткаруунун ар кандай ыкмаларын өздөштүрүү менен ишке ашат. Ошондуктан, коммуникативдик муктаждыктарды жүзөгө ашыруу үчүн жекече жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү калыптандыруусу зарыл, тактап айтканда: - ар кандай типтеги кептерди, сунуштарды кура билүү; - жеке сөздөрдү кыскартуу жана жазууда

атайын белгилерди жана белгилерди колдонуу мүмкүнчүлүгү; - окутуучу берген тапшырмалардын формулировкасын, жаңы түшүнүктүн аныктамаларын ж.б.у.с. бергенде, жазуу учурунда окуу тексттеринин мазмунун максималдуу тактык менен жеткирүү мүмкүнчүлүгү; - уккулуктуу кабыл алынган материалды жазуу жүзүндө жазуу же окуу процессинде жана белгилүү бир өзгөрүүлөрдү жасоо мүмкүнчүлүгү; - билим берүү тексттеринен негизги маалыматты бөлүп көрсөтүү жана жазуу мүмкүнчүлүгү; - тексттин контурун уккулуктуу же окуу учурунда кабыл алуу, аны түзүү жана жазуу мүмкүнчүлүгү; - окулган же угулган тексттин негизги мазмунун схема түрүндө жалпылоо мүмкүнчүлүгү; - тексттин ырааттуулук эрежелерин сактоо менен, берилген тема боюнча өз оюн билдирүүлөрдү түзө билүү болуп эсептелет.

1. Сүйлөмдөрдү кура билүү.
2. Окууган текстинин мазмунун максималдуу тактык менен жеткире билүү.
3. Лекцияларды жазуу учурунда кабыл алынган материалдарды жазуу жүзүндө жазуу жана семантикалык мазмунун бузбай, ар кандай синтаксистик өзгөрүүлөр уюштуруу.
4. Жазуу учурунда айрым сөздөрдү кыскартып, атайын белгилерди колдоно билүүлөрдү жүргүзүү.
5. Окуу материалынын негизги маалыматын бөлүп көрсөтүү жана жазуу.
6. Окулган же уккан тексттин негизги мазмунун же өз оюн билдирүүсүн белгилүү бир семантикалык маанидеги графикалык диаграмма аркылуу жазуу мүмкүнчүлүгү.

- Коммуникативдик компетенттүүлүк - инсандын социалдык өз ара аракеттенүү аркылуу алган байланышуу жөндөмү. Бул башка адамдар менен, дүйнө жана анын маалымат агымдары менен өз ара аракеттенүүнү камтыйт; топто жана топто ар кандай социалдык ролдорду аткара билүүсү. Коммуникативдик компетенция лингвистикалык, социолингвистикалык жана прагматикалык компоненттерди камтыйт. Коммуникативдик

компетенттүүлүк социалдык өз ара аракеттенүү процессинде калыптанат жана сүйлөө иш-аракетинде жүзөгө ашырылат.

Демек, коммуникативдик компетенттүүлүк - адамдын сүйлөө ишмердүүлүгүнүн бир же бардык түрлөрүндө сүйлөө жөндөмү, бул табигый коммуникация же атайын уюштурулган окутуу процессинде алынган чыныгы адамдын өзгөчө сапат экени далилдейт. Коммуникативдик муктаждыктарды жүзөгө ашыруу үчүн жекече жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү калыптандыруусу зарыл.

Жогорку окуу жайларында кыргыз тили чет тили катары окутууда көптөгөн окуу-методикалык колдонмолор, окуу куралдары жана окутуунун усулдарын колдонулуп жатканын айтууга болот. Окутуунун усулдарынын эң натыйжалуугунун, билүү үчүн, эмнеге көңүл буруу, маанилүүлүгү аныктоодо көптөгөн кыйынчылыктарды туудуруп келген.

Дидактикада кыргыз тилин чет тили катары окутуу ыкмалары чет өлкөлүк студенттер менен иштөөдө катары каралат. Ушуга байланыштуу алардын аттары төмөнкүдөй формада кабыл алынат: материалды оозеки берүү (ангеме, түшүндүрүү, лекция), окуу куралы, окуу-методикалык колдонмолор менен иштөө, лабораториялык иштерди, көнүгүүлөрдү аткаруу, чыгармачылык тапшырмалар менен иштөө. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуунун объектиси катары практикалык көндүмдөрдү жана сүйлөө көндүмдөрүн калыптандыруу болуп саналат.

Бир жагынан, метод – бул конкреттүү билим берүү кырдаалында кыргыз тилин чет тили катары окутуунун үлгүсү болсо, экинчи жагынан, конкреттүү билим берүү маселелерин чечүү үчүн окутуучуну иш-аракетинин ыкмасы эсептелинет.

Эң көп колдонулган ыкмалар: демонстрация (көрсөтүп берүү), түшүндүрүү жана көнүгүү. ЖОЖдордо кыргыз тилин чет тили катары окутууда окуу эмес, демонстрация чоң мааниге ээ. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда түшүндүрүү ыкмасынын натыйжасында үйрөнүп жаткан тилдин семантикалык жактарын жакшыраак түшүнүүгө аракет кылышат.

Түшүндүрүүлөрдү түшүндүрмөлөр жана комментарийлер менен чаташтырбоосу келип чыгат.

Жогорку окуу жайларында кыргыз тили чет тили катары окутууда үстөмдүк ролу көнүгүүлөргө таандык. Окутуучу колдонгон бардык ыкмалар жана ыкмалардагы көнүгүүлөрдү материалдаштырылышы иш аракеттин эң маанилүүлүгү жыйынтыгы болуп саналат. Көнүгүүлөр сабактын структурасынын негизги компоненти бойдон калууда. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда кыргыз тилинде тынымсыз машыгуу үчүн зарыл шарттарды түзүлүшү керек. Методду тандоодо бир катар объективдүү жана субъективдүү факторлор келип чыгат.

Объективдүү факторлор: окуунун максаттары, чет өлкөлүк студенттердин курамы, үйрөнүп жаткан тил менен эне тилдеринин тилдик байланышы, кыргыз тилин чет тили катары окутуунун программасы, материалдык ресурстардын болушу ж.б.

Субъективдүү факторлор: окутуучу менен чет өлкөлүк студенттердин инсандыгы, алардын өз алдынчалуулугу (индивидуалдуулугу).

Акыркы он жылдарда дидактикада эң кеңири таралган окутуунун ыкмаларынын классификациясы академик Ю.К. Бабанскийге таандык. Ал окутуунун ыкмаларынын үч чоң топко бөлүп караган:

1. Билим берүүнү менен таанып-билүүнү уюштурууну жана ишке ашыруунун ыкмалары.
2. Окуу менен таанып-билүүнү стимулдаштыруунун жана мотивациялоонун ыкмалары.
3. Билим берүү менен таанып-билүү ишинин натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү жана өзүн өзү көзөмөлдөө ыкмалары

I. Окутуучу үйрөтүп жаткан материалды *оозеки баяндоосу* (түшүндүрүү) **окутууда чоң мааниге ээ.** Бул үчүн оозеки ыкмалар колдонулат: лекция, баяндоо, сүйлөшүү.

Тил үйрөтүүдө визуалдык методдору, - деп окуу материалын өздөштүрүү, окуу процессинде колдонулган көрсөтмө куралдарга жана

техникалык каражаттарга олуттуу мааниге ээ болгон ыкмалар түшүндүрөт. Бул ыкмада оозеки жана практикалык методдор менен бирге колдонулат. Аларды эки топко бөлүүгө болот:

Иллюстрация ыкмасы чет өлкөлүк студенттерге иллюстративдик каражаттарды жана плакаттарды көрсөтүүнү камтыйт. Таблицаалар, сүрөттөр, карталар, доскадагы эскиздер, жалпак моделдер ж.б.

Демонстрациялоо ыкмасы көбүнчө приборлорду, эксперименттерди, техникалык инсталляцияларды, кинофильмдерди, диафильмдерди ж.б. көрсөтүү менен байланышкан.

Окутуунун практикалык методдору чет өлкөлүк студенттердин практикалык ишмердүүлүгүнө негизделет. Бул ыкмалар практикалык көндүмдөрдү түзөт. Аларга төмөнкүлөр кирет:

Көнүгүүлөр менен иш алып баруу ыкмасы чет өлкөлүк студенттердин бир нече аракеттерди жасоосу, башкача айтканда үйрөнгөн материалды практикада колдонууда, үйрөтүү (практика) жана ушундай жол менен билимди тереңдетүү, тиешелүү көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү өнүктүрүү, ошондой эле алардын ой жүгүртүүсүн жана чыгармачылык жөндөмүн өнүктүрүү болуп эсептелет. Өзүнүн табияты боюнча көнүгүүлөр оозеки, жазуу, графикалык жана тарбиялык болушу мүмкүн.

Лабораториялык иштин ыкмасы – студенттер теориялык материалды үйрөнүп, окутуучунун жетекчилиги астында приборлорду, шаймандарды жана башка техникалык каражаттарды колдонуу менен эксперименттерди жүргүзүшөт, б.а. атайын жабдууларды колдонуу менен кубулуштарды изилдөө. Лабораториялык иштер иллюстративдик же изилдөө ыкмасы менен жүргүзүлөт.

Практикалык иштер негизги бөлүмдөрдү изилдегенден кийин жүргүзүлөт жана жалпы мүнөздөмөдө болот.

II. Окуу жана таанып-билүү ишмердигин стимулдаштыруунун жана мотивациялоонун ыкмалары. 1). *Таанып-билүүчүлүк (дидактикалык) оюндар* – бул чындыкты имитациялоочу атайын түзүлгөн кырдаалдан чыгуунун жолун

чет өлкөлүк студенттерге сунуштоо. Бул методдун негизги максаты - таанып-билүү процессине дем берүү, шыктандыруу болуп саналат. Чет өлкөлүк студенттерди мындай шыктандыруу оюн элементтери менен реалдуулуктун активдүү трансформатору катары иш алып барат. 2) Окуу процессинде билим берүү дискуссиясынын негизги максаты – таанып-билүүдө кызыгууну стимулдоо, чет өлкөлүк студенттерди тигил же бул маселе боюнча ар кандай илимий көз караштарды активдүү талкуулоого тартуу, башка бирөөнүн жана өзүнүн аргументтерине ар кандай ыкмаларды түшүнүүгө түрткү берүүсү орун алат. 3) Окууда ийгиликке шарт түзүү. 4) Түшүндүрүү – бул окутуучу жаңы материалды көп айтып бербестен, аны талдап, түшүндүрүп, анын айрым жоболорун далилдеген окутуу ыкмасы (мисалы, изилдөө). 5) Чет өлкөлүк студенттерди кубаттоо жана урушуу.

III. Билим берүүдө жана таанып-билүү иш-аракеттери натыйжалуулугун мониторинг жүргүзүү жана өзүн өзү көзөмөлдөө ыкмалары.

1) Оозеки контролдоо (өз алдынча, фронталдык) сурамжылоо жолу менен жүргүзүлөт. Жооптордун тууралыгы окутуучу тарабынан аныкталып, комментарий берилет. Текшерүү ишинин жыйынтыгы боюнча белгилүү бир балл коюлат, ал билимди өздөштүрүүнүн маанисин, толуктугун жана тереңдигин көрсөтөт.

2) Жазуу көзөмөлү тесттердин, дил баяндардын, баяндамалардын, жат жазуулардын, жазуу жүзүндөгү тесттердин ж.б. жардамы менен жүргүзүлөт, алар кыска мөөнөттүү же узак мөөнөттүү болушу мүмкүн, ошондой эле диагностиканын тереңдиги (үстүртөн бөлүм же кылдат талдоо) боюнча айырмаланат.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун салттуу ыкмалары.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун грамматика-котормо ыкмасы тилди система катары түшүнүүгө негизделген жана үйрөнүүгө когнитивдик мамилеге таянат. Бул ыкмада кыргыз тили чет тили жалпы билим берүүчү предмет катары каралып, анын ролу чет өлкөлүк студенттердин интеллектин жана логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү болгондуктан, окуунун максаты –

адабиятты окуу менен чектелет. Негизинен жазуу кепке көңүл бурулат, оозеки кепти үйрөтүү камсыз кылынбайт, сүйлөө жана угуу окутуунун каражаты катары гана колдонулат.

Грамматикалык-котормо ыкмасынын окутуунун максаты жана каражаты семантизациянын ыкмасы, ошондуктан котормочулук көнүгүүлөрүнө көп көңүл бурулат, экзамендик тапшырмалар негизинен жазуу жүзүндөгү которуулардан турат. Эне тилге таянуу менен ишке ашат. Жаңы тилдик сөздөрдү түшүндүрүүгө жана кубулушту эне тилдеги эквиваленти менен салыштырууга мүмкүндүк берет. (Ричардс жана Роджерс 1991, 3-4-б.).

Грамматика-котормо ыкмасына каршы *түз окутуу* ыкмасы иштелип чыккан. Анын өкүлдөрү белгилүү немец окумуштуулары М.Берлиц, Ф.Гуен жана О.Есперсен болуп эсептелет. Кыргыз тилин чет тилдерин окутуунун табигый ыкмасы түз методдун бир варианты болуп саналат. XIX кылымда кеңири таралган. "*Түздөн-түз метод*" жана "*табигый ыкма*" деген терминдер көбүнчө бири-бирине синоним катары колдонулат.

Түз метод кыргыз тилин чет тили катары окутууда тил үйрөтүүдө эне тилин өздөштүрүүнүн тууроосу жана атайын уюштурулган окутуусуз табигый түрдө жүрүшү деген идеяга негизделген. "Түз ыкмасы" аталышы кыргыз тилдеги сөздүн, сөз айкашынын жана башка тил бирдиктеринин маанисин чет өлкөлүк студенттерге түздөн-түз берүү, лингвистикалык формалар менен аларга тиешелүү түшүнүктөрдүн ортосунда ассоциацияларды түзүү аркылуу, мимика, жаңсоолор аркылуу көрсөтүлүшү деген позициядан келип чыккан. Бул жерде аракеттер, объекттер, коммуникация кырдаалдары, ж.б.

Тике методдун негизги жоболору болуп төмөнкүлөр саналат:

Окутуу кыргыз тилинде гана жүргүзүлүүгө тийиш, чет өлкөлүк студенттердин эне тили, ошондой эле эне тилинен же кыргыз тилинен которуу окуу процессинен таптакыр алынып салынат.

Окутуунун максаты - оозеки сүйлөө көндүмдөрүн, билгичтиктерин өнүктүрүү. Кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүнөн угуу жана сүйлөө артыкчылыктары берилет, бирок түз методдун модификациялары жаңы

материалды бекемдөөгө жардам берген окуу жана жазууну негиздүү пайдаланууга мүмкүндүк берет.

Кыргыз тилин чет тили катары окутууда лексиканы окутуу, оозеки кепте колдонуу принцибине ылайык тандалып алынган материал боюнча жүргүзүлөт. Окутуунун бирдиги сүйлөм болуп саналат. Лексикалык бирдиктерди киргизүү жана үйрөтүү кыймыл-аракетти жана предметтерди парафраза, визуалдаштыруу, көрсөтүү аркылуу оозеки түрдө жүргүзүлөт. Абстракттуу түшүнүктөрдү билдирген сөздөрдү киргизүүдө чечмелөө, антонимдик жана синонимдик түгөйлөр, карама-каршылыктар ж.б.у.с. билдирген сөздөрдүн жардамы менен ишке ашырылат. Конкреттүү түшүнүктөрдү сүрөт, буюм-тайымдар менен берилет. Грамматиканы индуктивдүү түрдө окутулат, грамматикалык эрежелерди колдонууга жол берилбейт. Кептин грамматикалык тууралыгына көп көңүл бурулуп, чет өлкөлүк студенттердин каталары сүйлөө кебинде жасаган сайын оңдолот. Кыргыз тили чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттердин сүйлөө кебинин негизги максаттарынын бири фонетикалык көндүмдөрдү калыптандыруу болуп саналат.

Кыргыз тили чет тили катары окутуунун тууроочу методдору кеңири колдонулат, чет өлкөлүк студенттер кептин фонетикалык жана грамматикалык тууралыгына жетишүү үчүн окутуучудан кийин сөз, сөз айкаштарын, сүйлөмдөрдү кайталап турушат. Окутуу студенттин эне тилин өздөштүрүү сыяктуу принципке, башкача айтканда, табигый жолго негизделет.

Оозеки сүйлөө көндүмдөрүн калыптандыруу окутуунун негизги максаты болуп саналып, жазуунун мааниси бааланбайт. Окуу процесси грамматикалык түзүлүштөрдү жана лексикалык бирдиктерди интенсивдүү окутууга багытталган. Семантизация жана сөз байлыгын окутуу үчүн тышкы визуализацияны колдонуу болуп саналат.

Тил үйрөнүүнүн негизги түз же табигый методу 19-кылымдын аягында жана 20-кылымдын башында иштелип чыккан жана мурда белгилүү болгон табигый ыкмага негизделген. Методологияны иштеп чыгууга лингвисттер

гана эмес, методисттер, ал тургай психологдор да катышкан. Иштеп чыгуучулардын алдыга койгон негизги максаты – студенттерди үйрөнүп жаткан тилде, ал эми баштапкы этапта оозеки тилде эркин сүйлөөгө тез жана натыйжалуу үйрөтүү болуп саналган. Методдун авторлору тарабынан сунушталган тилди үйрөнүүнүн негизги жолдорунун бири – индукция, башкача айтканда, тилди үйрөнүүчүлөрдүн тил материалынын өзгөчөлүктөрүнө өз алдынча байкоо жүргүзүү жана кийин белгилүү бир системага келтирилген эрежелерди түзүү болуп эсептелинген.

20-кылымдын башында чет тилди (бөтөн тилди) үйрөтүүнүн, өнүгүүлөрдүн негизинде англис тилин үйрөнүүнүн экспресс ыкмасы катары Роберт Каллан тарабынан иштелип чыккан жана методу түзгөн. Окутуу түз методдун негизги принциптерин колдонуу менен, жөнөкөй, жайбаракат атмосферада жүргүзүлгөн. Каллан методу 12 негизги кадамдарга бөлүнгөн, интенсивдүү жана өтө эффективдүү чакан топто иш алпарууну көздөгөн. Биринчи деңгээл А1 чет тилин дээрлик билбеген үйрөнчүктөр үчүн, ал эми он экинчи деңгээл, С1 чет тилде сүйлөгөндөр менен өз алдынча, абдан жакшы деңгээлде сүйлөшө алган "алдынкы" студенттерге багытталган.

Чет тилин үйрөнүүнүн эффективдүү ыкмасы катары Каллан ыкмасын айтууга болот. Каллан ыкмасы өнүктүрүүнүн кезектеги этабы болуп калган. Заманбап түз методу чет тилин үйрөнүүнүн башка методикалык материалга эмес, сүйлөө тилине, башкача айтканда, баарлашуунун эң жандуу формасына кайрылууга негизделген эң мыкты ыкмасы болуп саналат. Эгерде мурда эне тилинде сүйлөгөндөр менен түз баарлашуу зарыл болсо, анда техникалык каражаттардын пайда болушу менен чет тилин үйрөнүүнүн түз ыкмасы аудиовизуалдык окуу варианты менен толукталган, анда үн менен видеоматериалдар же диафильмдер колдонулуп келген. Бул ыкма ошондой эле аудио жана видео стимулдарга жооп катары сүйлөө автоматизминин пайда болушуна жетишүүгө мүмкүндүк берет.

Кыргыз тили чет тили катары үйрөнүүнүн келечектүү жана абдан эффективдүү түз ыкмасы төмөнкү эрежелерге негизделген:

- Методдун негизин оозеки сүйлөө кеби түзөт.
- Котормосу жана эне тили жок.
- Фонетикага жана туура айтууга көп көңүл бурулушу.
- Сөздөр контекстте, башкача айтканда, маанилүү сүйлөмдөрдүн курамында гана изилденет
- Грамматиканы өздөштүрүү үчүн индукцияны колдонуу.

Табийгый метод кыргыз тилин чет тили катары окутуу жаатындагы көп жылдык изилдөөлөргө жана эне тилибизди үйрөнүүдө ийгиликтүү натыйжаларга негизделген. Биринчиден, түз ыкма кайра-кайра кайталоо аркылуу автоматизмге жеткирилген туруктуу сүйлөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган. Натыйжада сүйлөмдөрүңүздө колдонгон грамматикалык түзүлүштөрдү ойлонбой, эркин жана эркин сүйлөгөндү үйрөнөнүүгө жетишүү болуп саналат. Биринчи сабактан баштап сиз бүт сабак бою дээрлик үзгүлтүксүз кыргыз тилинде баарлашасыз.

Эне тилибизди бала кезде кантип үйрөнгөнүбүздү эстейли. Биз дайыма биринчи сөздөрдү айтууга аракет кылып, аларды айланабыздагы адамдардын артынан кайталап, алардын айтылышын көчүрүп, анан бул сөздөрдөн сүйлөмдөрдү бириктирүүгө аракет кылабыз. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда биринчи сабактан тартып биз кыргыз тилинде сүйлөөгө тынымсыз машыгабыз. Тилди үйрөнүүнүн бирден-бир эффективдүү жолу бир эле тилде дайыма машыгуу деп эсептейбиз. Биз каалаган чет тилде сүйлөгөндү үйрөнө алабыз: англис, немис, испан, так ушул тилдерде сүйлөө менен, бул тилдер жөнүндө эне тилибизде сүйлөө менен эмес. Бул ыкма иштеди, иштеп жатат жана иштей берет, анткени баарыбыз эне тилибизде эркин сүйлөйбүз. Түз ыкма сиз англис, немис, француз же башка чет тилдерде эркин сүйлөгүңүз келгенде да ушундай иш аракеттер менен иштөө керек. Сиз бала кезиңизде эне тилиңизди үйрөнгөндөй эле, кыргыз тилин чет тили катары окутууда табигый түрдө үйрөнөсүз.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун түз ыкмасы түздөн-түз “оозеки тилди” колдонот. Башка методдордо “оозеки сүйлөө” кыргыз тилин үйрөнүү процессинин акыркы фазасы болуп эсептелет.

Түз методу окутуунун 4 баскычына бөлүнөт:

- оозеки кепти түшүнүү
- сүйлөө кебинде колдонуу
- окууда
- жазууда

Түз ыкманын артыкчылыктары:

- чет тилин табигый түрдө үйрөнүү
- Сабактын 80% кыргыз тилинде сүйлөө
- дароо машыгуу менен баштаңыз
- баарлашууда тилдик тоскоолдуктан арылуу
- сөз байлыгын активдүү колдонуу
- оюңузду туура билдирүү үчүн жетиштүү грамматиканы үйрөнүңүз
- минималдуу үй тапшырмасы
- эч кандай түйшүксүз кайталап туруу, кайталоо жана машыгуу болууга тийиш
- туура катасыз айтылышын орнотуу.

Кыргыз тили чет тили катары окутууда «түз», же «табигый» методу жөнөкөйлүгү жана эффективдүүлүгү менен тил үйрөнүүдө өзгөчөлөнөт.

Табигый метод – бул методдун эң көрүнүктүү өкүлдөрү болуп М.Берлиц, Ф.Гуэн, М.Вальтер саналат. Табигый метод чет тилине окутуунун усулу курсунун теориясынын өнүгүшүнө чоң таасир тийгизген. Табигый метод – чет тилдерин оозеки түрдө үйрөнүүнү сунуш кылган. Бул метод аркылуу окуучулар чет тилинде сүйлөгөндү, жазганды, окуганды үйрөнүшкөн. Мында көбүнчө окутуучу менен окуучунун ортосундагы мамилеге басым коюлган. Бул методдун өкүлдөрүнүн ою боюнча чет тили окуучунун өз тилиндей (эне тилиндей) курчап турушу керектигин көрсөтүшкөн. Качан гана чет тили баланын өз эне тилиндей курчап турса, бала ошол чет тилди өз эне тилиндей кабыл алат деген далилди баса белгилешкен. Табигый методду негиздөөчүлөр

окуучунун оозеки кебин өөрчүтүү керек деген. Бул методго өз салымын көбүрөөк кошкон М.Берлиц төмөнкү жобону иштеп чыккан:*****

2.2.2. Жождордо чет өлкөдөн келген студенттерге тил үйрөтүүдө коммуникативдик компетенцияны түптөө жана түзүү.

ЖОЖдордо чет өлкөдөн келген студенттерге тил үйрөтүүдө К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети эң бир маанилүү, приоритеттүү тармак болуп эсептелинет. Көп жылдан бери аталган университет чет өлкөдөн келип, билим алып жатышкан студенттерге жогорку деңгээлде, сапаттуу тил үйрөтүү жагын колго алган. Чет өлкөдөн келген студенттерге тил үйрөтүү жергиликтүү тил билбеген студентке, же орус тилдүү түпкү улуттун баласына кыргыз тилин үйрөтүүдөн кескин айырмалуу. Кыргыз тилинин алфавитин да билбей келген студентке окутуучунун өзгөчө даярдыгы талап кылынат. Бул учурда окутууда көп жылдан бери практикалынып келген окутуудагы үч методдун керектүүсүнө таянуу зарыл. Окутуучу методиканын өзүнө ыңгайлуу, студентке түшүнүктүү, жеңил, жөнөкөй түрүн туура тандоосу маанилүү. Методика туура тандалбай калган учурларда жасалган аракет натыйжасын бербей калышы ыктымал. Тилди экинчи тил катары окутууда негизинен үч метод белгиленип жүрөт:

- котормо (салыштыруу) методу;
- табигый (ортомчу тилсиз) методу;
- аралаш методу;

Аталган бул үч методдун ичинен өзүм окутуп жаткан студенттерге котормо(салыштыруу) методду менен тил үйрөтүү ыңгайлуу деп таап, окутуудагы бул метод менен иш алып барып келем. Көпчүлүк чет өлкөлөрдөн келген жарандар англис тилинде сүйлөй алышат. Ал эми кытайлык студенттердин ичинен англис тилин да билбегендери көп кезигет. Мындай учурда табигый методдо, ортомчу тилсиз тил үйрөтүүгө да туура келет. Ортомчу тилсиз тил үйрөтүүнүн да жакшы жактары бар. Жалан көрсөтмөлүү

окутуу же болбосо бардык нерсени көзү менен көрүп эске тутуу да өзүнүн жемишин берээри айкын. Айрымдарга көз менен көрүп, эске тутуу ыңгалуу.

Тил үйрөтүүдө алгач алфавитти үйрөтүп, ага байланышкан жеңил, күнүмдүк керектелүүчү сөздөрдү үйрөтүп алган соң, студенттин кандайдыр бир денгээлде маалыматтык, коммуникативдик, тилдик компетенцияларын түзүү максаты коюлат.

Компетенция – бул инсандын айлана-чөйрө менен аракеттенүүсүндө активдуу, жоопкерчиликтүү өз алдынча ишмердүүлүк болуп саналса. Бул жерде илимдер, билгичтиктер, көндүмдөр өз алдынчалыкты өстүрүү үчүн материал боло алат. Компетенциялык билим беруу шартында билим берүүнүн негизги максаты болуп, чет өлкөдөн келген студенттер учун ийгиликтин натыйжасын түзүүгө болот.

“Компетенция” деген жөнөкөй түшүнүктөн “билим берүү компетенция” түшүнүгүнөн айырмачылыгы байкалат. Билим берүү компетенциясы – бул чыныгы реалдуу объектилерге мамиле кылууда окуучунун инсандык жана социалдык маанилүү продуктивдүү ишмердүүлүгүнө зарыл болгон, бири-бири менен тыгыз байланыштуу билимдердин, билгичтиктердин, көндүмдөрдүн, чыгармачыл ишмердүүлүгүнүн маңыздуу багыттарынын топтому.

Чет өлкөдөн келген студентке кыргыз тилин үйрөтүүдө аз-аздан коммуникативдик-практикалык көндүмдөр жыйналгандай шарттар уюштурулат. Сабакта студенттер башкалар менен мамиле кылуунун, сүйлөшө билүүнүн, улууну урматтап, кичүүнү ызаттоонун, маектешүүнүн, баарлашуунун, бири-бирин баалап, сыйлашуунун этикетине, лексикалык, грамматикалык материалдарды пайдалануу менен оозеки, жазуу түрүндөгү байланыштуу кебинин, кеп маданиятынын ыкмаларына, башкаларды уга билүү менен, өзүнүн ой-пикир, көз карашын далилдеп, коргой алуунун көндүмдөрүнө үйрөнүүсүнө шарт түзүү. Коммуникативдик компетенцияга Биялиев.К.А мындайча: «Бул маектешүүнүн максаттарына, кырдаалына жараша кеп ишмердигин жүргүзүү жөндөмдүүлүгү», - деп аныктама берген [1, 98-б.]

«Коммуникативдик компетенция» терминин орустун лингво дидактикасына илимий жактан киргизген жана ошол эле убакта практикалаган М.Н. Вятютнев болгон. М.Н.Вятютнев компетенцияны эки түргө бөлүп караган: тилдик жана коммуникативдик.[2,38-45 бб.]

Коммуникативдик окутуу студенттер тарабынан өз ара мамилелердин мүнөздүү системасы катары кабыл алуучу кырдаалдардын негизинде жүргүзүлөт, ошондуктан тил компетенциясына окутууда кырдаал принцибин эске алуу керек. Кырдаалдардын негизинде өзгөчө кызыгуу окутуунун бардык системаларында алардын жалпы орду менен гана эмес, аларга коммуникативдик компетенцияны түзүүдө берилген роль менен да түшүндүрүлөт. (студенттерде сүйлөө үчүн мотивдин жана муктаждыктын пайда болушуна жардам берүү, алардын ойлоо ишмердигин активдештирүү, окуу процессин табигый оозеки сүйлөшүүгө жакындатуу ж.б.)

Окумуштуу М.М.Сыдыкбаева: “Мамлекеттик тилди окутууда коммуникативдик компетенцияны түптөө студенттин тилдик мүмкүнчүлүгүн ар тараптан өнүктүрөт, ошондой эле окутуу ишмердигин гармониялуу кылып, студенттеги индивиддик өнүгүүнү, алардын таанып - билүү активдүүлүгүн, чыгармачыл ой жүгүртүүсүн стандарттан тышкары турган коммуникативдик милдеттерди өз алдынча чече алуусун камсыз кыла алат”-, деп белгилейт [6, 140-б.]

Мындай негизден алып караганда чет өлкөлөрдөн келген студенттерге кыргыз тилин окутууда коммуникативдик компетенцияны пайдалануу, аны түптөө, өстүрүү зарылдыгы туулат. Мурда бардык артыкчылыктар грамматикага, лексиканы механикалык түрдө өздөштүрүүгө, окуу жана көркөм котормо боюнча берилип келсе, бүгүн алар "эски ыкма, эски методика" принциптери болуп калды. Тилди өздөштүрүү узак мөнөттүк иш аркылуу жүргүзүлүп келген. Тапшырмалар бирдей эле түрдө сунушталган. Мисалга алсак текстти окуу жана которморуу, жаңы сөздөрдү жаттап алуу, текстке көнүгүү, көнүгүүлөр менен иш алып баруу. Кээде композиция же диктант, балким фонетикалык машыгуу эс алууларды берип келген. "Темалар" боюнча

окууга жана иштөөгө артыкчылыктар берилгенде, тилдин бир гана милдети аткарылчу – бул маалыматтык функциясы. Коммуникативдик компетенцияда студент алган тапшырмасынын тегерегинде гана чектелип калбастан, алардын ар тараптуу активдүүлүгү кыймылга кирип, чыгармачылык шык-жөндөмдөрүнүн жандануусун шарттайт.

Чет өлкөлүктөргө кыргыз тилин окутуу процессиндеги мугалимдин функциялары олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болуп жаткан мезгил. Мугалим-диктаторго, “тынчтандыруучу” мугалим жана лидерге - байкоочу мугалим, ортомчу мугалим жана мугалим-насаатчы менен алмаштырылып келе жатат. Ыкмалардын эң популярдуулугунун жана активдүүлүгүнүн биринчи кезегинде турганы бул -коммуникативдик ыкма болуп эсептелет. Аты айтып тургандай эле байланышка, кырдаалга жараша маектешүүгө, мындайча айтканда, адамдын жөндөмдүүлүгүнө, тажрыйбасына жана практикасына байланыштуу. Коммуникативдик метод өзгөчө байланыш мүмкүнчүлүгүнө багытталган. Коммуникативдик ыкма, баарынан мурда, пикирлешүүдөн коркуу сезимин жоюуга багытталган. Грамматикалык түзүлүштөрдүн стандарттык топтому жана 600-1000 сөздөн турган лексика менен куралданган адам башка чет өлкөдө жалпы тилди оңой таба алат.

Тилекке каршы, чет өлкөдөн келгендерге кыргыз тилин окутууда коммуникативдик методду натыйжалуу колдонууга мүмкүнчүлүк берген бардык мыйзамдар мурунтан эле таанылып, калыптанган деп айтууга болбойт. Бул муктаждык, биринчиден, окутуунун максаты катары бөтөн тилинде сүйлөшүү жөндөмүн өнүктүргөндөн кийин, убакыттын өтүшү менен, салттуу колдонулуп келген окутуу усулдары менен жаңы максаттын ортосундагы айырмачылык айкыныраак жана чукул сезиле баштады.

Коммуникативдик окутуу усулунун өкүлү белгилүү окумуштуу Е.И. Пассов мындайча: “Коммуникативдүүлүк биздин окутуубуздун негизги сапаттары жана өзгөчөлүктөрү жагынан, баарлашуу процессине окшош болушу керек”, - деп эсептейт. [4, 36-б.]

Коммуникативдүүлүктүү окутуунун эң негизги максаты бул ошол чөйрөдө өтүшүн, баарлашуу аркылуу камсыз кылуу болуп саналса, башкача айтканда, тийиштүү талаптагыдай шартта болушу керек. Ушул шарттарды карап көрөлү. Биринчиси - ар бир окуучунун жекече өзгөчөлүгүн, жөндөмүн (компетенциясын) эске алуу. Акырында ар бир адам өзүнүн табигый касиетинде (жөндөмүндө), билим берүү жана сүйлөө иш-аракеттеринде, ошондой эле инсан катары мүнөздөмөлөрүндө бири-биринен айырмаланат: жеке тажрыйбасы, иш-аракеттеринин контексти (ар бир окуучу өзү жүргүзгөн жана анын негизи болуп эсептелген иш-аракеттеринин топтому, адамдар ортосундагы мамилелер) белгилүү бир сезимдердин жана эмоциялардын жыйындысы, анын кызыкчылыктары, чөйрөдөгү абалы (позициясы).

Коммуникативдик ыкма аркылуу сүйлөө жана жазуудан окуу жана угууга чейинки бардык кептик иш-аракеттерди өнүктүрүлөт. Грамматика болсо тилде баарлашуу процессинде өздөштүрүлөт: окуучу алгач сөздөрдү, сөз айкаштарын, тилдин формулаларын эстеп, андан кийин алардын грамматикалык мааниде эмне экендигин түшүнө баштайт. Эң негизги максаты - студенттерди кыргыз тилинде эркин сүйлөөгө, ошондой эле туура сүйлөөгө үйрөтүү болуп эсептелет. Жаңы сөздөрдүн эрежелери жана маанилери мугалимге тааныш лексиканын, грамматикалык түзүлүштөрдүн жана сөз айкаштарынын жардамы менен жаңсоолор жана мимика, сүрөт жана башка визуалдык куралдардын жардамы менен түшүндүрүлөт. CD, Интернет, телекөрсөтүү программалары, гезиттер, журналдар жана компьютерлерди бар нерселерди колдонсо болот. Мунун баары окуучулардын изилдеп жаткан тилинин тарыхына, маданиятына, каада-салттарына кызыгуусун ойготууга жардам берет. Чет өлкөлүктөр үчүн кыргыз тили сабактарында окутуучу студенттердин бири-бири менен, топтордо жупташып сүйлөгөн кырдаалын түзөт. Бул сабакты ар тараптуу кылууга болот. Топто иштөө учурунда студенттер оозеки көз карандысыздыгын көрсөтө алышат. Алар бири-бирине жардам берип, маектешүүлөрдүн жардамы менен билдирүүлөрүн ийгиликтүү оңдой алышат. Сабакта окутуучу байланыш аркылуу уюштуруучусунун

милдетин аткарат, алдыңкы жогорку деңгээлдеги, логикалык суроолорду берет, катышуучулардын баштапкы пикирлерине көңүл бурат жана талаш-тартыш маселелерди, көйкөйлөрдү талкуулоодо арбитр (судья) катары иштейт.

Чет өлкөлүктөргө кыргыз тилин үйрөтүүнүн абдан татаал жана көп убакытты талап кылуучу процесс. Бул боюнча окумуштуу, профессор М.Сыдыкбаева мындайча: “Илимге окутуунун теориясына жана практикасына компетенция түшүнүгүнүн киргизилиши аларды кыйла таамай жана так аныктоого мүмкүнчүлүк берет. **Коммуникативдик компетенция** – бул жөн гана ар башка бирдиктердин тизмеси, адамдын эсинде сакталып калган эрежелердин топтому гана эмес, ошондой эле алардын сүйлөө программаларын шайкеш келтирүү жөндөмдүүлүгү. Коммуникативдик компетенция - бул башкаларды түшүнө билүү жана баарлашуунун максаттарына, чөйрөлөрүнө, кырдаалдарына адекваттуу сүйлөө жүрүм-турумунун жеке программаларын жаратуу жөндөмү” [6, 136-б.].

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетте университетке чейинки Билим берүү борборунда чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тили боюнча окутуунун негизги максаты алардын коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу жана өнүктүрүү болуп саналат.

Бүгүнкү күндө коммуникативдик компетенцияны өнүктүрүү маселесин чечүү үчүн коомдун талаптары менен ушул маселенин теоретикалык өнүгүүсү ортосунда карама-каршылык бар. Жогоруда айтылган теманын актуалдуулугу көрсөтүлөт. Бул методикалык категорияны изилдөөдө көптөгөн жергиликтүү жана чет элдик илимпоздордун илимий эмгектери (И.Л. Бим, М.Н. Вятютнев, Н.И.Гез, А.А. Зернецкая, И.А. Зимная, С.А. Игнатьев, Д. Изаренков, Э.И.Пассов, В.В.Сафонова, А.В. Хуторской, Д. Равен, Дж. Савиньон, Д. Хеймс жана башкалар) бар.

Бул иштин максаты "коммуникативдик компетенция" деген түшүнүктү тактоо, анын маанисин аныктоонун ар кандай мамилелерин көрсөтүү, ошондой эле чет элдик студенттерди университеттин алдындагы Билим берүү

борборунда окутуунун алдыңкы компоненттерин көрсөтүү. Изилдөөчүлөр айтуусу боюнча компетенттүүлүккө караганда компетенция (билим, жөндөмдүүлүккө) жөнөкөй түшүнүк деп эсептешет. Бул инсандык касиет болгондуктан, ал иштин бардык жактарын чагылдырат. Көпчүлүк окумуштуулардын компетенция “билим берүү процессинин акыркы натыйжасы” деп эсептелинсе, компетенттүүлүк болсо "иш-аракет компетенциясы" катары чечмелеп жатышат.

Биз айтып кеткендей, айрым изилдөөчүлөр коммуникативдик компетенция - бул оозеки пикирлешүүнү, ой жүгүртүүнү, тилдик белгилерди жана аларды колдонуу эрежелерин туура колдоно билүүсү, ошондой эле коммуникативдик жүрүм-турумун пикир алышуу жагдайына ылайыкташтыруу деп эсептешет. Башкалар үчүн, коммуникативдик компетенция - бул адамдардын өз ара аракеттенүү шарттарында калыптанган жана топтогон ар кандай коммуникациялык кырдаалда чагылдырылган билим жана тажрыйба деп эсептеп келе жатышат.

Кыргыз тили чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттердин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу. Кыргыз тили чет тили окутуу бул кыргыз тили эне тили катары окутуудан, кыргыз тили экинчи тили катары окутуудан өзгөчө айырмаланып турат. Аты эле айтып тургандай алфавитти да билбеген, тааныбаган чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тили үйрөтүү болуп саналат. Көпчүлүккө маалым болгондой чет өлкөдөн келип билим алып жатышкан жарандардын басымдуу бөлүгү англис тилинде сүйлөшөт. Айрымдары англис тилин билбеген студенттер да кезигет.

Мына ушул жерде окутуунун же тил үйрөтүүнүн методикаларына кайрылып, алардын ичинен кайсы методика менен өтүү эффективдүү болоорун таап тандап чыгыш керек. Илимий ишимдин I главасында кеп кылгандай тил үйрөтүүдөгү табигый методго алгач басым жасалат.

Акыркы мезгилде кыргыз тили чет тил катары окутуунун көйгөйлөрү менен байланышкан дисциплиналар кыргыз тили эне тил катары эмес, маданияттар аралык өз ара аракеттенүүнүн лингвистикалык аспектилерин

изилдөөгө коммуникативдик-компетенттүү мамиле калыптанууда. Кыргыз тили чет тил катары окутуунун маанилүүлүгү жаңыча түшүнүүнү калыптандыруучу бир катар шарттар аныкталууда.

Биринчиден, дискурсивдик парадигма менен байланышкан проблемалардын чөйрөсүндө кыргыз тили чет тили катары окутууда суроолорду кошуу тенденциясы бар. Адаттагыдай эле кыргыз тили чет тили жана экинчи тили катары окутуунун методикасынын көйгөйлөрү жогорку адистештирилген методикалык милдеттерге ылайык баяндалган. Ал эми мындай мүнөздөмөнүн борборун грамматикалык принциптер түзгөн. Анын ырааттуу грамматикалык сыпаттамасы, дүйнөнүн лингвистикалык сүрөтүн калыптандыруу жөнүндө болгон. Бирок, эгемендүүлүктү алгандан тартып, биздин өлкөгө чет өлкөлүктөр келе баштагандан бери, кыргыз тили чет тили жана экинчи тили катары окутууда, изилдөөнүн грамматикалык жолунда тилдик жана кептик белгилердин иштешинин коммуникативдик шарттуулугуна карай жылыш байкалган.

Кыргыз тили чет тили катары окутууда ар кандай социалдык жана кептик кырдаалдарда колдонулушу жагынан карала баштаган. Ошого жараша кыргыз тили чет тили катары окутуунун методикасын сыпаттоонун дискурсивдүү жолдору калыптана баштаган, мында кептер коммуникациясынын активдүүлүгүнө басым жасалган. Грамматика болсо чет тилин өздөштүрүүнүн бир деңгээли катары тааныла баштады, грамматикалык принциптерге үстөмдүк кылууда, төмөнкү фактыга таянышкан : адам кандайдыр бир ойду айтуу үчүн тилди колдонот. Эң негизгиси ойду туюндуруу үчүн тандалып алынган форма эмес, ошол форма менен түзүлгөн мазмун болуп саналат. Тилдин жөнөкөй, баштапкы деңгээлин өздөштүрүүдө студенттерге төмөндөгүдөй коммуникативдик-дидактикалык тапшырма берилет: грамматикалык каталарды кетирсеңиз да, сүйлөгөндөн коркпоңуз, тартынбаңыз; эне тилинде сүйлөгөндөр эмне жөнүндө сөз болуп жатканын түшүнүшөт, анткени алар бүтүндөй тилдик каражаттарга ээ.

Тил адамдын чөйрөдө жашоосунун байланышы катары болсо, ушул түшүнүк аркылуу кыргыз тили чет тили катары окутуунун дискурсиялык аспектиси пайда болот.

Экинчиден, парадигманын методикалык куралдарында кыргыз тили чет тил катары үйрөнүүдө риторикалык парадигманын түшүнүктөрүн жана механизмдерин камтыйт. Заманбап адис жаңы социалдык-экономикалык шарттарда калыптанат: эффективдүү коммуникация принциптери (таасир этүү, ишке ашыруу, шайкеш келтирүү), коммуникативдик жана сүйлөө компетенциялары кеп ишмердүүлүгүн куруунун негизи катары аныкталып, риторикалык парадигмада иштелип чыгат. Кыргыз тили чет тили катары окутуунун теориясында риторика принциби жаңы мазмуну менен толукталып турат. Кыргыз тили чет тили катары окутуунун методикасы кептин мазмунун адекваттуу жеткирүүгө, жөндөмдүүлүк менен байланышкан принциптерге негизделген.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун принциптерин жана ыкмаларын түшүнүүнүн негизги идеясы катары коммуникативдүүлүктүн шарттары дал келишинде болуп саналат. Өз кезегинде бул иште коммуникативдүүлүк чет өлкөлүк студенттин коммуникативдик кептик компетенттүүлүгүн калыптандыруу позициясынан каралат. Коммуникативдик компетенттүүлүк деген түшүнүк адамдын ийгилигинин профессионалдык негизин калыптандырууга байланыштуу. Чет элдик студенттер (келечектеги адистер) жаңы коомдук шарттарда иш алып баруусу керек, ошондуктан алар таза профессионалдык билимдерге ээ болуу менен, бөтөн тилдин грамматикасын гана үйрөнбөстөн, бул тилдеги социалдык кеп жүрүм-турумунун түрлөрүн да өздөштүрүүсү зарыл.

Ошондуктан, максат коюунун негизги мүнөзү өзгөрүүдө, тил үйрөтүүдө ар кандай профессионалдык жана социалдык маанилүү кырдаалдарда жемиштүү баарлашууга (оозеки да, жазуу жүзүндө да) коммуникативдик-кептик жөндөмдүү, ийгиликтүү инсанды калыптандыруу үчүн, эффективдүү коммуникативдик-кептик жөндөмдүүлүгүн өз ара аракеттенүүнүн

билимдерин жана көндүмдөрүн өздөштүрүсү болуп эсептелет. Коммуникативдик компетенттүүлүк коммуникация субъектисине кытайлык студенттер башка адамдар менен баарлашууда аң-сезимдүү түрдө каалаган натыйжаларга жетүүсү, ошол эле учурда жагымсыз таасирлерден качууга мүмкүндүк берет. Коммуникативдик компетенттүүлүк байланышы типтүү жана стандарттуу эмес жагдайларында да билинет жана ачык көрүнөт. Ал адамдын социалдык жана ситуациялык-ролдук (дискурсивдүү) жүрүм-турум көндүмдөрү менен тубаса риторикалык ынтызарлыктарынын синтезинин, баалоосунун негизинде келип, ишке ашат.

Демек, кытайлык студенттердин кыргыз тилин билүүнүн жогорку деңгээлин аныктаган негизги түшүнүк – бул кыргыз тили чет тили катары окутуудагы коммуникативдик кептик компетенттүүлүктүн аспектиси эсептелет. Кыргыз тили чет тили катары окутууда кытайлык студенттердин аудиториясында коммуникативдик кептик компетенттүүлүктүн калыптандыруу процесси болсо, предмети болсо кытайлык студенттердин оозеки сүйлөө көндүмдөрүн калыптандыруу болуп саналат.

Коммуникативдик компетенттүүлүктүн түзүмүнө төмөнкү компоненттер кирет:

- тилдик компетенттүүлүк (тилдик материалды кепте сүйлөм түрүндө колдонуу үчүн ээ болуу);
- социолингвистикалык компетенттүүлүк (тил бирдиктерин коммуникация кырдаалына ылайык колдонуу);
- дискурсивдүү компетенттүүлүк (коммуникациялык маанидеги кеп түзүмдөрүнүн алкагында жеке билдирүүлөрдү кабыл алууда жана генерациялоодо ырааттуулукка жетишүү жана түшүнүү жөндөмдүүлүгү);
- "стратегиялык" компетенция (тилдин иштешинин социалдык-маданий контексти менен таанышуу);
- коомдук компетенттүүлүк (башкалар менен баарлашууга даярдык көрүү);

Мына ушул жерде, Новикова А.К. “үч негизги факторду белгилейт: этнопсихологиялык (улуттук маданияттын психологиялык өзгөчөлүктөрү),

жүрүм-турумдук (коммуникативдик жүрүм-турум улуттук жана маданий өзгөчөлүктөргө байланыштуу) жана лингвистикалык (тилдин улуттук-маданий мазмунуна байланыштуу)"[б. А.К.Новикова, 2014, 204-206-б.]

А.К.Новиковдун белгилеген үч факторуна ылайык, кытайлык студенттердин этно-маданий жана этнопсихологиялык өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтүүгө болот. Биринчиден, конфуций идеологиясынын кытай улуттук мүнөзүнүн калыптанышына тийгизген таасири чоң деп орусиялык да, кытайлык да изилдөөчүлөр белгилешет. Кытай этносу өз ара байланышкан бүтүндөй адам сапаттарына ээ: адамдын акыл-эстүүлүгү токтоолук, сабырдуулук, жөнөкөйлүк, жөндөмдүүлүк, чыдамкайлык, агрессивдүү эместик, мунун баары Кытай маданиятындагы конфуцийдик салттар менен байланыштуу экенин айгинелейт. Кытайлыктар өз максатына жетүү үчүн өжөрлүк менен кыйынчылыктага жеңүүгө шыктануу менен иш алып барышат.

Экинчиден, кытайлар дүйнөгө бирдиктүү көз карашта тааныйт. Кытай дүйнө таанымынын өзгөчөлүгүн түшүнүүнүн негизги булагы алардын иероглифтик жазуусу болуп саналат. Бул кытай ой жүгүртүүсүнүн өзгөчө символикалык багытынын негизин түзгөн. Адам көргөн, сезген, башынан өткөргөн жана ойлогон нерселердин бирдиктүү чөйрөсүн, иероглифтер аркылуу шартталган символикалык белгилерди тез кабыл алуусунда болгон.

Үчүнчүдөн, иероглифтик жазууну мыкты өздөштүрүү бул этнотиштин өкүлдөрүнүн калыптанышына салым кошкон "Моториканын негизинде көрүү көндүмдөрдүн модалдуулугу". Кытайлар мотор-визуалдык эс тутумдун өзгөчө түрүн иштеп чыгышкан. Ошондуктан кытайлык студенттер окуу иш-аракеттеринин оозеки эмес, жазуу формаларын жактырышат жана басым жасашат.

Кытайлык студенттер сөздөрдү, диалогдорду, тексттерди угуу аркылуу эмес, бир нече жолу жазылгандан кийин жаттап алганга аракет кылышат. Студенттер жазуу жүзүндө жүргүзүлгөн контролдун формаларына көнүп калышкан. Кытай студенттери көп жазганды жакшы көргөндүктөн, окутуучу кыргыз тилин чет тили катары окутууда ушул сапатты, көндүмдү колдоно

альшы мүмкүн деп эсептейм. Ушундай эле этномүнөздүүлүк төмөнкү өзгөчөлүккө байланыштуу: кытайлык студенттердин окуу ишмердүүлүгү материалды түшүнүүгө караганда механикалык эс тутумга көбүрөөк таянышат. Окуу китебинин текстин жатка үйрөнүү методикасы орто билим берүү гана эмес, жогорку кытай мектебинде да негизги метод катары сакталып калган. Ошондуктан текстти жалпылоо ыктары, көндүмдөрү кытайлык студенттерге абдан кыйынчылык менен берилет. Мисалы: кытайлык студенттер текст боюнча суроолорго жооп берүүдө, колдорунда болгон материалдарга кайрылууга таянып, көбүрөөк колдонууга басып жасашат. Окуяны же маалыматты өз сөздөрү менен кайра айтып берүү, алар үчүн эң татаал иш аракет болуп саналат. Кытайлык студенттер менен жаңы текстти талдоодо, өздөштүрүүдө, жаңы теманы өтүүдө эң негизиси сөз байлыгына өзгөчө көңүл буруу зарыл. Себеби, кытайлык студенттер ар бир сөздү түзмө-түз которгондо сөздүктөн карап турушат, ушул учурда окутуучу студенттерди жаңы лексиканы түшүндүрүүгө үйрөтүүгө умтулат, кырдаалдык түшүндүрмөнүн негизинде, контекстке таянып, кытай студенттерине тил божомолун өнүктүрүүгө аракет кылат. Мындай учурда үй тапшырмасын мөөнөтүнөн мурда берүүнү сунуш кылууга болот. Бул болсо, сабактын материалын өз алдынча үйрөнүүгө жана сабакка даярданууга жардам көрсөтүү иретинде көмөктөшүү болуп эсептелет. Ошондуктан, дискурсивдүү жана риторикалык айкалыштыруу ыкмасы кытайлык студенттер менен иштөөнүн аспектилери кыргыз тилчи окутуучулары тарабынан дайыма кетирилген маанилүү методикалык катадан качууга мүмкүндүк берет: кыргыз тили чет тили катары окутуунун ыкмасы түздөн-түз окутуунун, визуализациянын (көрүү аркылуу) методуна негизделип жатканын айтууга болот.

Кытайлык студенттерге визуалдаштыруу, образдуулук компоненти абдан маанилүү, анткени, студенттердин зарыл теориялык материалды алдынала өздөштүрүүсү үчүн, иштерди активдештирүүдө колдоно алышат. Ошондой эле жаңы грамматикалык материалды өтүүдө жана түшүндүрүүдө темпи бир аз төмөн болушу зарыл.

Демек, кыргыз тили чет тили катары окутууда кыргыз тилиндеги оозеки кептин түрлөрүн үйрөтүүдө визуализация ыкмасын колдонуусу келип чыгат. Ошондой эле тексттин негизинде (көрсөтмө курал катары) студенттердин угуу жөндөмүн сабактын баштапкы этабында жүргүзсө да болот.

Окутуучулук тажрыйбабызга таянсак, кытайлык студенттер кыргыз тилин үйрөнүүдө эки кыйынчылыкка дуушар болушат. Биринчиден, сөздөрдү айтууда, фонетикалык эң чоң кыйынчылыкты туудурат. Кытай жана кыргыз тилдериндеги тыбыштык аппараттын жана тыбыштардын айтылыш жолдорунун айырмачылыгына байланыштуу. Мисалы: “р”, “н”, “ң”, “ө”, “ү”, “л” тыбыштарын айтууда кытайлык студенттерге абдан чоң кыйынчылыктарды туудуруп келет. Экинчиден, лексеманын тандоосунда же тил моделинин өзгөрмөлүү болгондо да чоң көйгөйлөр пайда болот. Бул Кытайдын билим берүү системасында варианттарды тандоо чеберчилигинин жоктугу менен шартталган.

Азыркы учурда келечектеги адистердин коммуникативдик жана социалдык көндүмдөрүн калыптандыруу процессинде жогорку билим берүүдө жана кыргыз тили чет тили катары окутууда өзгөчө чоң роль ойнойт. Кыргыз тили сабагында коммуникативдик жана сүйлөө компетенттүүлүгүн калыптандырууга өзгөчө көңүл буруу керек. Коммуникативдик көндүмдөрү грамматикалык базанын өнүгүшү менен бирге жашайт. Кытай маданиятынын жана менталитетинин өзгөчөлүгүнө токтоло кетсек, кытайлык студенттерди кыргыз тилин окутууда, тажрыйба көрсөткөндөй, коммуникативдүүлүк грамматикадан үстөмдүк болушун талап кылат.

Кытайлык студенттерге грамматиканы жөн эле курулай жаттатуу, кыргыз тилин өздөштүрүүсүнө жакшы натыйжага алып келбейт. Грамматиканы (тил үйрөнүүнүн башталгыч деңгээлинде да) коммуникативдик элементке киргизүү менен гана натыйжа бере алат. Кытай студенттери үчүн грамматикалык практика сөзсүз түрдө риторикалык жана дискурсивдүү практика менен айкалыштырылышы зарыл болот деп эсептейм.

Баарлашуунун ар кандай формаларын өнүктүрүүдө, көмөктөшүүчү милдеттер зор мааниге ээ. Сабактарда кепти өнүктүрүү боюнча көп алгылыктуу иштер бар, фонетика (айтылышы, туура интонация), лексиканы оңдоо (синонимдерди тандоо) жана стили, студенттердин жана угуучулардын алдында текстти кайталап айтуу боюнча жеке консультациялар өткөрүлөт.

Коммуникативдүүлүк - бул монолог жана диалог аркылуу ишке ашырылат. Монологдор "сөздүн ойлоп табуусу" болуп саналса, ал эми диалогдор болсо, ийгиликтүү социалдаштыруунун негизин түзөт.

Жыйынтыктап айтканда, коммуникативдик компетенттүүлүк калыптанышы кыргыз тилин үйрөнүүнүн алгачкы күндөрүнөн тартып башталат, анткени тил үйрөнүүнүн негизги максаты кыргыз эли менен баарлашуу болуп саналат.

Кыргыз тилин чет өлкөлүк студенттерге коммуникативдик ыкманын негизинде үйрөтүү максатка ылайык, санарип технологиясы менен да жүргүзүлүп келе жатат.

Коммуникативдик техникага баарлашуу мүмкүнчүлүгүнө өзгөчө багытталган. Тил боюнча ар кандай даярдыкты колдогон 4 "киттин" ичинен (окуу, жазуу, сүйлөө жана угуу) акыркы экөөнө көбүрөөк көңүл бурулуп келет. Коммуникативдик ыкма, баарынан мурда, баарлашуудан коркуу сезимин жоюу максатында иштелип чыккан. Грамматикалык конструкциялардын стандарттык топтому жана 600-1000 сөздөн турган сөз байлыгы менен куралданган адам бейтааныш өлкөдө жалпы тилди оңой эле таап алат. Тилекке каршы, кыргыз тилин чет тил катары окутууда коммуникативдик методду натыйжалуу колдонууга мүмкүнчүлүк берген бардык мыйзам ченемдүүлүктөр мурунтан эле үйрөнүлүп, калыптанган деп айтууга болбойт.

Бул ыкма тиешелүү түрдө изилденип жатат, бирок буга чейин башка чет өлкөлөрдө чет тилинде сүйлөөнү коммуникацияга багыттап окутуунун методикалык уюштуруу тажрыйбасы окумуштуулардыкы жетиштүү (Б.В.Беляев, И.Л.Бим, Г.Е. Ведель, П.Б.Гурвич, И.А.Зимняя, В.П.Кузовлев, А.А. Леонтьев, Е.И.Пассов, В.Л.Скалкин, Б.В.Царкова, Е.П.Шубин).

Коммуникативдик ыкма багыт катары илгертен эле пайда болгон жана башка окутуу тутумдарынын чегинде өсө берген жана анын пайда болушу объективдүү зарылчылыктан башка нерсе эмес. Бул муктаждык, биринчиден, билим берүүнүн максаты катары чет тилде баарлашуу жөндөмүнүн өнүгүшүнө өбөлгө болгондон кийин, убакыттын өтүшү менен, салттуу түрдө колдонулуп келген окутуу методдору менен жаңы максаттын дал келбестиги баштапкы нерсе барган сайын айкыныраак, ачыгыраак сезилишин айгинелейт. Коммуникативдик окутуу усулунун өкүлү Е.И. Пассов коммуникативдүүлүк биздин окутуубузду негизги сапаттары жана өзгөчөлүктөрү боюнча байланыш процессине окшош кылып уюштуруш керек деп эсептеген [6: 36]. Коммуникативдүүлүк баарлашууну үйрөнүүнүн байланыш чөйрөсүндө пайда болушун камсыз кылат, б.а. жетиштүү шарттарда. Ушул шарттарды карап көрөлү. *Биринчиси*, ар бир студенттин индивидуалдуулугун эске алуу. Кантсе дагы, ар кандай адам *экинчисинен* өзүнүн табигый касиеттери (жөндөмдүүлүктөрү, көндүмдөрү, шыктануусу мындайча айтканда, мотивациясы), ошондой эле билим берүү жана сүйлөө иш-аракеттерин жүргүзүү жөндөмдүүлүгү, ошондой эле адам катары мүнөздөмөлөрү менен айырмаланат: жеке тажрыйбасы, иштин контексти (ар бир студенттин өзүнүн иш-аракеттеринин топтому болот) ал алектенип жаткан иши, (адамдардын ортосундагы мамилелердин негизи болуп саналат), белгилүү бир сезимдердин жана эмоциялардын жыйындысы (бири өз шаарына сыймыктанат, ал эми экинчиси жок), анын кызыкчылыктары, статусу (кызматы) командадагы орду. Коммуникативдик ыкма менен окутуу студенттердин ушул бардык өзгөчөлүктөрүн эске алууну камтыйт, анткени ушундай жол менен гана баарлашуу үчүн шарттарды түзүүгө болот: чет өлкөлүк студенттерге коммуникативдик мотивация пайда болот, сүйлөөнүн максаттуулугу камсыз кылынат, мамилелер түзүлөт ж.б. *Экинчиден*, коммуникативдүүлүк окуу процессинин сүйлөө багытында көрүнөт. Байланыш каражаты катары сүйлөөнү иш жүзүндө өздөштүрүүгө жол, тилди иш жүзүндө колдонуунун аркасында экенин так көрүүгө болот. Көнүгүү канчалык чыныгы байланышка

окшош болсо, ошончолук пайдалуу болот. Ошондуктан, "Зат атоочторду туура ордуна кой", "Сөздөрдөн сүйлөмдөрдү куруу" ж.б. окуу арсеналынан келип чыгышы абзел. Бардык көнүгүүлөр студенттин конкреттүү сүйлөө тапшырмасын аткарган жана конкреттүү сүйлөө тапшырмасын өзү аткарган жана маектешине максаттуу сүйлөө таасирин тийгизгендей болушу керек. Булар же шарттуу түрдө - сүйлөө же сүйлөө көнүгүүлөрү болуп саналат. Демек, маселе билим берүүдө диалогдорун уюштурууда эмес, кеп өнөктөштүгүн орнотууда деп эсептейм. *Үчүнчүдөн*, баарлашуу тренингдин функционалдуулугунан көрүнөт. Функционалдуулук, баарынан мурда, сүйлөөнүн лексикалык жана грамматикалык аспектилерин өздөштүрүүнүн методикасын аныктайт. Функционалдуулук сөздүн да, грамматикалык форманын да иш жүзүндө, аны жүзөгө ашыруунун негизинде өздөштүрүлүшүн божомолдойт: студент ар кандай сүйлөө тапшырмасын аткарат - ойду тастыктайт, укканына шек келтирет, бир нерсе жөнүндө сурайт, маектешүүнү иш-аракетке үндөйт жана бул керектүү сөздөрдү же грамматикалык формаларды үйрөнөт. Функционалдуулуктун принципалдуу маанилүү көрүнүшү - бул ар бир курактагы студенттерди кызыктырган кырдаалдарга жана баарлашуу көйгөйлөрүнө негизделген материалдарды тандоо жана уюштуруу болуп саналат. *Төртүнчүдөн*, коммуникативдүүлүк кырдаалдык байланышты болжолдойт, б.а. бул кандайдыр бир сөз айкашынын коммуникаторлордун мамилелери, алардын ишинин контексти менен өз ара байланышы. *Бешинчиден*, коммуникативдүүлүк окуу процессинин туруктуу жаңылыгын, материалдын туруктуу айкалышын билдирет, ал акыр-аягы, ыктыярдуу жаттоону жокко чыгарат (диалогдор, билдирүүлөр, тексттер), бул коммуникацияга үйрөнүүгө чоң зыян келтирип, сүйлөө натыйжалуулугун камсыз кылат. Жогоруда айтылгандарга таянсак, коммуникативдүүлүк окуу процессинде зарыл, анткени коммуникативдүүлүк баарлашуунун талаптагыдай шарттарда өтүшүн камсыз кылат, мисалы, ар бир студенттин индивидуалдуулугун эске алуу, окуу процессинин сүйлөө багытынын

көрүнүшү, окутуунун функционалдуулугунун көрүнүшү, кырдаалдык байланыш, окуу процессинин жаңылыгы.

Чет өлкөдөн келип тил үйрөнүп жатышкан студенттерге "коммуникативдик" ыкманы эффективдүү деп эсептейм жана грамматикадан лексикага, андан кийин консолидация көнүгүүлөрүнө өтүү принциби боюнча иштеген салттуу ыкмаларды керектүү деп эсептейм. Мисалга алсак сабак жандуу, кызытуу жана жеткиликтүү болуш үчүн, сабакта жандуу ой бөлүшүү, кызыктуу пикир алышуу керек. Жандуу жана кызыктуу пикир алышууга биринчи кезекте коммуникативдик ыкмага кайрылабыз. Андан кийин ошол "жандуу ой бөлүшүүнү" жазып, көз менен көрүп эстеп калуусун жандандыруу пайдалуу.

Бир темада жана белгилүү бир максатта ырааттуу, компетенттүү сүйлөй билүү - бул өнүккөн коммуникация жөндөмү деп аталат. Аны студенттерибизде кантип өнүктүрүү керек? Сүйлөө жөндөмүн өнүктүрүүнүн бир нече методикалык ыкмаларын карап чыгууга жана менин практикамадагы мисалдарды калап чыгалы.

Окутуунун эң негизги максаты студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу.

Коммуникация компетенттүүлүгү төмөнкү аспектилерди камтышы мүмкүн:

- * тилди ар кандай максаттарда жана функцияларда колдонууну билүү;
- * белгилүү бир коммуникативдик кырдаалга жана бул кырдаалдын катышуучуларынын өзүнө жараша тилдин кандайча өзгөрүшүн билүү (мисалы, формалдуу сүйлөө формалдуу эмес, оозеки жана жазуу жүзүндөгү сөздүн айырмасын билүү);
- * ар кандай түрдөгү жана мүнөздөгү тексттерди түзүү, окуу жана түшүнүү (мисалы, аңгемелер, интервьюлар, диалогдор, баяндамалар);
- * чектелген лексикалык жана грамматикалык базасы менен да сүйлөшүү жүргүзүү мүмкүнчүлүгү;

Булар негизинен чет тилин үйрөнүүдө ишке ашырылуучу негизги аспектиери болуп саналат.

Коммуникация көндүмдөрүнүн маанилүүлүгү.

Азыркы учурда мындай ыкмалар негизинен чет тилдерин окутууда колдонулуп келе жатат. Кыргыз тилчи окутуучулар үчүн кыргыз тилин чет тили катары окутууда коммуникация ыкмасын жападан жалгыз, активдүү туура ыкма катары эсептейм. Чет өлкөлүк студенттердин (кытай студенттерин) кыргыз тилинде сүйлөө жөндөмдүүлүгүнүн өнүгүүсү, кыргыз тилин өздөштүрүүсү жетишсиз болуп жатат. Эмне үчүн мындай болуп жатат деген суроо туулат.

Билимдерди текшерүүнүн тесттик же сынак формасын окутууга киргизүү коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууда терс ролдорду көрсөтө алды. Студенттер азыраак сүйлөй башташты, аларга жазуу жүзүндө жооп берүү оңой жана жооп бергенде жакшыраак мүмкүчүлүк боло баштаган. Бул жерде маанилүү ролду гаджеттердин үстөмдүгү ойноп, анда жооптордун жана талкуулардын ордуна кыска билдирүүлөрдү жаза башташы. Ошондуктан кыргыз тилин чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттерге (кытай студенттерине) коммуникативдик ыкмаларды активдүү ишке ашырууга аракет кылууну эске алдым. Бул жол-жоболор жана ыкмалар студенттерге жакшы жардам берет деген ишеничтемин:

- сүйлөө көндүмдөрүн өнүктүрүү
- ой жүгүртүүнү активдештирүү
- билим берүү мотивациясын жогорулатуу
- эл алдында сүйлөө жөндөмүн өнүктүрүү
- байланыш процессинин катышуучуларынын өз ара аракеттенүүсүн жеңилдетүү.

Коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн ыкмалары:

Байланыш ыкмалары топтук иштерге ылайыктуу (4 кишиден турган мини-группаларда да колдонсо болот). Бирок мен аларды жекече окутууда колдонууга да жетишем: дал ошондо мен “экинчи студенттин” ролун аткарам,

билсе, студент экөөбүз чогуу окуйбуз, аны мен окутпайм. Андыктан, келгиле, байланыш көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн кээ бир кызыктуу ыкмаларын жана ыкмаларын карап көрөлү.

“Дебат” ыкмасы

Дебат ыкмасы – бул коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү менен бирге сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө да салым кошот, анткени каршылаштарынын көз карашын угуу менен студент фактыларды талдоо жана башка адамдын пикирин кабыл алуу жөндөмүнө ээ болот.

Дебатты уюштуруу үчүн эки жооп бере турган суроо даярдайбыз - ооба же жок. Студенттерге суроонун үстүнөн ой жүгүртүп, аны жупта (үчтөн) талкуулоого убакыт беребиз. Ар ким бир тарапты алат. Ар бир студент өз командасын колдоо үчүн сүйлөп, кошумча аргументтер келтире алат. 10-15 мүнөт талаш-тартыштан кийин, айтылган идеяларды жана аргументтерди талдоо менен жыйынтыктайбыз. Топтун мүчөлөрү талкуу учурунда ролдорду алмаштыргысы же башка командага өтүүнү кааласа болот.

“Ролдук оюн” ыкмасы

Ролдук оюнду өткөрүү үчүн анын ар бир катышуучусу өзүнүн ролун, мазмунун жана оюндун максатын так билиши керек.

Ролдук оюндун максаты – конкреттүү турмуштук кырдаалга болгон мамилени аныктоо, оюн аркылуу тажрыйба топтоо. Мындай оюндар белгилүү жөндөмдөрдү өнүктүрүү үчүн да колдонулат. Ролдук оюндун жүрүшүндө катышуучулардын ортосунда көйгөйлүү кырдаалга ылайык милдеттүү мазмундагы ролдор бөлүнөт. Бул көйгөйдү ар кандай көз караш менен кароо үчүн студенттерди топторду түзүүгө чакырабыз. Ар бир топко тандалган ролдун көз карашынан кырдаалды карап чыгуусу, бул маселе боюнча өз позициясын иштеп чыгуу жана билдирүүсү сунушталат. Ролдук оюн студенттердин өз алдынчалыгынын, чыгармачылык потенциалынын көрүнүшүн стимулдайт. Студент алган «ролдогу кырдаалды жашоо» аркылуу реалдуулукту туурап, «чындыктагыдай» аракеттенүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Студент чыныгы жашоодогу жүрүм-турумду окшоштуруп алып, ролду ойногонго чакырабыз.

Жасалма жол менен түзүлгөн көнүгүүлөр тил колдонуучусун түзбөйт жана тилди ушул ыкманы колдонуп үйрөнгөн адам туура эмес сүйлөмдү сүйлөбөйт, унчукпай коёт. Ал эми "коммуникативдүүлүк", тескерисинче, тилди "чечүү" үчүн иштелип чыккан. Коммуникативдик ыкма бардык тилдик көндүмдөрдү - сүйлөө жана жазуудан окуу жана угууга чейин өнүктүрөт. Грамматика тилдеги баарлашуу процессинде өздөштүрүлөт: чет өлөдөн келген студенттер адегенде сөздөрдү, сөз айкаштарын, тил формулаларын жаттап, андан кийин гана алардын грамматикалык мааниде эмне экендигин түшүнө башташат. Максаты – чет өлкөлүк студентти кыргыз тилинде эркин гана эмес, туура сүйлөөгө үйрөтүү. Жаңы сөздөрдүн эрежелери жана мааниси окутуучу тарабынан студенттерге белгилүү болгон лексиканын, грамматикалык түзүлүштөрдүн жана туюнтмалардын жардамы менен, жаңсоолор жана мимика, сүрөт жана башка көрсөтмө куралдардын жардамы менен түшүндүрүлөт.

Окутуунун натыйжалуулугун жогорулатуу маселеси адамзаттын те илгертен бери, тарыхындагы эң байыркы маселелердин бири. Окутуунун оптималдуу формасы менен ыкмаларын издөөдө инновациялык технологиялардын өнүгүшү менен байланыштырышат, ал кандайдыр бир учурда чечүүчү мааниге ээ болушу да мүмкүн.

Соңку 15 жылдын ичинде жаңы маалыматтык технологиялар, интернет, уюлдук телефондор, планшеттер пайда болушу менен, бул жетишкендиктерди жеке жашообузга киргизүү менен ишибизде чоң өзгөрүүлөрдү пайда кылды. Технологиялык чөйрөдөгү өзгөрүүлөр билим берүү чөйрөсүндө гана чагылдырылбастан, андагы болуп жаткан процесстерге түздөн-түз таасирин тийгизип келүүдө жана көрсөтүүдө. Окумуштуулар билим берүү процессиндеги педагогикалык шарттарды аныктоочу, алардын ичинен студенттин мотивациясы жана активдүүлүгү деп белгилешет. Демек, билим берүүнүн инновациялык формаларын өркүндөтүү, биринчи кезекте, ушул

аспектилерди чындоо жолуна түшүп жаткандыгы бекеринен эмес. Бүгүнкү күндө билим берүү тармагында, кесипкөй дүйнөдө маалыматтык технологияларсыз (IT) элестетүүгө мүмкүн эмес. Окутуучу менен студенттердин ортосунда кызматташуу жана байланышта болуу, бул эң акыркы маалыматтык технологиялар аркылуу жана алмаштыргыс куралы болуп калды. Кесиптик чөйрөдө, кесип жөнүндө акыркы маалыматтарды алууга жана кесиптештери менен ой бөлүшүүгө, баарлашууга мүмкүнчүлүк берилип келет. Окутуучулар мындай технологияларды өз сабактарында интеграциялап, колдон келишинче чагылдырып, колдонулуп келишет. Өз кесиби боюнча студенттер: электрондук почта, Интернет булагы жана байланыш каражаты катары, виртуалдык конференциялар, симуляциялык программалар же мобилдик технологиялар аркылуу колдонушат. Салттуу магнитофондордон же CD каражаттардан баштап, интерактивдүү доска, маалыматтык-коммуникациялык технологиялар (МТК), мобилдик жана башка технологиялары, 3D виртуалдык чөйрөлөрдү камтыган инновациялык технологияларга чейин окутуучулар сабактарында ийгиликтүү колдонулуп келишет.

Билим берүүнүн инновациялык формаларын жалпысынан эки топко бөлүүгө болот: Интернет технологияларына жана компьютердик технологияларга негизделген билим берүүнүн инновациялык формалары. Өз кезегинде, Интернет технологияларына негизделген билим берүүнүн инновациялык формалары синхрондуу жана асинхрондук болушу мүмкүн. Синхрондуу видеоконференциялар, реалдуу убакыт режиминде баарлашууларды камтып, баарлашууну камсыз кылат. Мисалы, Skype, Meet, Zoom, Telegram, WeChat, Voov meeting программаларын колдонуп, онлайн конференцияларды жана телефон байланышын өткөрүүгө болот. Бул технологияны колдонуу оңой, окутуу үчүн убакытты жана финансылык чыгымдарды да кошумча талап кылбайт, анткени ал ар бир адамдын күнүмдүк жашоосуна бекем кирип калды. Тиешелүү техникалык мүмкүнчүлүктөргө гана талап кылынууда.

Бүгүнкү күндө компьютердик технологиялар адамзаттын бардык чөйрөлөрүнүн иш-аракеттерин камтыган учур болду. Кыргыз тилин чет тил катары үйрөнүү процессин өркүндөтүү боюнча зарылдыгы келип чыгууда, анткени кыргыз тилин билүү – жаш адистин эмгек рыногундагы атаандаштыкка таасир этүүчү факторлорунун бири болуп калат. Инновациялык ыкмаларды колдонууну аркылуу окуу процессин өнүктүрүү, өркүндөтүү болуп саналса, тактап айтканда, окуу процессине заманбап инновациялык технологияларды - компьютердик каражаттарды колдонууну жайылтуу. Интернет технологияларын колдонуу менен кыргыз тилин чет тил катары окутуу процессине заманбап инновациялык технологияларды киргизүү менен ишке ашат. Интернеттеги маалыматтык булактар аркылуу студенттер ар кандай изилдөө иштерин жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк ала алышат. Мындан сырткары, дагы бир өзгөчөлүгү Интернет студенттерге реалдуу убакытта эне тилинде сүйлөгөндөр менен визуалдык баарлашуу үчүн уникалдуу мүмкүнчүлүгү берилет, бул чыныгы үн, мимика жана жаңсоолорго негизделген жандуу сүйлөөнү туура кабыл алууга өбөлгө түзөт. Окутуу процессинде Интернеттин колдонулушунун дагы бир артыкчылыгы - өтүлүп жаткан материалды студенттер реалдуу убакытта өздөштүргөнүн текшерип алууга мүмкүнчүлүк алышат. Окутуучулар студенттерден айрым тапшырмаларды аткарууда заманбап инновациялык технологияларды колдонууга шыктандырбастан, ошол технологияларды жигердүү колдонуп, квалификациясын жогорулатып турушун да баса белгилеп келишет.

Компьютерлерди, Интернетти, ТВ программаларын, гезит, журналдарды ж.б. колдонсо болот. Мунун бардыгы студенттердин кыргыз тилинин тарыхына, маданиятына, салттарына болгон кызыгуусун ойготууга өбөлгө түзөт.

Кыргыз тили чет тил катары сабактарында окутуучу студенттерге бири-бири менен жуп болуп, топ-топ болуп баарлашкан кырдаалды жаратат. Бул сабакты ар тараптуу кылууга болот. Топто иштөө менен студенттер сөздүн көз карандысыздыгын көрсөтүшөт. Алар бири-бирине жардам бере алышат,

маектештердин айткандарын ийгиликтүү ондой алышат. Сабакта окутуучу баарлашууну уюштуруучунун функциясын аткарат, жетектөөчү суроолорду берет, катышуучулардын оригиналдуу пикирлерине көңүл бурат, талаштуу маселелерди талкуулоодо арбитрдин ролун аткарат. Коммуникативдүүлүктүн айырмачылыгы, активдүү лексикага жана изилденген грамматикага ылайыкташтырылган тексттерди жана диалогдорду окутуунун ордуна, негизги ыкма катары студенттердин максималдуу деңгээлге көтөрүлүшүнө шарт түзүп берүү менен, чыныгы турмуштагы кырдаалды туурап колдонуп, сүйлөөгө түрткү берүү. Мисалга алсак, "Таанышуу" темасын окуп жаткан босок, студенттер чындыгында активдүү таанышып, аларды кызыктырган суроолорду талкуулай башташат. Алар негизинен студенттер эне тилинде жакшы билген темаларды талкуулашат: бул баарлашуу көндүмдөрүн өркүндөтүүгө, башкача айтканда, тилди өзүнөн-өзү колдоно билүүгө багытталат. Темалардын "маанилүүлүгү" деп эсептегени, студенттердин өзүлөрүнүн жашоосу менен, же азыркы жашоонун баардык жактарын кызыктырган бардык аспекти (экология, саясат, музыка, билим берүү ж.б.). эске алууга болот. Күн сайын сабакта жаңы кырдаалдар колдонууга болот. Студенттерди сабактарга болгон кызыгуусун ушинтип арттырууга болот. Акырында, ар бир адам мазмундуу темада, мазмундуу баарлашууга алып келет. Аудиторияда көпчүлүк учурда сүйлөө кеби жүрөт (бирок сөзсүз окууга жана жазууга дагы көңүл бурулат). Ошол эле учурда мугалимдер аз сүйлөп, көп угушат, болгону студенттердин ишмердүүлүгүнө багыт берип турушат.

Кыргыз тилин чет тил катары окутууда студенттердин тилдик-коммуникативдик компетенциясын түптөөнүн зарылдыктары жаралууда.

Азыркы учурда дүйнөдө Кытай эл республикасы менен экономика, эл аралык мамилелер жана билим берүү байланыштары актуалдуулугун жоготпой келет. Кытайлык студенттер Кыргызстандын жогорку окуу жайларына тапшырууну улантууда. Акыркы жылдары кытайлык абитуриенттердин саны кыйла өсүү жолунда экенин келген студенттердин

саны айгинелеп турат. Чет өлкөлүк студенттер үчүн башка өлкөгө келип, билим алууда тил кыйынчылыктары пайда болорун эске алууну зарыл нерсе.

Демек, окуу процессинде коммуникативдик компетенцияларды ийгиликтүү өздөштүрүүсүз, ийгиликтүү процесс мүмкүн эместигин айтууну туура көрдүм. Азыркы эмгек рыногунун талаптарына жооп берген чыныгы кесипкөй адамды даярдоо жана калыптандыруу учурдун талабы экени талашсыз. Ошондуктан чет өлкөлүк студенттер биринчи кезекте тил үйрөнүүсү менен башталат.

Кыргыз тилин чет тил катары үйрөтүүдө окутуучунун алдында баштапкы этабында конкреттүү милдеттерди жана кантип өтө турган методдорду аныктоо болуп эсептелет. Жогорку окуу жайларында кыргыз тили чет тили катары окутууда төмөнкү методдор кезигет:

- Коммуникативдик байланышты өздөштүрүү үчүн мотивацияны жогорулатуу, жалпысынан кесиптик байланыш тармагындагы компетенттүүлүк жана ошондой эле аны өздөштүрүүгө багытталган окуу ишинин ар бир этабына;

- коммуникативдик компетенциялары боюнча этап-этабы менен иштөө, коммуникативдүүлүк жана кайталоо принциптерине негизделген компетенциялар;

- иштин ар бир этабын контролдоо, анын натыйжаларын андан ары өркүндөтүү боюнча сунуштар түрүндө баяндоосу;

- түздөн-түз болуп жаткан иш аракеттердин, окуялардын жана актуалдуу маселелердин негизинде кесиптик чөйрөдө коммуникативдик компетенцияны өздөштүрүү боюнча өз алдынча иштерди уюштуруу.

Окутуу аспектиси жалпы мотивация аркылуу берилет, бирок бул процесс узак мөөнөткө созулган болсо, актуалдуулугун жоготуп коюшу мүмкүн. Ошондуктан, жаңы нерселерди үйрөнүү үчүн атайын мотивациялык билдирүүлөрдү түзүү абдан маанилүү. Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун оптималдаштыруу комплекстүү процесси, тактап айтканда, оптималдуу ар бир негизги элементтеринин, милдеттеринин, мазмунунун,

ыкмаларынын, каражаттарынын, формаларынын ж.б. оптималдуу вариантын тандоо методдорунун жыйындысынан турат.

Кытайлык студенттерди окутуунун эң оптималдуу ыкмасы, албетте, коммуникативдик ыкма болуп саналат, бардык чет өлкөлүктөрдү ЖОЖдордо ушул ыкманын негизинде билим берип келишет. Бул ыкманын негизги багыты – баарлашуу, маек куруу, байланыш болуп саналат. Аудиторияда студенттер билген грамматикалык эрежелерди колдонуу менен кыргыз тилинде өз ойлорун эркин айта алышат. Бардык түшүндүрмөлөр мурунтан эле тааныш сөздөрдүн жана конструкциялардын жардамы менен жүргүзүлөт, түшүндүрүү үчүн мимика, жаңсоолор, аудио жазуулар, ар кандай визуалдык материалдар – видеолор, репродукциялар, фотосүрөттөр да колдонулат. Жалпы тил билүү коммуникативдик компетенттүүлүгүн кыргыз тилин чет тили катары окутуунун методикасы боюнча коммуникативдик багыттын алкагында аныкталат. Чет тилинин коммуникативдик компетенттүүлүгү – бул студентке коммуникативдик жактан алгылыктуу жана коммуникативдик баарлашууга мүмкүндүк берүүчү тилди, сүйлөө жана социалдык-маданий билимдердин, көндүмдөрдүн белгилүү бир деңгээли. Коммуникативдик бикультуралык өнүгүүгө негиз түзүүчү тили катары баарлашуунун функционалдык факторуна жараша сүйлөө, жүрүм-турумун өзгөртүү максатка ылайыктуу боло алат.

Кыргыз тилинин чет тили катары коммуникативдик компетенциясына тили, сүйлөө жана социалдык-маданий компетенциялары кирет. Тилдик компетенттүүлүк тилдин түзүлүшүн билүү, кепте тилдик бирдиктерди туура, таза колдонуу жана аларды улуттук-маданий семантика менен байланыштыра билүү дегенди билдирет. Кеп компетенттүүлүгү – кептин жүрүм-турум эрежелерин билүү, аларды речте (кепте) баарлашууда кырдаалга ылайык колдонуу, кепти билдирүүнү, түшүнүү жана түзө билүү болуп эсептелет. Социалдык-маданий компетенттүүлүк – социалдык-маданий турмушту билүүлөрдү камтыйт, өзүнүкү гана эмес, башка бирөөнүн маданиятын да, билимин жана тажрыйбасын камтыйт. Кыргыз тилинде кырдаалды таануу

жана талдоо, ага баа берүү, байланышта көйгөйлөрүнүн чечүү жолдорун табуу, ошондой эле өз максаттарына жетүү.

Кытайлык студенттер менен иштөө тажрыйбасында студенттердин бул категориясы кыргыз тилин үйрөнүүгө жогорку мотивация аркылуу мүнөздөлөөрүн айтуу керек. Окутуучунун бул факторду колдонуусу коммуникативдик компетенттүүлүктүн компоненти катары социомаданий компетенттүүлүктү тезирээк жана ийгиликтүү калыптанышына шарт түзөт.

Студенттер чакан топтордо жана жуп менен иштөөсү коммуникативдик методдун маанилүү иш аспектиси болуп саналат. Окутуучу студенттердин тил боюнча алган билимдерин реалдуу баарлашууда, колдоно ала турган бардык мүмкүнчүлүктү түзүп берүүсү зарыл. Иштин бул түрү студенттерге баарлашууда, маек курууда тилдик тоскоолдуктарды жеңүүгө, өз сөзүндө жана маектешинин сөзүндөгү каталарды табууга, өз алдынча бири-биринин каталарын оңдоого мүмкүндүк берет. Топтордо жана жуп менен иштөөдө ар кандай темаларды жана суроолорду талкуулоо менен студенттер ойду толук жана түшүнүктүү билдирүү үчүн, кеп конструкцияларынын максималдуу варианттарын иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк алышат. Окутуучунун милдети баарлашуу процессинде мотивация аркылуу стимулдаштыруу, андан кийин студенттерге тиешелүү тилдик жардамын көрсөтүү менен бирге зарылчылыкка жараша оңдоп түзөө болуп саналат. Биз кытайлык студенттеринин аудиториясында кыргыз тили жана адабияты сабагында ийгиликтерди жараткан жана натыйжалуу жуптук жана топтук тапшырмалардын бир нече варианттарын сунуштайбыз.

Мисалы: 1. “Конокто” (жуп менен иш алып барууда)

1-кырдаал. Сиз досуңузду туулган күнү менен телефон аркылуу куттуктайсыз, ал сизди конокко чакырат.

2-кырдаал. Сиз туулган күнү болгон досуңузга конокко келдиңиз. Ал сизди ата-энеси менен тааныштырат.

3-кырдаал. Сиздин үйүңүзгө коноктор келишти. Сиз аларды тосуп алып, бөлмөгө киргизип, дасторконго чакырып, үйдөгү коноктор менен тааныштырасыз.

4-кырдаал. Сиз досуңуздун үйүндө коноктосуз, дасторкондо үй ээсинин меймандостугу үчүн каалоо-тилек айтасыз.

2. “Чыныгы дос” (топто талкуулоо, топ менен иштөөдө)

1. Топко тапшырма: Чыныгы дос кандай сапаттарга ээ болушу керек? Карам-каршы мүнөздөгү адамдар дос боло алабы? Текстте бул суроого кандай жооп берип жатат?

2. Достуктун жазылбаган кандай мыйзамдары бар? Чыныгы дос эмне кылышы жана эмне кылбашы керек? Ар кандай социалдык статустагы адамдар дос боло алабы (мисалы, бай жана кедей)? Текстте бул жөнүндө кандай берилген?

Чыныгы дос

Бирин –бири эң жакшы тааныган эки кыйышпас дос бар эле. Ал экөө бала чагынан чогуу жүрүп, көп күндөрүн биргеликте өткөрүшкөн. Бирөөсүнүн пейили тар, митаам болсо, экинчиси ак көңүл, жайдар мүнөз, сылык-сыпаа келген, көп сүйлөөнү жактыра бербеген жигит болчу.

Күндөрдүн биринде өз камы үчүн жүгүргөн дос ак көңүл досуна барат да, ага иши жүрбөй жатканын айтып, көп өлчөмдө акча сурайт. Досунун өтүнүчүн четке кага албаган жигит колундагы болгон каражатын ага карматат. Бир топ убакыт өткөндөн кийин ач көз дос, ак көңүл досунун үйлөнө турган кызын жакшы көрүп калгандыгын, ансыз өмүр сүрүүгө мүмкүн эместигин айтып досунун алдына келет. Бир тууганындай мамиле кылган дос, кыз үчүн анын көңүлүн оорутууну каалабай, үйлөнө турган кыз менен акылдашат. Кыздын уруксаты менен досу үйлөнөт.

Убакыттын өтүшү менен ак көңүл достун иштери жүрүшпөй, ою ордуна чыкпай бир топ кыйынчылыктарга кабылат. Оюна эң биринчи эле досум деп жүргөн баягы досу келет. Кантсе да досум, мени ара жолдо

калтырбас деген ойдо ага барат. Ал эми досу болсо жумуш таап бермек турсун, эч кандай жардам бере албай турганын айтып жүзүн тескери бурат.

Бир күнү сейил бакта отурса жанына бир кедей кейпиндеги карыя келип, колунда эч нерсеси жоктугунан улам ооруга чалдыкканын, дарыланууга эч кандай мүмкүнчүлүгү жоктугун айтып жалооруйт. Ал карыянын абалына боору ооруп, ага колунан келген жардамын берет. Дарегин алып маал-маалы менен карыяны жардам кылып, ага тамак-аш жеткизип турууну адатка айландырат. Көп өтпөй карыя өмүрдөн өтөт. Өз атасындай болуп калган карыянын каза болушу, анын жүрөгүнө катуу тиет. Ал ортодо, карыянын бай болгондугун, болгон байлыгын өзүнө мурас катары калтырып кеткенинен кабардар болот. Көкүрөктө досуна деген бир аз таарынычы бар эле. Ага жооп катары досунун үйүнүн каршы тарабынан үй сатып алат.

Коёндой окшош күндөр өтүп жатты. Бир күнү эшиктин алдында, ачса бир тилемчи эне турган болот. Ал ачка болгонун айтып, өзөк жалгаганга үйүнөн бир нерсе алып чыгабы деген үмүттө балага карайт. Жүрөгү мээримүү болгон жигит энени үйүнө киргизип, жакшылап курсагын тойгузат. Экөө көпкө сүйлөшүп отуруп, тилемчи эненин эч кимиси жок экенин билгенден кийин, ага үйүнүн төрүнөн орун берет. Экөө эне баладай болуп калышат. Бир күнү эне, баласына үйлөнө турган убагы келип калгандыгын, өзү караштырып, ылайыктуу деп жүргөн бир кыз бар экенин айтат. Энени сыйлагандыктан бала, ал кыз менен жолугуп таанышат, Кыз менен жолугуп экөө бири-биринин купулуна толот. Көп кыйынчылыкты башынан өткөрүп, эми гана иштери оңоло баштаган жигит досун үйлөнүү тойго чакырат.

Той кызуу өтүп жаткан учурда, көөдөнүндөгү толкуп-ташкан, досуна болгон тоодой таарынычын айтууга белсенип, сөз сүйлөөнү туура көрөт. Ал өз сөзүндө, өзүнөн да артык көргөн досуна болгон акчасын берип, ал гана эмес үйлөнө турган кызын да, досунун бактысы үчүн өз бактысын курман кылганын айтат. Ал эми иштери жүрүшпөй кыйынчылыкка кабылганда, досунун фабрикасынан бир дагы жумуш орду табылбагандыгын баяндайт.

Ага карабай азыр дагы, досу үчүн өзү ээ болгон бардык нерсесин бергенге даяр экендигин жашырбайт.

Келген меймандар мындай доско бир чети таң калып, бир чети өзүмчүл досту жектеп жатышты. Мынчалык ач көз, өзүмчүл адамдар да болобу дешип, анын ким экендигин билүүнү каалап турушту. Ал эми өзүн ойлогон дос, чыдай албай ордунан туруп сөз сүйлөөгө киришти:

-Болуп өткөн окуяда кайрымсыз, өзүн ойлогон, пейили тар менмин... Бирок окуяны менден да угуп коюшуңуздарды суранам. Ооба, ишим жүрүшпөй кыйынчылыкка кабылганда досумдан жардам сурадым. Аман болсун, колундагы болгон нерсесин аябастан мага карматты. Үйлөнүүгө даярданып жаткан кезинде үйлөнө турган жубайын да мага ыроолоду. Анткени, үйлөнө турган кыз досума татыктуу эмес болчу. Ал досумдун байлыгына көз артып, дүнүйө-мүлкү үчүн турмушка чыкмакчы болгон. Досум аны да берди. Андан кийин иштери жүрүшпөй калды, фабрикага келип, менден жумуш сурады, кан досумдун менин кол алдымда, мага баш ийип иштешин каалабагандыктан жумушка алган жокмун. Фабрикада сенин дагы акың бар десем намысынын жол бербей турганын билет элем.

Кыйын кезеңде досумдун турмуш сыноосуна сынып калышын каалаган эмесмин. Каалабайм дагы! Сейил бакта жолуккан карыя менин атам эле. Атам аябай оорулуу болчу. Атамды анын жанына жөнөтүп, ал каза болгондо анын үлүшүн бергенге шылтоо таптым. Байкасам, досум өзүнө көңүл бурбай калды. Эшигинин алдына тилемчи болуп келген менин энем болчу. Досума баш-көз болсун деп апамды жанына жөнөттүм. Жана акыркы айтар сөзүм, бүгүн менин эң бактылуу күнүм. Анткени жанымдан артык көрүп жаткан досумдун үйлөнүп жаткан кызы менин бир тууган карындашым. Мына биз ушундай доспуз!

Достор, туугандар, дегеле жакын адамдарыбыз биз үчүн эң кымбат асыл жандар. Алар жашоо бакчабыздын кооз гүлдөрү, гүлгө суу куйган өңдүү кыйын кырдаалда жакындарыбызды жалгыз калтырбай, аларды сүйүү, боорукерлик, мээримдүүлүк менен сугаруу жашоо бакчабызды гүлдөткөнгө

тете эмеспи. Ал эми гүлдөгөн бакчанын мөмөсүнүн жемиши таттуу да, берекелүү да болоору талашсыз экендиги анык чындык.

Кытай аудиториясында окууну стимулдаштыруу жана мотивациялоо методдорун оптималдуу тандоонун маанилүүлүгүн баса белгилеп кетүү зарыл. Студенттердин окууга карата болгон позитивдүү көз карашын стимулдаштыруу үчүн методдордун атайын топтору бар: оюндар, тарбиялык дискуссиялар, жаңы жагдайларды, кырдаалдарды түзүү, эмоционалдык тажрыйбалар ж.б. Ар бир учурда алар үчүн эң рационалдуу деп эсептелген нерсени колдонууну табуу зарыл. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда ролдук оюндар ыкмасы коммуникативдик ыкманын ажырагыс бөлүгү катары каралат. Кыргыз тили жана адабияты сабагында баштапкы учурунда аудиторияда студенттер менен ар кандай оюн-зооктор, чакан спектаклдер, жомоктор ойнотуп, күнүмдүк турмуштук жагдайлар, кырдаалдар боюнча ойнотууга болот. Сюжеттер эң жөнөкөй болушу мүмкүн – таанышуу, дүкөнгө саякат, экскурсияга саякат, ооруканада ж.б. Оюндун катышуучулары кыргыз тилинин лексикасын гана колдонуу менен ар кандай кыйын кырдаалдан чыгуунун жолун табышы керек.

Көйгөйлүү кырдаалдын мисалы: сиз бейтааныш шаарда адашып калдыңыз жана дарегин унутуп калган учурда мейманканага кантип жетүүнү чечүүгө аракет кылып жатасыз. Мындай көнүгүүлөрдүн негизги милдети - кыргыз тилинде сүйлөө көндүмдөрүн активдештирүү болуп саналат.

2.2.3 Студенттеринин кыргыз тилин чет тил катары окутууда коммуниктивдик компетенциясын калыптандыруунун каражаты катары сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу технологиясы.

Заманбап эмгек рыногунун шарттарында ар кандай тармакта адистин ишмердүүлүгү, кесипкөйлүгү, көндүмдөрдүн болушу чет тилди билүү менен байланышта каралат. Кесипкөй кадрларга болгон муктаждык заманбап методологиянын максатын аныктайт. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда тилди калыптандыруу жөндөмдүү жана маданият аралык компетенцияга

байланыштуу даяр адам башка маданияттын өкүлдөрү менен активдүү социалдык өз ара аракеттенүү шарттарында баарлашуу менен байланышта болот. Бул жөнүндө коммуникативдик компетенцияны калыптандыруу зарылдыгын атасак болот.

Коммуникативдик компетенттүүлүк – тилди билүү, коммуникациянын социалдык же башка экстралингвистикалык факторлорунун негизинде ситуативдик лексика жана грамматика менен изилденүүчү тилдик каражаттарды тандоо жөндөмү катары түшүндүрүлөт. Тактап айта турган болсок, күнүмдүк турмушта кеңири колдонулган жана мааниси жагынан жалпыга түшүнүктүү, жеткиликтүү болгон сөздөрдүн тобун айтабыз. Мындай лексикалык каражаттар тилдин сөздүк курамынын көпчүлүк бөлүгүн ээлейт. Тилдин азыркы кездеги абалы боюнча алып караганда, активдүү сөздөрдүн тобуна - күнүмдүк оозеки лексика күнүмдүк турмушта кабыл алынган сөздөр, анын ичинде: 1) олуттуу колдонулган, нейтралдуу (убакыт, иш, иш, адам, үй, кол, баруу, кызыл, жамгыр) жана 2) анча маанилүү эмес (мындай, дегенди билдирет, жалпысынан бул жерде; эмне, кантип, кайда, качан, ооба, жок) лексика колдонулат. Көбүнчө семантикалык байланыштын же билдирүүлөрдү бөлүп көрсөтүүнүн каражаты катары иштеп келет. Ал эми, **коммуникативдик компетенттүүлүк** – бул лингвистикалык, психологиялык, маданий жана социалдык билимдерге негизделген коммуникативдик көндүмдөрдүн жыйындысы. Бул компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуучулардын колдонгон методдор жана ыкмалар системасына жаңыча көз караш менен кароого болот. Учурда көптөгөн изилдөөчүлөр белгилегендей, кыргыз тилин чет тили катары окутууда инновациялык технологияларды колдонууга өзгөчө көңүл буруу зарыл экенин белгилеп келет. Көптөгөн методикалык жаңылыктар бүгүнкү күндө «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» технологиясын колдонуу менен байланыштуу.

Билим берүүдө сынчыл ой жүгүртүү аркылуу ой жүгүртүүнү баалоого калыптандырууга көмөктөшүүчү сапаттардын жана көндүмдөрдүн

жыйындысы катары түшүндүрүлүп, ал үчүн жеке тажрыйбага жана далилденген фактыларга негизделген билим акыркы чекит эмес, баштапкы чекит болуп саналат.

Сынчыл ой жүгүртүү- бул татаал ой жүгүртүү процесси. Маалымат алуу менен башталып, өз алдынча чечим кабыл алуу менен аяктаган процесс; бул үчүн маалыматты талдоо жөндөмдүүлүгү стандарттык жана стандарттуу эмес маселелерди чечүүдө алынган натыйжаларды колдоно билүү; бул жаңы милдеттерди коюу, ар кандай аргументтерди берүү, өз алдынча чечим кабыл алуу жөндөмдүүлүгү болуп саналат. [4. 31-б.]

Сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясынын негизги принциптердин бири болуп студенттердин окуу процессине активдүү катышуусу, топтук иш, жекече багыт алуу, окуу процессинин мазмунун конкреттүү турмуштук милдеттер менен байланыштыруу, чыныгы жашоо аркылуу, студенттердин реалдуу турмушта туш болгон көйгөйлөрүн чечүүсү болуп эсептелет. Бул технологияны колдонуу менен кыргыз тилин чет тили катары окутууда негизги этаптары катары чакыруу, түшүнүү жана ой жүгүртүү (рефлексия, ойлонуу) болуп саналат. [5. 54-б.].

Чакыруу стадиясында мурунку билимдерин актуалдаштыруу, жеткиликтүү кылуу ар кандай ыкмаларды колдонуу менен ишке ашат (мээ чабуулу; жеке/жуптук/топтук иш; кластер түзүү; мазмунду болжолдоо ж.б.) [10.]. Мурда алынган билим жаңы билимди өздөштүрүү үчүн негиз болуп саналып, студенттер жаңы маалыматты буга чейин белгилүү болгон жана аны изилдөөгө аң-сезимдүү, сынчыл көз караш менен натыйжалуураак байланыштыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат.

Чакыруу баскычында натыйжалуу көндүмдөрдүн бири катары бир эле мезгилде "суроолуу сөздөрдүн" жардамы аркылуу маалымат алуу жана суроолуу сүйлөмдөрдү түзүү көндүмдөрүн калыптандыруу менен эки маселени чечүүгө жардам берет. Мисалы, **“Бишкек шаары”** деген теманы өтүп жатканда студенттерден Бишкек шаары жөнүндө эмнени билет же билгиси келет, анын мурунку жана азыркысы тууралуу суроолорду мурда

тааныш, билген лексиканын жана грамматикалык түзүлүштөрдү колдонуу менен суроого жооп берүүнү сурануу зарыл. Сабактын жүрүшүндө алар керектүү маалыматтарды эске тутуу, маалымат алуу аркылуу, сабактын башында берилген суроолорго жооп беришет. Жаңы маалымат аркылуу пикир алмашуу, көбүнчө күтүлбөгөн жана жаңы идеялардын өнүгүшүнө салым кошо алат; кызыктуу суроолордун пайда болушу, аларга жооп издөө жаңы материалды үйрөнүүгө түрткү берүү болуп саналат. Бул этапта чакан топтордо өз оюн айтуудан тартынган, корккон же айта албаган студенттерге, өз жоопкерчилигин сезүүгө, өзүн ыңгайлуураак сезүү мүмкүнчүлүк берет. [7.].

Окутуучу бул этапта студенттерди активдүү оозеки иш-аракетке, ишмердүүлүккө стимулдаштырып, мотивация бергенге аракет кылат. Топтордо конфликтсиз пикир алмашууга көмөктөшүп, студенттер берген маалыматты тактап, системалаштырып, керектүү маалыматты издөө процессине акырындык менен көзөмөл жүргүзүлөт.

Түшүнүү этабы жаңы маалымат менен таанышуудан, аны болгон билимдер менен салыштыруудан, мурда берилген суроолорго жооп табуудан, карама-каршылыктарды аныктоодон, максаттарды тууралоодон, уккан же окуганды талдоо жана талкуулоого даярдануудан турат. Бул этапта ишти уюштуруу ар кандай түрдө болушу мүмкүн – аңгеме, лекция, жеке, жуптук же топтук, кичи топ аркылуу окуу, видеоматериал көрүү, тактап айтсак, жаңы маалымат менен байланышуу болуп эсептелет. Бул этаптын негизги милдети студенттердин активдүүлүгүн, алардын чакыруу стадиясында түзүлгөн кызыгуусун колдоо болуп эсептелет. Бул этапта көбүнчө “ачык” жана “жабык” суроолорду колдонуу аркылуу, ачкыч жана көөнөргөн сөздөрдүн астын сызуу аркылуу бөлүп көрсөтүү, текстти чекиттер менен окуу сыяктуу ыкмалар колдонулат [5. 55-б.].

«Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» технологиясы аркылуу көптөгөн стратегияларды жана ыкмаларды сунуштап келет. Мындай стратегияларга ИНСЕРТ, ББКБ, биргелешип окуу, кабарлашып окуу, зигзаг ж.б., у.с ыкмаларды айтууга болот.

“Жабык суроолор” кыска, так жана түшүнүктүү жоопту талап кылган суроолор. Бул маектешүү суроо болбогондуктан сүйлөшө албайт, анткени ал интервьюдан алынган суроого көбүрөөк окшош. Мисалы, "Сен канча жаштасың?" же "Сен кайда жашайсың?" жөнөкөй жоопту гана сунуштайт. Бирок, эгерде сиздин маектешиниз жабык суроого тарых жана эмоция менен жооп берсе, анда ал мындан аркы баарлашууга кызыкдар жана бул жакшы жышаан экенин эсептесе болот.

“Ачык суроолор” толук жооп алуу үчүн иштелип чыккан. Көбүнчө алар "эмне", "эмне үчүн", "кандайча" жана "кантип" деген суроолуу сөздөр менен башталат. Ачык суроо аркылуу маек куруучунун көз карашын билүүгө жана андагы эмоцияларды түшүнүүгө аракет кылууга багытталган. Бул түрдөгү суроолорго: "Айтсаңыз...", "Мага сүрөттөп бер..." сыяктуу сөз айкаштары да кирет. Бул жерде ачык суроолордун кээ бир мисалдары:

Жолугушууда эмне болду?

Эмне үчүн мындай болду деп ойлойсуң?

Кандай болду?

Андан кийин эмне болот деп ойлойсуң?

Мага баарын майда-чүйдөсүнө чейин сүрөттөп бер?

Ачык суроолор берүү төмөнкүлөр үчүн ылайыктуу:

- көйгөйдүн себептерин же маектешүүнүн пикирин билүү;
- маселелердин аргументтерин издөөгө;
- кайтарым байланыш үчүн;
- талдоого;
- баалоого;
- салыштырууга;
- чечимдерди өз алдынча кабыл алууга.

Ачык суроолор ойлонууга шыктандырат, жөндөмдөрдү, көндүмдөрдү активдештирет.

Түшүнүү этапта максатка ылайык “Бишкек шаары” деген темасын үйрөнүүдө ИНСЕРТ ыкмасын колдонуу (INSERT - I-интерактивдүү, N-

түшүнүк, S-система, E - эффективдүү, R - окуу, T - ойлоону). Студенттерге текст берилет. Текстти окуу процессинде алар көрсөтүлөн белгилерди четине коюп окушат. Белгилер төмөнкүдөй:

"v" - эгерде студенттердин окуганы алар билгенине туура келсе же тааныш маалымат;

"-" - анда, студенттердин окугандары буга чейин окугандарына карама-каршы келсе;

"+" - эгерде студенттер окуп жаткан нерсе алар үчүн жаңы маалымат;

"?" - эгерде студенттер окуп жаткан нерсе, алар түшүнбөй жатышса, же бул маселе боюнча кененирээк маалымат алууну каалаган учур болуп эсептелет.

Белгилөө аркылуу текстти окугандан кийин, студенттер жыйынтыктарды жуп же топ менен талкуулашат. Талкуу бүткөн соң топто бирди же өз алдынча бир таблицаны толтуруп, анда сөздөр жана сөз айкаштары негизги жыйынтыктарды камтышат.

Маркировкалоо, баалоо таблицасы:

v	+	-	?
---	---	---	---

Андан кийин таблицаны толтуруунун жыйынтыгы талкууланат. Андан кийин студенттер тема боюнча суроолорго кайтып келишет. “Бишкек шаары”, алар чакыруу баскычында сабактын башында коюлган маселелерди бар же жок экенин билүү үчүн ой жүгүртүү этабында аларга жоопторду тапканга аракет кылышат.

Бул ыкма чет элдик студенттердин жаңы маалыматты активдүү түшүнүүсүнө, себеп-натыйжа байланышын түзүүгө багытталат. Баалоо таблицасын толтуруу резюме түзүүнүн формаларынын бири болуп саналат. Маалыматты талдоо жана системалаштыруу көндүмдөрүн өнүктүрүп, мазмундуу ой жүгүртүүнү калыптандырат. Келечектеги көйгөйлөрдү жана суроолорду түзүү үчүн материалды берет.

Рефлексия (рефлексия) стадиясында алынган маалыматты системалаштыруу, аны талдоо, интерпретациялоо жана чыгармачылык менен иштеп чыгуу аркылуу ишке ашат. Бул этапта топтук талкуу, кластер түзүү, кыска эссе же эссе жазуу иштерин түзүүгө болот. [б. 156-б.]

Студенттерге “Бишкек шаары” темасы боюнча аяктоо иштери катары жогорку чыгармачыл ыкмалардын бирин сунуштап, беш саптык "синквейн" жазууну суранып, окуу материалын бир нече сөз менен жалпылоо өтүнөбүз.

Синквейн ыкмасы – бул жапон миниатюрасына окшош ойлонуп табылган шарттуу ыр формасы. Окуп түшүнүүдөгү үйрөтүлгөн нерсенин резюме жасоонун кыска, сыйымдуу формасы болуп эсептелет. Ар биринин өзүнчө мааниси, мазмуну жана структурасы бар беш саптан турган ыр.

Синквейндин схемасы:

- 1-сап – тема. Бир зат атоочтун жардамы менен жазылат.
- 2-сап – теманы сүрөттөө. Темага байланыштуу эки сын атооч.
- 3-сап – теманын кыймыл-аракеттери. Темага тийиштүү үч этиш сөз жазылат.
- 4-сап – темага карата мамиле. Төрт сөздөн турган сүйлөм, фраза же цитата.
- 5-сап – теманын синоними.

1. _____
2. _____, _____;
3. _____, _____, _____;
4. _____;
5. _____.

Ар бир студентке беш саптуу ыр жаратуу үчүн 5-7 мүнөт убакыт берилет. Бул иш – аракетти уюштуруунун эффективдуу жолу — жупташуу. Жуп менен иштөө натыйжалуу жана мааниүү болуп саналат.

Мисалы: Бишкек шаары жөнүндө.

Бишкек

заманбап жана кооз

көбөйтөт, таасир этет, жетелейт.

Мен сени менен сыймыктанам.

Биздин борбор!

Бул үч этап тең (чакырык - түшүнүү - ой жүгүртүү) кандай гана болбосун, ар бир сабакта болушу керек, себеби маалымат менен башталып, аны түшүнүү, чечим кабыл алуу менен аяктаган татаал ой жүгүртүү процессин көрүүгө мүмкүндүк берет.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуу сабагында колдонуу сынчыл ой жүгүртүү технологиясын өнүктүрүүнүн ар түрдүү ыкмалары чет элдик студенттердин изилденүүчү катары, тилге болгон кызыгуусун жогорулатууга кепилдик берет; ички мотивацияны сактоо; когнитивдик активдүүлүгүн жогорулатуу; оозеки ой жүгүртүү активдүүлүгүн стимулдап, билимин практикалык түрдө өз алдынча үйрөнүү жөндөмү; жүрүм-турумдун социалдык маанилүү, моралдык жана баалуулук мотивдерин калыптандыруу; социализациянын деңгээлин жогорулатуу; чыгармачылыкты жана ой жүгүртүүнү өнүктүрүү; демилгени тарбиялоо; билим берүүчү маалыматтын чоң көлөмүн эффективдүү өздөштүрүү; ар бир студенттин инсандык-индивидуалдык мүмкүнчүлүктөрүн ачуу, окууга жекече мамилени максаттуу түрдө ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү (окутуучулар үчүн) арттыруу болуп эсептелет. Мындан тышкары, диалогдук, интерактивдүү режимде курулган коммуникативдик-активдүүлүк мамилени негизинде сын ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясы ар бир студент үчүн кыргыз тилин чет тили катары окутуу сабагында сүйлөө практикасынын убактысын бир кыйла көбөйтүүгө мүмкүндүк берет, ошону менен бирге эффективдүү болот. Заманбап адис үчүн зарыл болгон коммуникативдик компетенцияны калыптандыруунун натыйжалуу жана маанилуу каражаты болуп эсептелет.

Демек, кесипкөй кадрларга болгон муктаждык заманбап методологиянын максатына ылайык, кыргыз тилин чет тили катары окутуу тилди калыптандыруу жөндөмдүү жана маданият аралык даяр адам башка маданияттын өкүлдөрү менен активдүү социалдык өз ара аракеттенүү

шарттарында баарлашууну «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» технологиясын колдонуу менен иш алып бара алат.

Билим берүүдө сынчыл ой жүгүртүү аркылуу ой жүгүртүүнү баалоого калыптандырууга көмөктөшүүчү сапаттардын жана көндүмдөрдүн жыйындысы катары түшүндүрүү зарылдыгын айтуу болот.

2.3. Студенттин текстти түшүнүүдө ойлоо – кабылдоо процессин өнүктүрүү.

Адам ой жүгүртүү менен логикалык бир бүтүмгө келип, андан соң оюн башка бирөөгө билдире алат. Мындай процесс адам баласынын ички монологу же ички кеби деп аталат. Студенттерге акыл-эсинде оюн анализдөөгө, бышып жетилген информацияны гана коммуникативдик бирдик катары сыртка алып чыгууга үйрөтүү зарыл. Келечектеги кесипкөй адисттерди тил үйрөтүүдө компьютердик программаларда иштей билүүгө, интернет аркылуу керектүү билимдерди алууга даярдоого басым жасоо аркылуу ой жүгүртүүлөрүн шыктандырууга, ички кебин ырастоого, тилдик билимдерин өркүндөтүүгө жетиштирүү бирден-бир зарыл маселелерден. Компьютердик негизде тил үйрөтүү дидактикалык даярдыкты талап кылат.

Бул жагдайдан алып караганда маалыматтык компетенттүүлүк – бул негизги компетентциялардын бири болуп саналат. Анын объективдүү жана субъективдүү жактары бар. Студенттердин маалыматтык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү милдеттерине төмөнкүлөр кирет:

- а) информатика жана маалыматтык коммуникациялык технологиялар тармагынан билимдер жана шык – жөндөм менен байытуу;
- б) коммуникативдик, интеллектуалдык жөндөмдөрдү өнүктүрүү;
- в) бирдиктүү маалымат мейкиндигинде интерактивдүү диалогду ишке ашыруу. Бул компетенттүүлүктө билим алуучулардын дүйнөнү таанып билүүсүнө жана инсан катары калыптанышына көмөктөшкөн билим, билгичтик, билимдүүлүктүн жашоосу деп белгилешет.

Үйрөнүп жаткан тилинде алган маалыматын студент өз турмушунда кеңири колдоно алат. Себеби кыргыз тилинин практикалык курсу студенттердин өз эне тилинде туура сүйлөөсүнө, өз оюн башкаларга ачык, так жеткире билүүсүнө, баарлашуу чеберчилигине, оозеки кеп ишмердүүлүгүнө, диалог, монолог, маектешүү, пикирлешүү, өз алдынча жазуу жүзүндө баяндама, дил баян, эссе жаза алуусуна алып келет. Кептин ар кыл стилдери жана түрлөрү боюнча практикалык иштерди аткара алуусу, кырдаал шартка ылайык логикалуу, аргументтештирип, далилдүү сүйлөй билүүсүнө, иш кагаздарынын үлгүлөрүн даярдай алуусуна, тактап айтканда, кыргыз тили сабагынан алган билгичтик, көндүмдөрүн өзүнүн турмушунда кенен пайдалануу менен, муктаждыктарын канааттандыра алуусуна алып келет.

Студент айтуучу же жазуучу тарап катары оюн топтоштуруп, анализдеп, сын көз менен карап, жетишүүсү жөн. Натыйжада, азыркы күндө психологиялык сынчыл ойлом деген ойлонуу процессине кайрылууга туура келет.

Сынчыл ойлом – бул жакшы жолго коюлган педагогикалык процесстин натыйжасы, мындагы максат жазуучу менен окуучунун ортосундагы түшүнүүчүлүккө негизделген болот да, автордун баяндоо жолу менен берилген информациялык подтексттүү ойду түшүнүү аркылуу көркөм эстетикалык кабылдоосун өнүктүрөт. Автордук айтайын деген импликациялык каражаттар менен берилген маанилик, маңыздык информациясы окуучу менен автордун түшүнүүчүлөрүнө ылайыкталган болот. Ошонун натыйжасында окуучунун өзүнө коюлган наркы, баасы калыптанат, сынчы ойлом өнүгөт. Студент эркин сүйлөөгө, башкаларды уга билүүгө үйрөнөт. Үйрөнгөндөрүн эсине сактайт. Бул студенттин милдетине кирет. Ал эми сабактын өбөлгөсү ошол сабак студентке пайдалуу болуш үчүн, ал жеке, жупта, коллективде иштей алууну, мамиле түзүүнү билиш керек. Өз оюн чыгармачылык менен демонстрациялай алышы жөн. Интерактивдүү методдун тил үйрөтүүчүлүк жагдайда кеңири пайдалануу менен жогоруда кеп кылган угуу, сүйлөө аракеттеринин аркасында бөтөн тил үйрөнүп жаткан

студентке кенен мүмкүнчүлүк түзүлөт. Угуу, сүйлөө аракеттерин ишке ашыруу менен тилдик запасы (кору) түзүлө баштайт.

Тилди үйрөтүүдө адамдын ички кебин калыптандыруунун интерактивдүү методдорунун бири-бул сынчыл ойлом болуп саналат. Бүгүн билим берүү парадигмасы өзгөргөн мезгилде жогорку окуу жайларда реформалоонун башкы багыттарынын бири окутуунун традициялуу моделинен компетенттүүлүккө өтүү эң негизги багыт болуп эсептелинет. Сабак учурунда текст менен иштөөдө, окутуучу менен студенттин ортосунда жогорку деңгээлде өз ара аракеттенүү байкалган учурдагы билим берүүнү интерактивдүү деп атайбыз.

Интерактивдүүлүк – бул студенттин шыгына, суроо талаптарына негизделип, билим берүүнүн сапаттуулугун арттырууда, өркүндөтүүдө, жаңылоого багытталган окутуудагы дидактикалык иш- аракеттердин системасы. Латын тилинен кабыл алынган бул термин «интер» аралыгы, ортосу, ичиндеги деген маанини, «актив» болсо аракет дегенди түшүндүрөт.

Интерактивдүүлүк – окутуу процессинде студенттердин окутуучу менен үзгүлтүксүз, биргелешкен иш-аракети, белгилүү бир натыйжага жетүүгө болгон бирдиктүү аракет. Азыркы күндөгү педагогиканын негиздерине ылайык мамлекеттик тилди экинчи тил катары окутууда кеңири колдонулган интерактивдүү усулдарды, ыкмалар көп. Алардын ичинде сынчыл ойлом стратегиясын алып көрөлү.

Сынчыл ойлом стратегиясы:

- Студенттердин жекече билимдерин көзөмөлдөйт;
- Маалыматты көңүл коюп, ынтаа жүргүзүүсүн активдештирет;
- Изилденген материалды жаңы маалымат менен байланыштырууга жардам берет;
- Компетенттүү жөндөмдөрүн калыптандырат;
- Теманы тереңдетип үйрөнүүгө стимул берет.

“Сынчыл ойлонууну өстүрө турган окуу жана жазуу” долбоору үчүн, эң негизги талап, жооп бере турган ойлоо процесстери гана ылайыктуу.

1. Ар бир студенттин ой-пикири болууга тийиш.
2. Татаал проблемаларды чече билүү жөндөмдүүлүгү.
3. Талаш-тартышты далилдүү жүргүзө билүү жөндөмдүүлүгү.

Ал эми окумуштуу Паоло Фреирдин айтуусу боюнча билим берүүдөгү “сынчыл ойлом” студенттин жана окуучунун өзүн-өзү баалоо сезимин өсүү зарылдыгы, анын өз тагдырына активдүү таасир берүүгө умтулуусу менен багытталат.

Мисалы психолог Жан Пиаже төмөнкү “Гетерономия” жана “Автономия” деген түшүнүктөрдү пайдаланган.

Гетерономия – көзүн карап, сыйлоо менен мамиле кылуу.

Автономия көз каранды эместик, өзүнө ишенгендик (тескерисинче – сен дүйнөнү сүрөттөп, ал жөнүндө пикир аласың, -дейт¹. (Цитата келтирүү керек.....Чыгарманын аты, беттери,ж.б)

Студенттик автономдуулугун алган темага же болбосо текстке катуу талап кое билет, анын оң жана терс жактарын интерграциялоо жана дифференциялоого жетишүүсү керек.

Сынчыл ойлом – маалыматты кабыл алуудан башталып, ал боюнча белгилүү чечимге келүү менен бүтө турган татаал ой процесси², - деп эсептейт америкалык Клуост менен Блум окумуштуулары.

Келечек – маалыматка сын көз менен карап, өзүнүн реалдуу дүйнөсүн кура билгендердики деп айтып келишет окумуштуулар. Улам өзгөрүлүп жаткан коомдук чөйрөдө өзүн алып жүрүүдө да, ар бир инсан маалыматты ылгаганды, кайсынысы маанилүү, кайсынысы экинчи, үчүнчү планда экендиги жөнүндө чечим кабыл алганга үйрөнүүсү керек. Кандай гана маалымат берүүчү текст болбосун ар бир студенттин сын көз карашы калыптанууга тийиш. Бирок бул дароо эле ишке аша койбойт. Бул үчүн ойду калыптандыруунун негизги үч этабын кароо керек. Бул маалыматты топтоо менен эс тутумга таасир этүү, түшүнүү, ойлонуу процесстерден турат.

Эгерде белгилүү бир тема боюнча ойлоо процессинин башталышы жөнүндө ой жүгүртүү болсо туюмга таасир этүү же чакыруу этабы деп аталат. Аудиторияда негизди (основа) таасир этүү же чакыруу стадиясында колдонуп, студенттер тапшырма ала алышат. Адегенде “мээ чабулу” жолу менен алардын билген нерселери же билем деп эсептеген маалыматтары менен мазмундуу – концептуалдуу шартта уюшулат. Бул фазада эгерде окутуу процессинде болсо, студенттер өзү азыраак сүйлөп, аудиторияга көбүрөөк сүйлөөгө, оюн билдирүүгө мүмкүнчүлүк берүү жагы маанилүү. Мында окутуучу жол көрсөтүүчү, багыт берүүчү болушу керек жана аудиторияны ойлонгонго аргасыз кылууга, дүйнөтаанымдын пикирин калыптандырууга тийиш, ошол эле мезгилде ой-пикирин кунт коюп угуу жана өз оюн (ички жана тышкы) тактоо аркылуу айта алууга жетишип турушу зарыл.

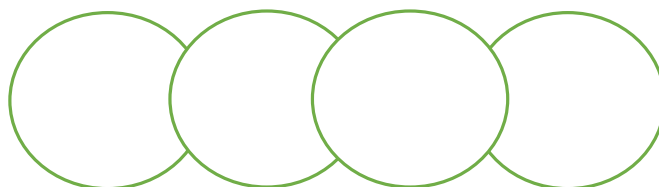
Өздөрүнүн эмне билери жөнүндө, ошондой эле студенттердин ойлоно башташына түрткү берүү, кызыгуусун арттыруу жагы окутуучудан көп нерсени талап кылат.

Өздөрүнүн чыгармачылыгын жаңы маалыматты аң-сезими менен сындан өткөрүп түшүнүш үчүн окуу процессине активдүү катышуусу абзел.

Аудитория автордук максаты подтекстте жана ачык текстте таандап түшүнүк алганда гана ички ойлоо – кебин, кабылдоосун сыртка чыгара алат, айтып туюндурганда гана автор – окуучунун ортосундагы байланыш активдүү болот.

Экинчи этап – түшүнүү этабы. Бул фаза жаңы маалымат же идеялар менен студенттер менен байланышкан этабы. Бул байланыш текстти окуу (жазуу текстти эле эмес, көркөм искусствосунун башка түрүндө да) сүйлөп жаткан сөздү угуу же тажрыйба алмашуу абалында болушу мүмкүн. Бул жерде автор же баяндоочу студенттерге өтө пассивдүү таасир көрсөткөн фаза болуп эсептелет. Мына ушул баскычта – (танычта) студенттер ишке өз алдынча жана активдүү катышууга тийиш.

Тактап айтканда, чакыруу фазасын кыймылга келтирүү этабы болуп эсептелет.

Мурунку билим менен жаңы билимдин байланышы жогоруда белгилегендей мурдагы топтолгон мазмундуу – концептуалдуу информациянын билим негиздеринин үстүнө дагы жаңы маалыматтар кошулат. Экинчи бир маанилүү милдет – бул студенттердин өздөрүнүн эмнени түшүнгөнүн байкоосуна көмөктөшүүчү этап болуп эсептелет.

Үчүнчү этап – ойлонуу фазасы. Жаңы билим так ушул учурда бекемделет жана ага жаңы түшүнүктөрдү кошуу үчүн жаңылыктарды камтыган жаңы маалыматтарды өзүнүн элес – түшүнүктөрүн активдештиришет. Бул фазада студент аудиторияда жаңы идеяларды же маалыматтарды өздөштүрүү менен өзүнүн калыптандыруусу, кыймылга алып келүүсү, же башкаларга айтып берүүгө жеткирүүсү болуп саналат.

Бул баскычта өз көз карашы менен эркин ой жүгүртүүгө жана чыгамачылыкка ээ болууга түркү берет.

Өз ара пикир алышуу менен тигил же бул идеялар жана маалыматтар аркылуу бир жыйынтыкка келүүсү зарыл болуп эсептелет. Ушул жыйынтыктын натыйжасы текстти түзөт.

Текст мааниси жана грамматикалык, логикалык жагынан байланышып турган эки же андан көп сүйлөмдүрдөн турат.

“Текст кеп чыгармачылыгы менен байланышкан. Маанилүү бир бүтүндүктү туюндурган, аталышы, башталышы жана аякталышы бар жумурулукка ээ болуп турган, жогорку фразалык маанилүү бирдиктерден түзүлгөн, лексикалык, грамматикалык, логикалык өз ара байланыштарга ээ, стилистикалык жанрдын бирине тиешелүү, максаттуу жана прагматикалык мүнөзгө ээ жазуу түрүндө ишке ашырылган чыгарма текст болот”³, - деген профессор С Өмүралиева.

³ С Өмүралиева.

Текстте сүйлөмдөр орду-орду менен биринин аркасынан бири логикалык ырааттуулукта жайланышат да, жогорудагы айтылган үч фазанын жыйынтыгы информация, текст жөнүндөгү толук маалымат бир бүтүндүккө келет. Зат, окуя, кубулуш ж.б. жана аны чагылдыруучу информациялык булак жана анын лингвистикалык негизи, анын адам акыл туюмуна таасири, аны кайрадан “иштеп чыгуу” механизми өз ара айлампаны түзүп, адам жана анын акыл-эси деген айлана (круг) түзүлөт.

Ар кандай маалымат, анын жаралышы, таралыш чеги биз жана бизди курчап турган чөйрө дегенден келип контекстти же текст жаралган жагдай – шарттык контекстте аткарылат. Эгерде мурда айтылган окуяны же маалыматты окуган же уккан болсок анда биз текстти уланта алабыз. Эгерде мурда айтылгандарды окубай, укпай туруп кийинки окуяны, маалыматты өзүнчө уксак же окусак, эмне жөнүндө айтылып жатканы бизге түшүнүксүз болот.

Ошентип, студент тексттин эң маанилүү белгиси – байланыштуулук, башкача айтканда, тексттеги окуянын, маалыматтын же аңгеменин логикалык жактан бирдиктүүлүгүн түшүнүп, кабылдап, алган маалыматын ички кеби аркылуу ырастап анан тышка чыгарат.

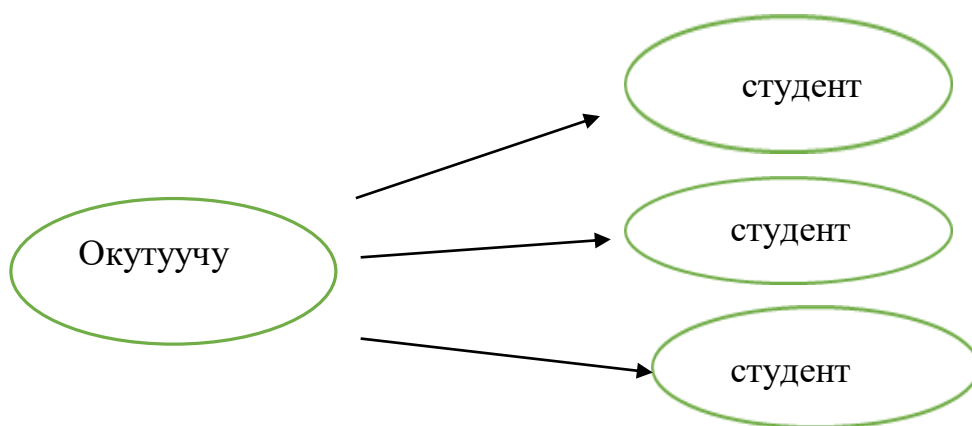
2.3.1. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда интерактивдүү ыкмалар менен үйрөнүүдөгү методдор.

Заманбап мезгилде болуп жаткан өзгөрүүлөр, өсүп келе жаткан муундарды окутууга жана тарбиялоого жаңы мамилелерди иштеп чыгуунун, жаңы мамлекеттик стандарттарды киргизүүнүн жана ишке ашыруунун таанып билүү активдүүлүгүн кантип активдештирүү керек деген суроо туулат. Окутуучу окуу процессин жүргүзүүдө чет өлкөлүк студенттерге «мен эмнени үйрөтүшүм керек жана кантип үйрөтүүгө болот?» деген суроону бере тургандай уюштура билишинин залылдыгы келип чыгат. Окуу процессинде конкреттүү билимди “ачуу” иш-аракети катары түзүлүшүнүн шарттарын айтууга болот. Жыйынтыгында, студент пассивдүү угуучу эмес, сынчыл ой жүгүрткөн адам катары болушу абзел. Буга окутуунун интерактивдүү

ыкмалары жардамга келет. Активдүү жана интерактивдүү методдорго болгон кызыгууга заманбап дидактикалык системаны өркүндөтүү зарылчылыгынан келип чыгып отурат. Бул ЖОЖдордун студенттерин ашыкча окуу жүгүнүн жүктөөнүн эсебинен эмес, окутуучунун чеберчилиги менен жасалышынын зарылдыгы маанилүү болуп эсетелет. Окутуунун активдүү жана интерактивдүү ыкмалары педагогикалык процеске окутуучу менен студенттердин ортосундагы паритеттик мамилелерди киргизет. Бул маселе кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуучулар үчүн жаңы нерсе болуп келе жатат.

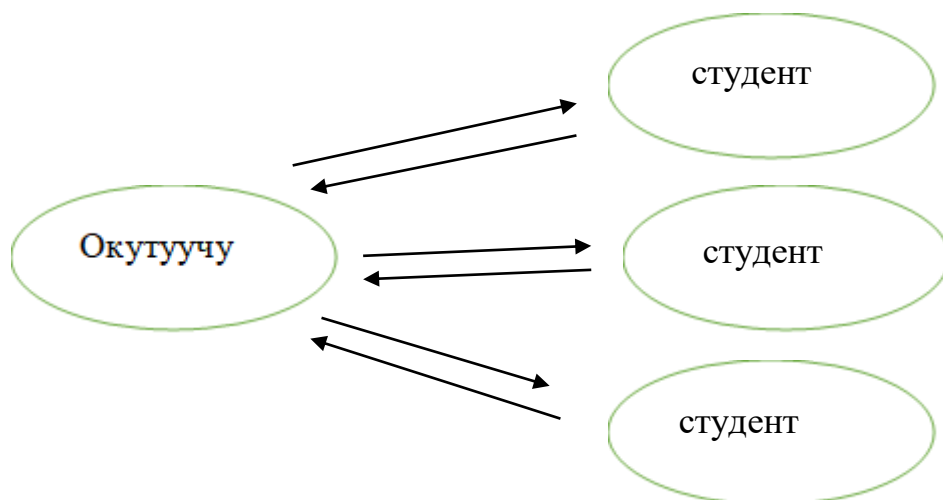
Заманбап сабактар универсалдуу окуу ишмердүүлүгүн (УОИ) калыптандырууга багытталган. Мындай сабактын натыйжасы мындан ары изилденген материалдын көлөмү, академиялык көрсөткүчтөр эмес, студенттердин алган билими, мисалы, билимди колдонуу, өз долбоорлорун ишке ашыруу, социалдык иш-аракеттерге жөндөмдүүлүк ж.б.у.с. Жаңы муундун мамлекеттик билим берүү стандарты “билим берүүнү эмес,” түшүнүүгө жетишүүнү” талап кылат. Педагогика окутуунун пассивдүү, активдүү жана интерактивдүү моделдерин айырмалап келишет.

1-схема. Пассивдүү метод

Пассивдүү методдорду колдонууда окутуучу өзү алдын-ала пландаштырылган план боюнча студенттердин ишин бөлүштүрөт, даяр керектүү маалыматтарды сунуштайт. Мындай сабактарда студенттер окутуучунун таасиринин объектиси болуп саналат. Мында баарлашуунун монологдук режими үстөмдүк кылып турат.

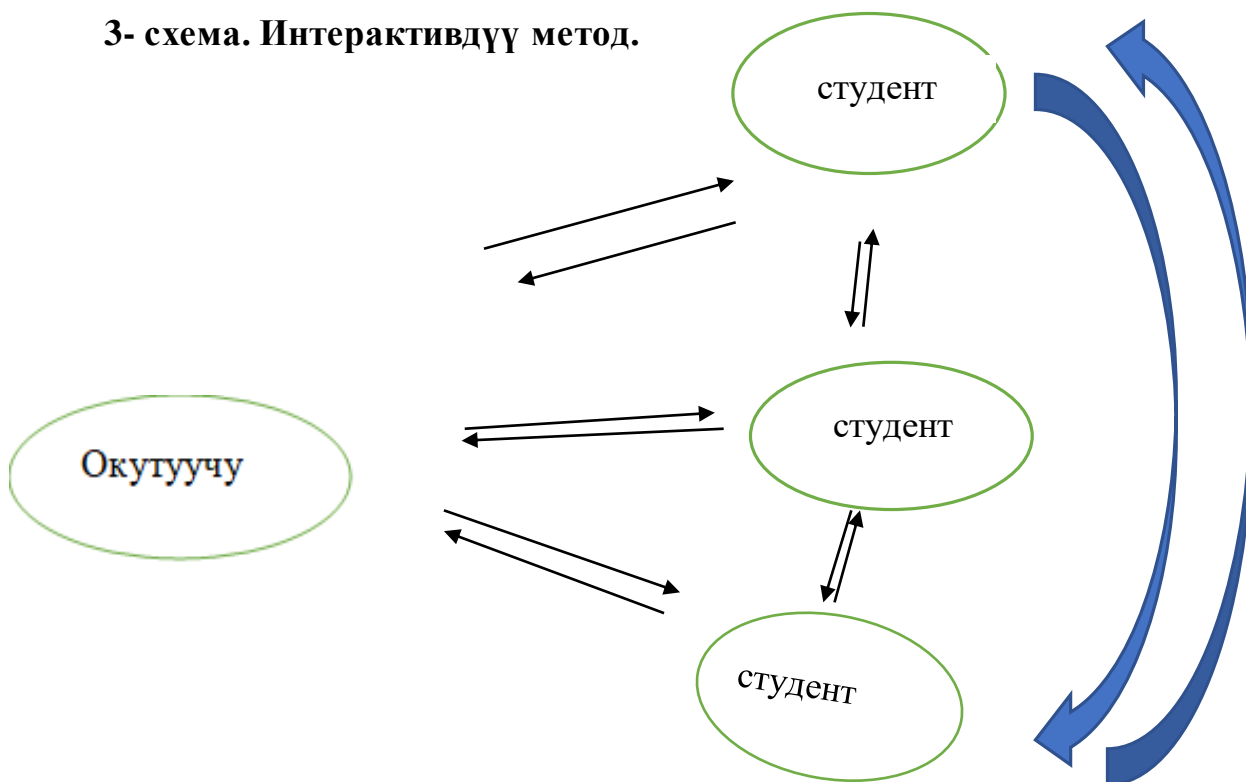
2-схема. Активдүү метод

Окутуунун активдүү ыкмалары сабакта көйгөйлөрдү талкуулоону, интерактивдүү режимди камтыйт.

Студенттер эми пассивдүү угуучу боло албайт. Алар суроолорду берип, өз чечимдерин, ойлорун сунушташат. Мындай ыкма сабактарда теманы түзүү жана маселелерди чечүүнү, биргелешкен дискуссия түрүндө өтүүгө болот. Бирок окутуучунун ролу башкы ролдо кала берет.

3- схема. Интерактивдүү метод.

Интерактивдүү методдорду колдонуу сабак учурунда өз алдынча сабакты уюштурууга мүмкүндүк берет. Студенттердин таанып билүү активдүүлүгү жогорулашынын мүмкүнчүлүгү жогору болот.

«Интерактивдүүлүк» термини (латын тилинен – «interactio», «inter» - «өз ара, ортосундагы» жана «actio» - аракет) – кимдир бирөө менен өз ара аракеттенүү, баарлашуу, диалогдо болуу дегенди билдирет. Интерактивдүү методдор активдүү методдордон айырмаланып, студенттердин сабак учурундагы активдүүлүгүн мотивациялоого, студенттердин окутуучу менен гана эмес, бири-бири менен да кеңири өз ара пикир алуу үчүн аракеттенүүсүнө багытталган.

Сабакта интерактивдүү методдорду колдонуу төмөнкүлөргө мүмкүнчүлүк берет:

- Студенттерди өз алдынча болууга үндөө;
- изилденүүчү предметке болгон кызыгууну өнүктүрүү;
- университет студенттердин социалдык тажрыйбасын байытуу;
- аудиторияда өзүн ыңгайлуу сезүү.

Студенттердин аудиториядагы интерактивдүү активдүүлүгү диалогдук баарлашууну өнүктүрүүгө өбөлгө түзүп, анын жүрүшүндө алар ар бир катышуучу үчүн жалпы, бирок маанилүү милдеттерди биргелешип чечүүгө үйрөнүп келишет. Интерактивдүү окутуу бир баяндамачынын да, бир пикирдин да башкаларга үстөмдүгү жок болот, себеби, үстөмдүк кыла албайт. Интерактивдүү окутуу аркылуу студенттер талкууларга катышып, башка адамдар менен баарлашуу, сынчыл ой жүгүртүүгө үйрөнүү, тиешелүү маалыматты талдоонун негизинде татаал маселелерди чечүүгө, ой жүгүрткөн чечимдерди кабыл алууга тажрыйба, мүмкүнчүлүк алышат. Бул максатта сабактар жеке, топтук иштерди уюштуруп, жупташып, илимий долбоорлорду түзүп, ар кандай маалымат булактары менен иштешип, чыгармачылык иштерди жүргүзүшөт. Окутуучу мындай сабактарда студенттердин активдүүлүгүн гана жөнгө салып, аларды сабактын максатына жетүүгө багыттайт.

Тил билүүнүн ийгилигине жетишүүдө студенттердин маанилүү ролун таануу, аларга билим берүү программасын өздөштүрүү, ыйгарым укуктарынын бир бөлүгүн өткөрүп берүү, аудиторияда жагымдуу жагдай түзүп, сабактын алдыга койгон максаттарга ийгиликтүү жетүүгө өбөлгө түзөт.

Интерактивдүү окутуу төмөнкүлөрдү камтыйт:

- студенттердин окутуучулар менен өз ара аракеттенүүсү;
- бардык катышуучулар маалымат менен алмашууга, көйгөйлөрдү талкуулоого, өз идеяларын айтууга, өз көз карашын коргоого даяр болгон “тең укукта” баарлашуу процесси;
- курчап турган чындыктын реалдуу кырдаалдарына негизделген окутуу.
- ар бир ой баалуу.

Интерактивдүү окутуу ыкмалары ар кандай аспектилерде билим берүү маселелерин чечүүгө жардам берет. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттерди окуу процессине активдүүлүккө тартуу жана алардын билим берүү мотивациясын жана таанып билүү активдүүлүгүн калыптандыруу, өз алдынча иш-аракетин стимулдаштырууга өбөлгө түзөт. Алар ошондой эле когнитивдик процесстердин өнүгүшүнө салым кошуп - сүйлөө, эс тутум, ой жүгүртүү, эффективдүү билим берүү маалыматынын чоң көлөмүн өздөштүрүү, чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн жана стандарттуу эмес ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө шарт түзөт.

Интерактивдүү методдор ар бир студенттин инсандык өз алдынчалык мүмкүнчүлүктөрүн ачып берүүгө аракет кылып, коммуникативдик-эмоционалдык чөйрөсүн, өз алдынча акыл ишинин көндүмдөрүн өнүктүрүп, универсалдуу билим берүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган.

Педагогикалык өз ара аракеттенүү процессинде алдынкы иш-аракетине, функциясына ылайык, интерактивдүү ыкмаларын төмөнкү топторго бөлүүгө болот.

1) педагогикалык процесстин ар бир катышуучусун өз ара аракеттенүүсүнө тез киргизүү үчүн окутуучу тарабынан уюштурулган

«коммуникациялык чабуулга» негизделген жагымдуу баарлашуу атмосферасын түзүү ыкмалары;

2) педагогикалык өз ара аракеттенүүнүн катышуучуларынын топтук жана өз алдынча иштерин айкалыштырган иш-аракеттерди алмашуу ыкмалары;

3) акыл ишинин ыкмалары. Алар бир жагынан студенттердин чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн менчиктештирсе, экинчи жагынан алардын активдүү ишмердүүлүгүнө дем берет;

4) маанини жаратуу ыкмалары. Бул жерде жетектөөчү функциясы студенттер тарабынан изилденип жаткан маселелердин өз алдынчалык маанисин түзүү жана алмашуу болуп саналат;

5) рефлексивдүү ишмердүүлүктүн ыкмалары. Бул жерде болуп өткөн өз ара аракеттенүүнүн натыйжалуулугун баалоого багытталган;

б) интерактивдүү оюндар ыкмасы. Интеграцияланган активдүү педагогикалык методдордун бардык өзгөчөлүктөрүн бириктирген комплекстүү методдор болуп эсептелет.

Интерактивдүү методдордун «Мээ чабуулу», «Бирөө – экөө – бардыгы бирге», «Башкачалар», «Чечим дарагы», «Кластер», «Шам», «Карусель», «Позицияны ээле», «Карусель», сыяктуу ыкмаларын атап кетсек болот. “Күтүү дарагы”, “Аквариум”, бизнес оюндары, жуп менен иштөө, мааниси боюнча ассоциациялар, “Бүтпөгөн сүйлөм”, “Окуяларды талдоо”, интервью ж.б. ыкмаларды айтабыз.

Сабактын структурасына интерактивдүү окутуу ыкмаларын киргизүүнүн ар кандай варианттары бар.

1. Сабактын башталышы (билимди жаңылоо) – чакыруу баскычы: өз алдынча, жуп менен, топтук «Мээ чабуулу», үй тапшырмасын чыгармачылык ишти текшерүү (кластер, синквейн, «чыгыш аят», «илмек» оюну). Бул ыкмалар студенттерге коммуникативдик сапаттарды, ак ниеттикти сиңирип, студенттер ортосунда байланышты түзүп, олуттуу көнүгүүлөрдүн алдында «машыгууга» мүмкүндүк берет. Окутуучу сабактын максаттарын, күтүлүүчү

натыйжаларды жана тобокелчиликтерди тактоо ыкмаларын камтышы маанилүү болот. Мугалимге «Күн жана булут», «Кар бүртүкчөлөрүнүн жарыгы», «Түстүү барактар» ыкмалары ар бир студентти жакшыраак түшүнүүгө жардам берип, алынган натыйжаларды студентке багытталган мамилени ишке ашырууда колдонот. Тапшырма аткарылгандан кийин максаттар, каалоолор, коркунучтар, талдоолор системага салынып, жыйынтыгы чыгарылат.

Жаңы материал канчалык маанилүү, ачык, так жана жарык болсо, жаңы тема ошончолук бекем өздөштүрүлөт. Студенттерге теманы багыттоо, жаңы материал менен өз алдынча иштөөнүн негизги багыттарын көрсөтүү үчүн төмөнкү ыкмалар жардам берет: «Бош тактар», «Чектүү белгилер».

2. Маанилүү негизги бөлүк (жаңы билимди өз алдынча алуу) – жаңы материал менен байланышуу: маалымдама реферат, талкуулардын ар кандай формалары, кластерлер, тереңдетилген лекциялар (лекция учурунда текст баштапкы маалымат менен байланыштырылат: мурда билсеңиз - плюс; башкача ойлосоңуз - минус), "Аквариум", топтун өз ара аракеттенүү формасы - "чоң тегерек" , визуалдык долбоор (текст боюнча суроолорду түзүү, үзүндүнү биринчи жак аркылуу айтып берүү).

3. Аудиторияда эс алуу. Бул стадияда окутуучуга активдүү методдорду – «физикалык мүнөттөрдү» («Пантомима», «Роботтор», «Төрт элемент», «Мен кылгандай кыл» ж.б. ыкмалары) колдонууга, жасоого мүмкүндүк берет.

4. Билимди жалпылоо стадиясында синквейнди кабыл алуу ылайыктуу, ыңгайлуу болуп саналат. Аны кыргыз тилин чет тили катары сабагында лексикалык минимум сөздөрдү үйрөнүүдө, текст менен иштөөдө, бир нерсени сүрөттөөдө, мүнөздөмөсүн түзүүдө колдонулат. Бул ыкманы колдонуу менен сөздүн бөлүктөрүн бөлүп көрсөтүүгө, синонимдердин, антонимдерин үстүндө иштөөгө, сөз байлыгын байытууга студенттерге жардам берет.

5. Рефлексия – кайтарым байланыш, пикир алышуу: жомок, бүтпөгөн сүйлөм, кичинекей эссе, юмордук аңгеме, эссе, глоссарий ыкмалары кирет. Бул ыкмалар сабакты эффективдүү, натыйжалуу жыйынтыктоого жардам

берет. Бул этапта окутуучулар кийинки сабактарга дагы эмнелерге көңүл буруу керектигин аныктоого мүмкүнчүлүк берет. Кийинки сабакта эмнеге көңүл буруу менен бирге кандай өтүүгө кайтарым байланыш катары жардам боло алат.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуу сабагында окутуунун интерактивдүү ыкмаларын эффективдүү колдонуу үчүн чет өлкөлүк студенттердин мотивациясынын калыптануу даражасын билүү, студенттердин окутуучуга, топтогу студенттерге болгон мамилесин аныктоо, тилдик жөндөмдүүлүктөрдүн баштапкы деңгээлин тактоосу зарылдыгын айтууга болот. Интерактивдүү окутуу ыкмаларын тандоодо окуу процессинин логикасына, дидактикалык максаттарга, сабактын темасына, аудиториядагы студенттердин интеллектуалдык ой жүгүртүүсүнө, жаш өзгөчөлүгүнө, окуп жаткан адистигине жана жөндөмдүүлүктөрүнө, алардын өз алдынчалыгы окуу жана билим деңгээлине жараша тандоо керектигин айтуу керек. Ошондой эле конкреттүү окутуучунун кесипкөйлүгүн, тажрыйбасын, активдүүлүгүн жана канчалык деңгээлде ыкманы колдоно билүүсүн эске алууну, эстен чыгарбоо тууралуу маанилүү болуп эсептелет .

Демек, кыргыз тилин чет тили катары окутууда интерактивдүү окутуу технологиясына ээ болуу жана окуу процессинде колдонуу зарыл шарттардан болуп саналат. Анын ичинде кыргыз тилин чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттердин билим сапаттарын арттырууга көмөктөшө тургандыгы шексиз, бирок турмушта болуп жаткан процесстерге, мамлекетте билим берүү тармагында белгиленген талаптарга жооп берген жаңы муундун стандарттарына жооп берген технология болуп эсептелет.

Интерактивдүү окутуунун натыйжаларын баалоодо, катышуучулардын топтук иш-аракеттеги өзүн-өзү баалоосу, топ менен иштөөсү, жуп менен баалоосу, ой жүгүртүү эркиндиги, билим берүүдөгү диалогдордо студенттердин өз ара баарлашуусу, иштин маданий формаларын өздөштүрүүсүн эске алуу зарылдыгын эстен чыгарбоо керек.

II глава боюнча корутунду

II глава 3 бөлүктөн турду.

1-бөлүмдө тилди окутуудагы «компетенттүүлүк» түшүнүгүнүн негиздери тууралуу сөз болду. Бөлүмдө азыркы учурдагы Кыргызстандагы жогорку окуу жайларында санариптештирүү технологиясы менен билим берүү системасында, инсанга багытталган билим берүү контекстинде өнүктүрүү, өнүгүүсү университеттин бүтүрүүчүсүнүн инсандыгына, анын ичинде ийгиликтүү социалдашуу позициясына жаңы талаптарды коюлуп жаткандыгы тууралуу айтууга болот. Жогорку окуу жайынын бүтүрүүчүсүнүн социалдашуу позициясына байланыштуу максаттарды, милдеттерди, мазмунду, методдорду мезгилдин талаптарына ылайык кайра карап чыгуу өзгөчө орунга ээлейт. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуу ыкмалары, окутуу курсу катары максат коюучу түшүнүктөрүнүн, структурасын жана мазмунун тактоо болсо, лингвистикалык компетенттүүлүктү, окутуунун максаттарын, өзгөчөлүгүн эске алуу менен ыкмаларды, принциптерди, интерактивдүү жана инновациялык ыкмаларды аныктоо жана аларды сыпаттоосу орчундуу маселе катары саналып келет.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун ар кандай этаптарында тил жөнүндө билимди (лингвистикалык компетенттүүлүктү) калыптандыруу маселеси билим беруу тармагында орчундуу орунду ээлеп жатат. Ушундай маселени чечүү жагы ар түрдүү жолдор аркылуу ишке ашырылат. Бул предметке билим берүү системасында ар кандай орун берилгенине, эмнеге байланыштуу экендигин жана анын милдеттерин чечүүнү эске алуунун зарылдыгы келип чыгышын айтууга болот. Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тилин чет тили катары окутуунун методологиясында, анын ичинен кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда эки ача мааниде чечмеленип, бул түшүнүк тилдик компетенттүүлүктүн синоними катары колдонулат. Бирок лингвистикалык компетенциялардын ортосундагы айырмачылыгы белгилүү бир деңгээлде шарттуу мүнөзгө ээ, ал эми кыргыз тилин чет тили катары окутуунун азыркы учурдун талабына ылайык лингвистикалык

компетенттүүлүк түшүнүктөрү тилдик билимдин, көндүмдөрдүн жана анын жыйындысын билдирет. Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун кеп ишмердүүлүгүн үйрөтүп жатканда кыргыз тилин окутуунун тил нормаларына ылайык жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда ишмердүүлүктүн ар түрдүү кырдаалдары, айрыкча жогорку окуу жайынын чет өлкөлүк студенттерге тил жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшүп үйрөтүлөрүн айтуу керек.

Лингвистикалык компетенттүүлүк боюнча ар кайсы учурда бир нече изилдөөчүлөр ар кандай аныктамаларды беришкен. Бул тармакта илимде 80-жылдардын аягында - 90-жылдардын башында окумуштуулар И. А.Зимняя, А.Л.Бердичевский изилдешкен.

Лингвистикалык компетенттүүлүк чет өлкөлүк студенттин кеп тажрыйбасын түшүнүүнүн натыйжасы келип чыгат. Ал кыргыз тил илиминин негиздерин билүүлөрдү камтып, тилдик түшүнүктөрдүн комплексин өздөштүрүүнү бекемдейт. Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тили чет тили катары окутууда кандайча иштейт, кайдай өзгөчөлүктөргө ээ жана кантип өзгөрөт деген түшүнүктөрдү калыптандырууну, тилдин коомдогу жана адамдын жашоосундагы ролу жөнүндө маалыматтарды өздөштүрүүсүн камсыздайт. Чет өлкөлүк студенттерге, анын ичинен кытайлык студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутуу үйрөтүүдө жөн гана окута бербестен дисциплинаны урматтоого, сүйүүгө жана кызыгууну, мотивациялоо, шык жөндөмдөрүн пайда кылган деңгээлине жетишүү жөндүүлүктү арттыруусу.

Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тил илиминин элементтерин камтуу менен лингвистикалык компетенттүүлүк билим берүүчү тилдик көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандырууну да жөнгө салуу болуп саналат. Биринчиден, аныктоо көндүмдөрү кирет: тыбыштарды, тамгаларды, сөздүн бөлүктөрүн, морфемаларды, сөз мүчөлөрүн жана башкаларды таануу, бир кубулушту экинчисинен айырмалоону жөнгө салат. Көндүмдөрдүн экинчи тобуна – классификациялык көндүмдөр, буларга тилдик кубулуштарды топторго бөлүү жөндөмдөрү тууралуу айтууга болот. Үчүнчү, топ

аналитикалык көндүмдөр: фонетикалык, морфемалык, сөз жасоо, морфологиялык жана синтаксистик талдоолор болуп эсептелет.

2-бөлүмдө. «Тилдик компетенция» түшүнүгүнүн маанисинин лингвистикада жана кыргыз тилин чет тили катары окутуудагы өнүгүшүнө арналды. Бөлүмдө лингвистикалык компетенттүүлүк – коммуникативдик компетенциянын негизги компонентин түзөрү тууралуу сөз кылынды.

Тилди өздөштүрүү тил жөнүндөгү билимди, лингвистикалык материалды өздөштүрүү гана шарты эмес. Сөздөрдүн айтылышынын нормаларын жакшы билүүгө жана белгилөөгө өбөлгө түзөрүн айтууга болот. Аларды колдонуу эрежелери, грамматикалык формалар жана конструкциялар, бир эле ойду ар кандай түшүндүрүү ыкмаларын (синонимдерин) колдоно билүүсү, лингвистикалык жактан компетенттүү болууга шарт түзөт. Кыргыз тилин чет өлкөлүк студенттердин тилди билүү үчүн белгилүү бир сөздөрдү, грамматикалык түзүлүштөрдүн, байланыштын же пикир алышуунун конкреттүү шарттарында колдонуу жөндөмдөрү жана көндүмдөрү маанилүүлүгүн айтуунун зарылдыгы келип чыгат.

Чет элдик студенттер Кыргызстандагы университеттерге келип билим алып жатышкандыктан, кыргыз тили боюнча белгилүү билимге калыптанышы, билгичтиктерди, шыктарды жана көндүмдөргө ээ болушу, келечектеги адистерге атаандаштыкка жөндөмдүү болууга шарт түзүлүшү керек нерсе болуп жатат.

Белгилүү бир тилдин системасын билүү даражасын мүнөздөөгө аракет кылган бир нече түшүнүктөр бар. Бул түшүнүктөр төмөнкүлөрдү камтыйт: коммуникативдик компетенция, тилдик компетенция.

Компетенттүүлүккө негизделген мамиле боюнча биринчи орунга студенттер билим алган маалыматтын саны эмес, турмуштагы иш-аракеттерде зарыл болгон маселелерди чече билүүсү жана ишмердик ыкмаларын өздөштүрө билгичтиктери коюлганы тууралуу айтылат. Мындай билгичтиктерди өнүктүрүү ыкмасы - бул студенттердин кызыгуусун арттыруу, өз алдынча иш аракет жасоого даярдоону жана көп кырдуу

билгичтиктерди калыптандырууну көздөп, атайын уюштурулган ишмердигин айтууга болот.

Билим берүүнүн бардык чөйрөлөрүндө өзгөчө кыргыз тилин чет тили катары окутуудагы иш-аракеттеринин бири чет өлкөлүк студенттердин негизги билгичтиктеринин бири коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталып келет.

2-бөлүмдүн биринчи бөлүгүндө “Коммуникативдик компетенция” түшүнүгү жана анын илимий чөйрөдө калыптанышы боюнча сөз айтылды. “Коммуникативдик компетенттүүлүк” деген терминди (латын тилинен алганда компетенттүү, from ratio - мен издейм, ылайыктуумун)) дегенди билдирет. Алгач бул терминди белгилүү америкалык антрополог Д. Химс (D. Hymes, 1972) киргизген. Ал айтылгандардын грамматика жана ассимиляция эрежелерине баш ийген өз эрежелери бар деп эсептеген. Тилди коммуникация процессинде колдонуу мүмкүнчүлүгүн бере тургандыгын белгилеген.

Заманбап чоң илимде “коммуникативдик компетенция” термини биринчи жолу М.Н. Ватюков биринчилерден болуп колдонгон. Адамдын интеллектуалдык муктаждыктарын канааттандырган эмгек же билим берүү иш-аракеттеринде пикир алышуу мүмкүнчүлүгүн көрсөтүү болуп саналат. Термин чет тилдерди окутуу методологиясында колдонулуп, андан кийин илимдин башка тармактары тарабынан колдонулуп келе жатат. Компетенция деген сөздүн орус тилине которулган котормолорунун бири катары “компетенция” термини менен катар “компетенттүүлүк” термини да камтылганы тууралуу сөз кылынды. Изилдөө чөйрөсүндө бул түшүнүктөр аныкталган же дифференцияланган. Бул суроону И.А.Зимний өз мезгилинде компетенттүүлүккө негизделген мамилени “практикалык, натыйжалуу жагы” деп айырмалалаган, ал эми жеке сапаттары катары (мотивация, мотивациялык-ыктыярдуу ж.б.) камтыган “компетенция” түшүнүгүнө негизделген, муну менен катар билим берүүнүн гуманисттик баалуулуктары катары тыгыз байланышта деп аныктаган. “Компетенция” жана “компетенттүүлүк”

терминдерди кыйла кеңири чечмелөөсүн А.В. Хуторской: "Компетенттүүлүк объектилердин жана процесстердин белгилүү чөйрөсүнө карата аныкталган жана аларга карата жогорку сапаттуу өндүрүштүк иш-аракеттер үчүн зарыл болгон өз ара байланышкан инсандык сапаттардын (билимдин, жөндөмдүн, иштин ыкмаларынын) жыйындысын камтыйт; компетенттүүлүк - адамдын тийиштүү компетенцияга ээ болушу, ээлик кылуу, анын ага жеке мамилеси жана иштин предмети “ деп белгилеген. [9].

Компетенттүүлүк - бул белгилүү бир билимге, белгилүү бир мүнөзгө ээ болуу, бир нерсени билүү. Компетенттүүлүк - бул белгилүү бир чөйрөдө белгилүү бир жөндөмгө ээ болуу дегенди билдирет. Орус окумуштуусу Р.С. Немов [4; 211-б.] дагы компетенттүүлүктү - маселени чечүүгө, белгилүү бир иш менен алектенүүгө жетиштүүчү билим, билгичтик жана жөндөмдүүлүктөрү бар адамга мүнөздүү мүнөздөмө катары караган. "Коммуникативдик (лингвистикалык) компетенция" деген терминди Ю.М. Жуков, А.А. Петровская, П.В. Растианников, Е.И. Мычко, А.Р. Лурия, А.А. Леонтьев, И.А. Зимний аттуу окумуштуулар колдонуп келишкен. Мындан тышкары, “коммуникативдик компетенттүүлүк” түшүнүгүнүн семантикалык мааниси “коммуникативдик компетенция” түшүнүгүнүн мааниси менен аныкталат. "Коммуникативдик компетенттүүлүк" деген терминди чет тилин окутуу боюнча методикалык адабияттардын авторлору жана белгилүү окумуштуулар М.Н. Ватюнев, Д.И. Царенков, Н.В. Хорунжая, Л.К. Граудина, С.Н. Ширяева, К.Ф. Седов, колдонуп келе жатышат.

Коммуникативдик компетенттүүлүктүн ар кандай мүнөздөмөлөрү жараша үч негизги компонентке бөлүп кароого болот:

- *Лингвистикалык компетенттүүлүк*
- *Социолингвистикалык компетенттүүлүк*
- *Прагматикалык компетенттүүлүк*

Коммуникативдик компетенттүүлүктүн лингвистикалык, социолингвистикалык жана прагматикалык компоненттери инсан тарабынан

социалдык өз ара аракеттенүү процессинде пайда болот жана сүйлөө иш-аракетинде жүзөгө ашырылат.

Коммуникативдик компетенция аркылуу кеп ишмердүүлүгүнүн ар кандай түрлөрүндө ушул иш-аракеттердин ажырагыс бөлүктөрү болгон жана аң-сезимдүү максатка баш ийген сүйлөө иш-аракеттерин аткаруунун ар кандай ыкмаларын өздөштүрүү менен ишке ашат. Ошондуктан, коммуникативдик муктаждыктарды жүзөгө ашыруу үчүн жекече жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү калыптандыруусу зарыл, тактап айтканда: - ар кандай типтеги кептерди, сунуштарды кура билүү; - жеке сөздөрдү кыскартуу жана жазууда атайын белгилерди жана белгилерди колдонуу мүмкүнчүлүгү; - окутуучу берген тапшырмалардын формулировкасын, жаңы түшүнүктүн аныктамаларын ж.б.у.с. бергенде, жазуу учурунда окуу тексттеринин мазмунун максималдуу тактык менен жеткирүү мүмкүнчүлүгү; - уккулуктуу кабыл алынган материалды жазуу жүзүндө жазуу же окуу процессинде жана белгилүү бир өзгөрүүлөрдү жасоо мүмкүнчүлүгү; - билим берүү тексттеринен негизги маалыматты бөлүп көрсөтүү жана жазуу мүмкүнчүлүгү; - тексттин контурун уккулуктуу же окуу учурунда кабыл алуу, аны түзүү жана жазуу мүмкүнчүлүгү; - окулган же угулган тексттин негизги мазмунун схема түрүндө жалпылоо мүмкүнчүлүгү; - тексттин ырааттуулук эрежелерин сактоо менен, берилген тема боюнча өз оюн билдирүүлөрдү түзө билүү болуп эсептелет.

1. Сүйлөмдөрдү кура билүү.
2. Окууган текстинин мазмунун максималдуу тактык менен жеткире билүү.
3. Лекцияларды жазуу учурунда кабыл алынган материалдарды жазуу жүзүндө жазуу жана семантикалык мазмунун бузбай, ар кандай синтаксистик өзгөрүүлөр
4. Жазуу учурунда айрым сөздөрдү кыскартып, атайын белгилерди жана белгилерди колдоно билүү.дү жүргүзүү.
5. Окуу материалынын негизги маалыматын бөлүп көрсөтүү жана жазуу.

6. Окулган же уккан тексттин негизги мазмунун же өз оюн билдирүүсүн белгилүү бир семантикалык маанидеги графикалык диаграмма аркылуу жазуу мүмкүнчүлүгү.

Коммуникативдик компетенттүүлүк – адамдын сүйлөө ишмердүүлүгүнүн бир же бардык түрлөрүндө сүйлөө жөндөмү, бул табигый коммуникация же атайын уюштурулган окутуу процессинде алынган чыныгы адамдын өзгөчө сапат экени далилдейт. Коммуникативдик муктаждыктарды жүзөгө ашыруу үчүн жекече жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү калыптандыруусу зарыл.

Эң көп колдонулган ыкмалардын бири демонстрация (көрсөтүп берүү), түшүндүрүү жана көнүгүү. ЖОЖдордо кыргыз тили чет тили катары окутууда окуу эмес, демонстрация чоң мааниге ээ.

Методду тандоодо бир катар объективдүү жана субъективдүү факторлор келип чыгышы жөнүндө сөз болду.

Объективдүү факторлорго – окуунун максаттары, чет өлкөлүк студенттердин курамы, үйрөнүп жаткан тил менен эне тилдеринин тилдик байланышы, кыргыз тилин чет тили катары окутуунун программасы, материалдык ресурстардын болушу ж.б.

Субъективдүү факторлорго – окутуучу менен чет өлкөлүк студенттердин инсандыгы, алардын өз алдынчалуулугу (индивидуалдуулугу).

Акыркы он жылдарда дидактикада эң кеңири таралган окутуунун ыкмаларынын классификациясы академик Ю.К. Бабанскийге таандык. Ал окутуунун ыкмаларынын үч чоң топко бөлүп караган:

1. Билим берүүнү менен таанып-билүүнү уюштурууну жана ишке ашыруунун ыкмалары.
2. Окуу менен таанып-билүүнү стимулдаштыруунун жана мотивациялоонун ыкмалары.
3. Билим берүү менен таанып-билүү ишинин натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү жана өзүн өзү көзөмөлдөө ыкмалары.

I. Окутуучу үйрөнүп жаткан материалды *оозеки баяндоосу* (түшүндүрүү) окутууда чоң мааниге ээ. Бул үчүн оозеки ыкмалар колдонулат: лекция, баяндоо, сүйлөшүү. *Тил үйрөтүүдө визуалдык методдору*, - деп окуу материалын өздөштүрүү, окуу процессинде колдонулган көрсөтмө куралдарга жана техникалык каражаттарга олуттуу мааниге ээ болгон ыкмалар түшүндүрөт. Алар аткарган функциясына жараша төмөнкү ыкмалар аркылуу ишке ашырылат.

* Иллюстрация

* Демонстрациялоо

* Окутуунун практикалык методдору

* Көнүгүүлөр менен иш алып баруу ыкмасы

* Лабораториялык иштин ыкмасы

Практикалык иштер негизги бөлүмдөрдү изилдегенден кийин жүргүзүлөт жана жалпы мүнөздөмөдө болот.

II. Окуу жана таанып-билүү ишмердигин стимулдаштыруунун жана мотивациялоонун ыкмалары.

1) Таанып-билүүчүлүк (дидактикалык) оюндар.

2) Окуу процессинде билим берүү дискуссиясынын негизги максаты – таанып-билүүдө кызыгууну стимулдоо.

3) Окууда ийгиликке шарт түзүү.

4) Түшүндүрүү – бул окутуучу жаңы материалды көп айтып бербестен, аны талдап, түшүндүрүп берүү.

5) Чет өлкөлүк студенттерди кубаттоо жана урушуу.

III. Билим берүүдө жана таанып-билүү иш-аракеттери натыйжалуулугун мониторинг жүргүзүү жана өзүн өзү көзөмөлдөө ыкмалары.

1) Оозеки контролдоо (өз алдынча, фронталдык) сурамжылоо жолу менен жүргүзүлөт.

2) Жазуу көзөмөлү тесттердин, дил баяндардын, баяндамалардын, жат жазуулардын, жазуу жүзүндөгү тесттердин ж.б. жардамы менен жүргүзүлөт.

Грамматика-котормо ыкмасына каршы түз окутуу ыкмасы иштелип чыккандыгы тууралуу сөз болду. Анын өкүлдөрү белгилүү немец окумуштуулары М.Берлиц, Ф.Гуен жана О.Есперсен болуп эсептелет. Кыргыз тилин чет тилдерин окутуунун табигый ыкмасы түз методдун бир варианты болуп саналат. XIX кылымда кеңири таралган. *"Түздөн-түз метод"* жана *"табигый ыкма"* деген терминдер көбүнчө бири-бирин синоним катары колдонулат.

Түз метод кыргыз тилин чет тили катары окутууда тил үйрөтүүдө эне тилин өздөштүрүүнүн тууроосу жана атайын уюштурулган окутуусуз табигый түрдө жүрүшү деген идеяга негизделген. "Түз ыкмасы" аталышы кыргыз тилдеги сөздүн, сөз айкашынын жана башка тил бирдиктеринин маанисин чет өлкөлүк студенттерге түздөн-түз берүү, лингвистикалык формалар менен аларга тиешелүү түшүнүктөрдүн ортосунда ассоциацияларды түзүү аркылуу, мимика, жаңсоолор аркылуу көрсөтүлүшү деген позициядан келип чыккан. Бул жерде аракеттер, объекттер, коммуникация кырдаалдары, ж.б. кирет.

Чет тилин үйрөнүүнүн эффективдүү ыкмасы катары Каллан ыкмасын айтууга болот. Каллан ыкмасы өнүктүрүүнүн кезектеги этабы болуп калган. Заманбап түз методу чет тилин үйрөнүүнүн башка методикалык материалга эмес, сүйлөө тилине, башкача айтканда, баарлашуунун эң жандуу формасына кайрылууга негизделген эң мыкты ыкмасы болуп саналат.

Кыргыз тили чет тили катары үйрөнүүнүн келечектүү жана абдан эффективдүү түз ыкмасы төмөнкү эрежелерге негизделген:

- Методдун негизин оозеки сүйлөө кеби түзөт.
- Котормосу жана эне тили жок.
- Фонетикага жана туура айтууга көп көңүл бурулушу.
- Сөздөр контексте, башкача айтканда, маанилүү сүйлөмдөрдүн курамында гана изилденет
- Грамматиканы өздөштүрүү үчүн индукцияны колдонуу.

2-бөлүмдүн экинчи бөлүгүндө Жождордо чет өлкөдөн келген студенттерге тил үйрөтүүдө коммуникативдик компетенцияны түптөө жана

түзүү боюнча сөз болду. Азыркы мезгилде Кыргызстанга чет өлкөдөн келип билим алып жаткан студенттердин дээрлик көпчүлүгү англис тилинде сүйлөй алышат. Ал эми кытайлык студенттердин ичинен англис тилин да билбегендери көп кезигет. Мындай учурда табигый методдо, ортомчу тилсиз тил үйрөтүүгө да туура келет. Ортомчу тилсиз тил үйрөтүүнүн да жакшы жактары бар. Жалан көрсөтмөлүү окутуу же болбосо бардык нерсени көзү менен көрүп эске тутуу да өзүнүн жемишин берээри айкын. Айрымдарга көз менен көрүп, эске тутуу ыңгайлуу.

Кыргыз тилинин алфавитин да билбей келген студентке окутуучунун өзгөчө даярдыгы талап кылынат. Бул учурда окутууда көп жылдан бери практикалынып келген окутуудагы үч методдун керектүүсүнө таянуу зарыл. Тилди экинчи тил катары окутууда негизинен үч метод белгиленип жүрөт:

- котормо (салыштыруу) методу;
- табигый (ортомчу тилсиз) методу;
- аралаш методу;

Тил үйрөтүүдө алгач алфавитти үйрөтүп, ага байланышкан жеңил, күнүмдүк керектелүүчү сөздөрдү үйрөтүп алган соң, студенттин кандайдыр бир деңгээлде маалыматтык, коммуникативдик, тилдик компетенцияларын түзүү максаты коюлганы айтылды.

Окумуштуу М.М.Сыдыкбаева: “Мамлекеттик тилди окутууда коммуникативдик компетенцияны түптөө студенттин тилдик мүмкүнчүлүгүн ар тараптан өнүктүрөт, ошондой эле окутуу ишмердигин гармониялуу кылып, студенттеги индивиддик өнүгүүнү, алардын таанып - билүү активдүүлүгүн, чыгармачыл ой жүгүртүүсүн стандарттан тышкары турган коммуникативдик милдеттерди өз алдынча чече алуусун камсыз кыла алат”-, деп белгилейт [6, 140-б.]

Кытайлык студенттердин кыргыз тилин билүүнүн жогорку деңгээлин аныктаган негизги түшүнүк – бул кыргыз тили чет тили катары окутуудагы коммуникативдик кептик компетенттүүлүктүн аспектиси эсептелет. Кыргыз тили чет тили катары окутууда кытайлык студенттердин аудиториясында

коммуникативдик кептик компетенттүүлүгүн калыптандыруу процесси болсо, предмети болсо кытайлык студенттердин оозеки сүйлөө көндүмдөрүн калыптандыруу болуп саналды.

Коммуникативдик ыкма аркылуу сүйлөө жана жазуудан окуу жана угууга чейинки бардык кептик иш-аракеттерди өнүктүрүлөт. Грамматика болсо тилде баарлашуу процессинде өздөштүрүлөт: чет өлкөлүк студент алгач сөздөрдү, сөз айкаштарын, тилдин формулаларын эстеп, андан кийин алардын грамматикалык мааниде эмне экендигин түшүнө баштайт. Эң негизги максаты – студенттерди кыргыз тилинде эркин жана туура сүйлөөгө үйрөтүү жөнүндө айтылды.

А.К.Новиковдун белгилеген үч факторуна ылайык, кытайлык студенттердин этно-маданий жана этнопсихологиялык өзгөчөлүктөрү жөнүндө да айтылып кетти. Биринчиден, конфуций идеологиясынын кытай улуттук мүнөзүнүн калыптанышына тийгизген таасири. Экинчиден, кытайлар дүйнөгө бирдиктүү көз карашта таанышышы. Кытай дүйнө таанымынын өзгөчөлүгүн түшүнүүнүн негизги булагы алардын иероглифтик жазуусу болуп саналат. Бул кытай ой жүгүртүүсүнүн өзгөчө символикалык багытынын негизин түзгөн. Үчүнчүдөн, иероглифтик жазууну мыкты өздөштүрүү өкүлдөрүнүн калыптанышына таасир тийгизгендиги тууралуу кеп болду.

Жыйынтыктап айтканда, коммуникативдик компетенттүүлүк калыптанышы кыргыз тилин үйрөнүүнүн алгачкы күндөрүнөн тартып башталат, анткени тил үйрөнүүнүн негизги максаты кыргыз эли менен баарлашуусу.

Кыргыз тилин чет өлкөлүк студенттерге коммуникативдик ыкманын негизинде үйрөтүү максатка ылайык, санарип технологиясы менен да жүргүзүлүп жаткандыгы айтылды.

Бүгүнкү күндө компьютердик технологиялар адамзаттын бардык чөйрөлөрүнүн иш-аракеттерин камтыган учур болду. Инновациялык ыкмаларды колдонууну аркылуу окуу процессин өнүктүрүү, өркүндөтүү болуп саналса, окуу процессине заманбап инновациялык технологияларды –

компьютердик каражаттарды колдонууну жайылтуу жагы айтылып кетти. Интернет технологияларын колдонуу менен кыргыз тилин чет тил катары окутуу процессине заманбап инновациялык технологияларды киргизүү менен ишке ашырылып жатканы белгиленди.

Кытайлык студенттерди окутуунун эң оптималдуу ыкмасы, албетте, коммуникативдик ыкма болуп саналды. ЖОЖдордо ушул ыкманын негизинде билим берип келишет. Бул ыкманын багыты – баарлашуу, маек куруу, байланыш экени тастыкталды.

2-бөлүмдүн үчүнчү бөлүгүндө студенттеринин кыргыз тилин чет тил катары окутууда коммуниктивдик компетенциясын калыптандыруунун каражаты катары сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу технологиясы жөнүндө сөз кылынды.

Коммуникативдик компетенттүүлүк – бул лингвистикалык, психологиялык, маданий жана социалдык билимдерге негизделген коммуникативдик көндүмдөрдүн жыйындысы. Бул компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуучулардын колдонгон методдор жана ыкмалар системасына жаңыча көз караш менен кароого болот. Учурда көптөгөн изилдөөчүлөр белгилегендей, кыргыз тилин чет тили катары окутууда инновациялык технологияларды колдонууга өзгөчө көңүл буруу зарыл экенин белгилеп келет. Көптөгөн методикалык жаңылыктар бүгүнкү күндө «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү» технологиясынын стратегияларын колдонулуп жаткандыгы айтылды.

2-бөлүмдүн 3-бапта студенттин текстти түшүнүүдө ойлоо – кабылдоо процессин өнүктүрүү тууралуу айтылды. Келечектеги кесипкөй адисттерди тил үйрөтүүдө компьютердик программаларда иштей билүүгө, интернет аркылуу керектүү билимдерди алууга даярдоого басым жасоо аркылуу ой жүгүртүүлөрүн шыктандырууга, ички кебин ырастоого, тилдик билимдерин өркүндөтүүгө жетиштирүү бирден-бир зарыл маселелерден бири катары каралды.

2-бөлүмдүн 3-баптын биринчи бөлүмүндө кыргыз тилин чет тили катары окутууда интерактивдүү ыкмалар менен үйрөнүүдөгү методдорго токтолду.

Заманбап сабактар универсалдуу окуу ишмердүүлүгүн (УОИ) калыптандырууга багытталган. Мындай сабактын натыйжасы мындан ары изилденген материалдын көлөмү, академиялык көрсөткүчтөр эмес, студенттердин алган билими, мисалы, билимди колдонуу, өз долбоорлорун ишке ашыруу, социалдык иш-аракеттерге жөндөмдүүлүк ж.б.у.с. Жаңы муундун мамлекеттик билим берүү стандарты “билим берүүнү эмес,” түшүнүүгө жетишүүнү” талап кылат. Педагогика окутуунун пассивдүү, активдүү жана интерактивдүү моделдерин айырмалап жаткандыгы жөнүндө сөз кылынды.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуу сабагында окутуунун интерактивдүү ыкмаларын эффективдүү колдонуу үчүн чет өлкөлүк студенттердин мотивациясынын калыптануу даражасын билүү, студенттердин окутуучуга, топтогу студенттерге болгон мамилесин аныктоо, тилдик жөндөмдүүлүктөрдүн баштапкы деңгээлин тактоолору зарылдыгы айтылды.

Кыргыз тилин чет тили катары окутууда интерактивдүү окутуу технологиясына ээ болуу жана окуу процессинде колдонуу зарылдыны айтылды. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттердин билим сапаттарын арттырууга көмөктөшө тургандыгы шексиз, бирок турмушта болуп жаткан процесстерге, мамлекетте билим берүү тармагында белгиленген талаптарга жооп берген жаңы муундун стандарттарына жооп берген технология катары белгиленди.

III бап. ЧЕТ ӨЛКӨЛҮК СТУДЕНТТЕРГЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН ЧЕТ ТИЛ КАТАРЫ ҮЙРӨТҮҮДӨ ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ЭКСПЕРМЕНТАЛДЫК ИШТЕР

3.1. Чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тилин чет тили катары кесипке багыттап окутууга арналган эксперименттин жүрүшү.

1. Жогорку окуу жайларга чет өлкөлөрдөн келип (анын ичинде кытайдан) Кыргызстанда билим алып жатышкан студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутуп үйрөтүүдө натыйжалуу жыйынтык алуу үчүн жасалган алдынкы тажрыйбалар боюнча эксперименталдык иштер жүргүзүлдү. К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинде чет өлкөдөн келип билим алып жаткан студенттерге алгач даярдоо курстарында тилге: орус, кыргыз тилдерине басым коюлуп окутулат. К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин орус филологиясы факультетинин Лингвистика адистигинде Кытай Эл Республикасынан келген студенттерге окутуу орус, кыргыз тилинде жүргүзүлөт. Бул болсо чет өлкөлүк студенттерге кесипке багытталып, билим алганга чейин кайсы мамлекетке келип билим алып жатышкан өлкөнүн мамлекеттик тилин, каада-салтын, маданиятын, жаратылыш өзгөчөлүктөрүн үйрөнүшөт. Чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тилин үйрөнүү коомдук, коммуникативдик ишмердүүлүктү ишке ашыруу үчүн зарыл.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуу – изилдөөбүздүн коюлган милдеттерин чечүү максатында окутуунун мазмуну менен уюштуруу түрлөрүн, колдонулган ыкмаларын иш жүзүнө ашыруунун материалдык мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйынтыгы болуп саналат.

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинде чет өлкөдөн келип билим алып жаткан студенттерге алгач даярдоо курстарында, андан соң, орус филологиясы факультетинин лингвистика адистигиндеги чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тили чет тили катары окутууда коомдук жайларда, көчөдө, дүкөндө жана кыргыз тилдүү студенттер менен баарлашуу, кыргыз элинин маданияты, каада-салтын, белгилүү инсандарын билүү үчүн

маанилүү болуп эсептелинет. К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинде жогорку окуу жайынын жумушчу окуу планына ылайык, чет өлкөдөн келген, тактап айтканда Кытайдан келген студенттер окуунун даярдоо курсунан анан биринчи курсунан баштап үйрөнө башташат.

Кыргызстанга келип билим алып жаткан чет өлкөлүк студенттер кыргыз тилин билүүлөрү, кесиптик лексиканы өздөштүрүүсү, “өзү жөнүндө”, “коомдук жайларда” суроо-жооп учурунда, жашап, билим алып жаткан өлкөнүн маданияты, салт-санаасы тууралуу билүүсү абзел. Ошондой эле өзүнүн өлкөсү тууралуу да кеп куруп баарлашууга жетишүү болуп саналат.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун максаты – чет өлкөлүк студенттердин кеп ишмердүүлүгүнө коммуникативдик, кептик, практикалык максатка багытталгандыгы, бүгүнкү глобалдашып жаткан учурда тилди окутуу, үйрөтүүдө дүйнөлүк билим берүү деңгээлинен артта калбоо, азыркы муундун коомдук-социалдык муктаждыктарын өз учурунда маалыматты берүү, чет өлкөлүк студенттин кеп ишмердүүлүгүн камсыз кылууга багытталган. Алгач чет өлкөлүк студенттер кыргыз тилин чет тили катары үйрөнүүдө кыргыз тилин алфавитинен баштап, жазылышынан, айтылышынан баштап үйрөнүшөт.

Биздин изилдөө максатыбыз изилдөөнүн негизги өзгөчөлүгүнөн бөлүп кыргыз тилин чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттердин Кыргызстандагы университеттерге келип билим жатышкан кыргыз тили боюнча белгилүү билимге калыптанышы, билгичтиктерди жана шыктарды, келечектеги адистерге атаандаштыкка жөндөмдүү болууга калыптандыруу болуп саналат.

Илимий адабияттарды, кыргыз жана чет өлкөлүк окумуштууларынын илимий эмгектерин, ЖОЖдордо орун алган тажрыйбаларды, педагогикалык технологиялады талдоолорду, кыргыз тили чет тили катары окутуудагы ыкмалар, ык жолдорун аныктоого мүмкүнчүлүктөрүн болду.

Педагогикалык изилдөөнүн максаты Кыргызстандагы университеттерге Кытай Эл Республикасынан келип билим алып жатышкан чет өлкөлүк

студенттерди кыргыз тили боюнча белгилүү билимге калыптандыруу, билгичтиктерди жана шыктарды, келечектеги адистерге жөндөмдүү болуу үчүн кыргыз тилин чет тили катары окутууда колдонулган ыкмалардын жолдорунун натыйжалуулугун текшерүү болгон.

Максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттерли чечүү зарыл болду:

- Чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутуудагы ыкмаларын системасын маалымдаштырууда кыргыз тили боюнча сунуш кылынган интерактивдүү ыкмалардын түрлөрүн, аларды белгилүү билимдик билгичтиктерге, шыктарга даярдоо үчүн ылайыктуулугун далилдөө;
- Чет өлкөлүк студенттердин сүйлөө ишмердүүлүгүнө коммуникативдик компетенттүүлүктү өнүктүрүүнүн санариптик технологияларды, интерактивдүү усулдардын пайдалануу менен шарттарын аныктоо.

Илимий-педагогикалык изилдөө иштерин жүргүзүүдө педагогикалык эксперименттер маанилуу компонент болуп саналат. Эксперимент жүргүзүүнүн алдында кытайлык-студенттердин маектешүү, баарлашуусу, жазуу ишмердүүлүктөрүн аныктоо иш-аракеттери жүргүзүлдү. Илимий ишти аткарууда «Кыргызтест» тарабынан иштелип чыккан «Кыргыз тилин билүү деңгээлине коюлган талаптарды» да колдонууга алдык. К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин мамлекеттик тил кафедрасынын окуу-программалык силлабустардын талабы боюнча кыргыз тилин чет тили катары окутууда чет өлкөлүк студенттердин кыргыз тилин билүү деңгээлине коюлган талаптарга ылайык А 1 деңгээлине негизделип иштелди.

Мамлекеттик тил кафедрасында жүргүзүлгөн эксперименталдык изилдөөлөр чет өлкөлүк (кытайлык) студенттерди кыргыз тилинде ар кандай социалдык жана кептик кырдаалда колдонулушу, баарлашууну интерактивдүү жана санариптик технологиялардын жардамы аркылуу коммуникативдик кептик компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессинин иштеп чыккан моделин киргизүү болду.

2019-2020-жыл, 2020-2021-жыл, 2021-2022-ж 2022-2023-окуу жылдарында К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Эл

аралык билим берүү борборунун даярдоо бөлүмүндө окутуучу Б. Султанова менен биргелешип ушул окуу жылдардын ичинде 60 (алтымыштай) Кытай Эл Республикасынан келген студенттерге кыргыз тилин чет тили катары үйрөтүүнүн, окутуунун талапка ылайык өтүлүшү, студенттердин тил компетенцияларын калыптандыруу, чет өлкөлүк студенттердин тилге канчалык деңгээлде кызыгуусу жана башка ушул сыяктуу суроолорго жооп алуу үчүн эксперимент жүргүздүк. Жалпысынан бир жылдык даярдоо курсунда кыргыз тилин үйрөнүүгө жыйырмадай кытайлык студенттер катышты. Эл аралык билим берүү борборунун даярдоо бөлүмүндө 40 сааттык көлөмдөгү окуу жүгү каралып, жумасына 2 пар гана болгонун айтуу кетүү керек. Натыйжада эки жарым ай гана окутулат. Бул мезгилде кыргыз тили чет тили катары кытайлык студенттердин дээрлик көпчүлүгү аз гана сөздөрдү өздөштүрүүгө жетишишет. Болгону учурашуу, коштошуу жана өзүлөрү жөнүндө 3-5 сүйлөм менен гана чектелип, айтууга көнүгүшөт. Эл аралык билим берүү борборунун даярдоо бөлүмүн аяктагандан кийин, К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин 9 факультеттерине тапшырышат. Кыргыз тилин чет тили катары толук кандуу 1-курстан баштап Кыргыз Республикасынын Билим берүү министрлигин Мамлекеттик тилди окутуу боюнча окуу-программаларынын талабы боюнча кыргыз тилин чет тили катары окутуулуп башталат. Чет өлкөлүк студенттердин кыргыз тилин билүү деңгээлине коюлган талаптарга ылайык А 1 деңгээлине негизделип окутулат. Азыркы учурда ЖОЖдордо кыргыз тилин эне тили, кыргыз тили экинчи тили жана кыргыз тилин чет тили катары 120 сааттык көлөмү менен окутулуп жатат. Буга ылайык эки баскычтуу билим берүүдө бакалавр баскычында 1- курста гана, I семестрде 60 саат, II семестрде 60 саат, жумасына 2 жолу кыргыз тили сабагы өтүлөт.

Изилдөөнүн этаптары, алардын милдеттери	Этапты ишке ашыруу убактысы	Диагностикалык ыкмалар	Натыйжасын аныктоо этабы
1.Этапты аныктоо	Сентябрь 2021-ж –	Чет өлкөлүк студенттердин	Орус филологиясы факультетинин

<p>2. Эксперимент жүргүзүүнүн планын иштеп чыгуу.</p> <p>3. Кыргыз тили боюнча чет өлкөлүк студенттердин билиминин баштапкы деңгээлин аныктоо. (тест түзүү, жүргүзүү; апробациялоодо баалоонун критерийлерин талдап, аныктап алуу)</p> <p>4. Эксперименталдык топтордо чет өлкөлүк студенттердин даярдоо курсунда алган билиминин деңгээлин аныктоо</p>	<p>Май 2022-ж</p>	<p>баштапкы билим деңгээлин оныктоодо кыргыз тили боюнча тестирилөө, оозеки сурамжылоо.</p>	<p>Лингвистика адистигинин чет өлкөлүк (кытайлык) 1-курсунун студенттери катышты. Студенттердин жалпы саны – 27 студент. (ЛИ-21-5, ЛИ-21-10- топтор) Эксперименталдык топко катышкан студенттердин саны – 13 студент (ЛИ -21-5- топ).</p>
<p>Эксперименттин мониторинг жүргүзүү баскычы</p> <p>1. Чет өлкөлүк студенттердин кыргыз тили боюнча алган билим деңгээлин аныктоо.</p> <p>2. Чет өлкөлүк студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутуудагы иштелип чыккан ыкмалардын топтомунун натыйжалуулугун аныктоо.</p> <p>3. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда коммуникативдик компетенциянын</p>	<p>Сентябрь 2021-ж – май, 2021-ж</p>	<p>Жыйынтыктоочу этапта чет өлкөлүк студенттердин билим деңгээлин аныкташ үчүн кыргыз тили боюнча тестирилөө, оозеки сурамжылоо</p>	<p>Орус филологиясы факультетинин Лингвистика адистигинин чет өлкөлүк (кытайлык) 1-курсунун студенттери катышты. Студенттердин жалпы саны – 27 студент. (ЛИ-21-5, ЛИ-21-10- топтор) Эксперименталдык топко катышкан студенттердин саны – 13 студент (ЛИ -21-5- топ).</p>

негизинде окутуунун ыкмаларынын эффективдүүлүгүн апробациялоо.			
--	--	--	--

Жогоруда айтылган ойлорду жалпылаштыруу үчүн, кыргыз тилин чет тили катары окутууда ар түрдүү иш-аракеттерди аткарат. Эң негизги иш-аракеттеринин маанилүүлүгүнүн бири коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандыруу, башкача айтканда, коммуникативдик муктаждыктарды ишке ашыруу. Коммуникативдик компетенттүүлүк натыйжалуу баарлашуунун негизги компоненти болуп саналат. Ошондуктан коммуникативдик муктаждыктарды жүзөгө ашыруу үчүн ар кандай типтеги кептерди, сунуштарды кура билүүсү; сөздөрдү жазууда белгилерди колдонуу мүмкүнчүлүгү; жаңы түшүнүктүн аныктамасын бергенде, окулган тексттин негизги мазмунун жалпылаганда, маалыматты бөлүп көрсөтүүдө, өз оюн билдирүү мүмкүнчүктөрү эсептелинет. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда тил боюнча ар кандай даярдыкты колдонгон 4 “киттин” ичинен (окуу, жазуу, сүйлөө жана угуу) акыркы экөөнө басым жасалып келет. Чет өлкөлүк студенттердин кыргыз тилинде пикир алышууга даярдыгы жок болгонун айгинелейт. Сүйлөшүүгө эрте экенин байкаса болот. Ошол себептен кыргыз тилин чет тили катары үйрөнүүдө ар кандай кырдаалдык шарттарды түзүүсүн маалымдайт. Коммуникативдүүлүк окуу процессинде зарыл нерсе, анткени коммуникативдүүлүк баарлашуунун талаптагыдай шарттарда өтүшүн камсыз кылат, ар бир студенттин индивидуалдуулугун эске алуу, окуу процессинин сүйлөө багытынын көрүнүшү, окутуунун функционалдуулугунун көрүнүшү, кырдаалдык байланыш, окуу процессинин жаңылыгы каралган. ЖОЖдордо чет өлкөлүк студенттерди кыргыз тилин чет тили катары окутууда атайын окуу программалары менен окутулуп, алардын кеп ишмердүүлүгүн калыптандырып келет.

Кыргызстанга чет өлкөдөн келип билим алып жатышкан студенттерге коммуникативдик компетенттүүлүн калыптандырууну уюштурууга, сүйлөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө биздин изилдөөбүз жардам берет деген ишеничтебиз. Мисалга алсак, кыргыз тили чет тили катары окутууда жандуу, кызыктуу жана жеткиликтүү болуш үчүн, жандуу ой бөлүшүү, кызыктуу пикир алышуу керек. Жандуу жана кызыктуу пикир алышууга биринчи кезекте коммуникативдик ыкмага кайрылабыз.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун эң негизги максаттарынын бири чет өлкөлүк студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу болуп эсептелинет.

3.2. Аталган студенттерге кыргыз тилин үйрөтүүдө жүргүзүлгөн эксперименттердин, тажрыйбалардын томтому.

1 сабактын иштелмесин , китептен алуу, методдор таблицалар керек

Кыргыз тили чет тили катары К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Орус филологиясы факультетинин Лингвистика бөлүмүнүн 1-курсунун кытайлык студенттерге “Таанышуу” аттуу темасына сабактын иштелмеси

Тема: Таанышуу

Колдонуучу каражаттар: ак кагаз, кызыл калем сап, сүрөттөр

Сабактын тиби: аралаш тип

Сабактын методу: интерактивдүү

Мен угамын жана унутуп каламын.

Мен көрөмүн жана эстеп каламын.

Мен жасаймын ошондо мен түшүнөмүн.

Кытай макалынан

- Салам!
- Салам!
- Кандай**сың**?
- Ыракмат, жакшы! Өзүңчү?
- Эң сонун!

- Саламат**сыз**бы!
- Саламат**сың**бы!
- Кандай**сыз**?
- Ыракмат, жакшы! Өзүңчү?
- Дурус.

Ассалом алейкум!
Алейкум ассалам!
Кандайсыз?
Ыракмат, жакшы! Өзүңүзчү?
Жакшы

Саламатсыңарбы, балдар!
Саламатсызбы, эжей!
Кандайсыңар?
Жакшы! Өзүңүзчү?
Эң жакшы!

Саламдашуунун түрлөрүн окудунар. Келгиле эми саламдашып туруп, таанышууга өтөлү.

- Салам!
- Салам!
- Кел таанышабыз!
- Кел!
- Сенин атың ким? _____.
- Менин атым _____.
- А сенин атың ким?
- Менин атым _____.
- Мен таанышканыма кубанычтамын!
- Мен дагы.
- Көрүшкөнчө!
- Көрүшкөнчө!

Ролдорго бөлүшүп окуйбуз.

Өзүң жөнүндө айтып бергиле .

Өзүм жөнүндө

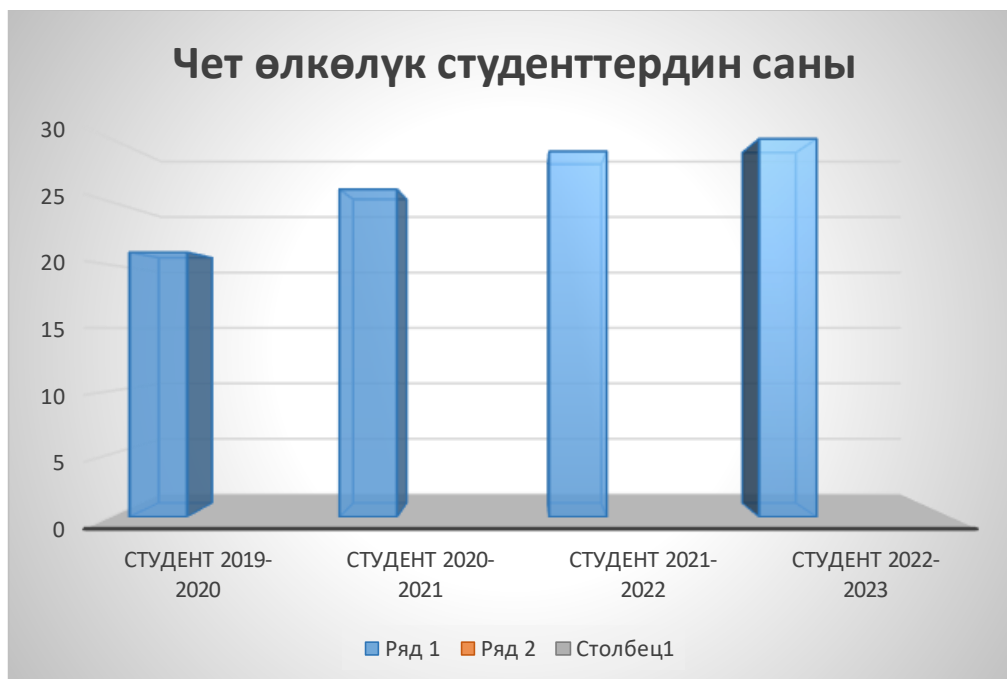
Менин атым Ли, орусча атым Олег. Менин фамилиям Жибо. Мен 19 жаштамын. Мен кытайдан келдим. Азыр мен Бишкек мамлекеттик университетте 1-курста окуп жатам. Мен Бишкек шаарында турам.

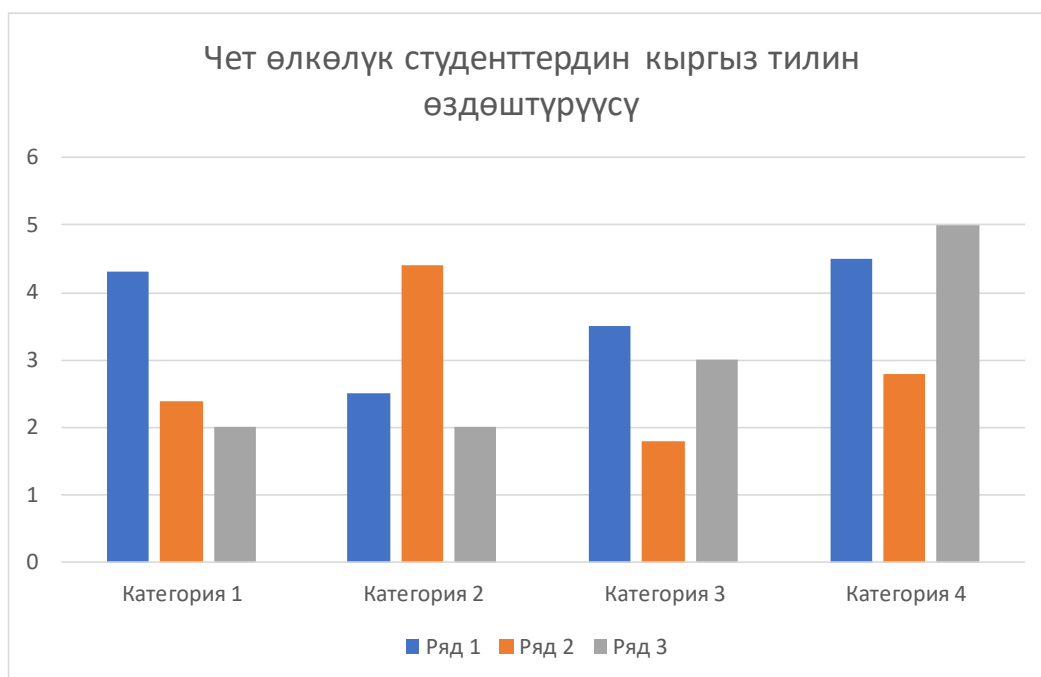
21 студент - 2019-2020-о.ж.

26 студент - 2020-2021-о.ж.

29 студент - 2021-2022-о.ж.

30 студент - 2022-2023-о.ж.

Он айлык окулган даярдоо курсунда даярдоо курсунун студенттери тил үйрөнүүнүн кандайдыр бир деңгээлдеринин тепкичтерине ээ болуу зарыл (тил үйрөнүп баштаганда канча сөз билүүсү керек)

2019-2023-жыл аралыгында К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Орус филологиясы факультетинде Лингвистика бөлүмүндө 2019-2020-окуу жылында – 21 студент; 2020-2021-окуу жылында – 26 студент; 2021-2022-окуу жылында – 29 студент; 2022-2023-окуу жылында – 30 студент келип, билим алып жатышат. Диаграмма

Окутуучулар студенттер менен аңгемелешүү, оюндар, (табышмактарды табуу, ыр саптарынан жаттоо, жер-суу аттарын эске тутуу) өткөрүлдү.

**** сабактын иштелмеси кетет

Таблица график менен бир нече түзүү студенттердин тизмеси керек.
Пандемия учурунда кандай эле

Себебин аныктоо

Тиркеме 1

Лингвистика адистиги боюнча чет өлкөлүк студенттердин тизмеси

ЛИ 22-7

1. Квак Минсу
2. Юй Цзясинь
3. Лю Чжэньнин
4. Чжу Шэнмин
5. Чэнь Цзычуй
6. Шэнь Цзыпэн
7. Ма Цзытун
8. Чжао Хэнюе
9. Чжан Чжичен
10. Чжан Иян
11. Люй Таншунь
12. Чжан Синлинь
13. Чу Сыхань
14. Ван Цзынин
15. Чжэн Динвэй

ЛИ 22-8

1. Сунь Юйчжао
2. Ли Ю
3. Лянь Чэньгуан
4. Цзя Чжиян
5. Чжан Цзялинь
6. Ван Линьфань
7. Ван Синь
8. Жун Хань
9. Янь Бо
10. Чжан Пин
11. Го Хэ

12. Ду Цзяминь

13. Ван Цзысюй

14. Чжу Чжане

15. Чжу Эньцзэ

16. Се Дунжунь

ЛИ 21-5

1. Джоу Хайлонг

2. Ли Синюй

3. Лю Джибо

4. Хоу Лэ

5. Ши Лунфэй

6. Чжан И

7. Квон Оук

8. Ван Суюань

9. Ду Сун

10. Си Хуань хуань

11. Ван Чжэньюй

12. Ван Цзябинь

13. Чжан Исинь

ЛИ 21-10

1. Линь Ваиньин

2. Гао Цзинсюань

3. Сунь Юньсян

4. Чжан Юешань

5. Чжао Минян

6. Фэн Сысян

7. Чан Пэни

8. Син Луюань

9. Чэнь Юаньцзя

10. Пэн Цуу

11. Ся Таньлэх
12. Цин Дачуань
13. Хо Сюй
14. Чжан Сюнь

ЛИ – 20-5

1. Барсбек Бакыт
2. Ван Сяосюань
3. Гао Тяньжунь
4. Лю Маньли
5. Ма Исин
6. Се Цзыхан
7. Сюй Сяотун
8. У Цзясинь
9. Цзян Цзыян
10. Чжоу Шулин
11. Чэнь Кэйюй
12. Ши Дато
13. Квон Мин-Хёк
14. Гао Яомин
15. Ду Иньвэй
16. Ли Пэйсюань
17. Ли Чжэньцян
18. Лю Юйхао
19. Сунь Юйюй
20. Цао Цяньту
21. Цао Хай Юэ
22. Чжоу Цзюньян
23. Ма Сучэнь
24. Дай Цянь Чуань
25. Сюй Юнгуй

ЛИ - 19-4

1. Ван Шухуэй
2. Лю Хай Фен
3. Цао Мэнжу
4. Чи Дань Дань
5. Юань Хао Цинь
6. Лю Юй Чэнь
7. Лян Юэжу
8. Ким Ый Джун
9. Ырысбек Аида
10. Нуэрмаймайти Нафэйса
11. Ким Сон Джун
12. Ян Жосюй
13. Ян Ян
14. Ли Хуейлян
15. Ма Лицей
16. Сюэ Лянвей
17. Бай Хаоу
18. Чжао Жуй
19. Чжао Ченьжуй
20. Чжен Юнхуань
21. Ян Сянлун

III глава боюнча корутунду

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

1. **Алексеева, Е.П.** Теоретические основы формирования компетенций в системе образования [Текст] / Е.П.Алексеева // Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары. – 2012. - №3(23). – Б.118-123.
2. **Алиев, Т.В.** Кыргыз Республикасында башталгыч кесиптик билим берүүнүн дидактикалык системасы [Текст] / Т.В.Алиев // И. Арабаев атындагы КМПУ. - Б.; 2006.
3. **Алиев, Ш.** Педагогика багытындагы гуманитардык адистердин студенттерине кесипке ылайык математикалык билим берүүнүн илимий дидактикалык негиздери [Текст] / Б.: И. Арабаев атындагы КМПУ, 2005.
4. **Алымова, А.** Кыргыз тилинин программасы [Текст]: ЖОЖдордун бөтөн тилдүү студенттерин окутуу үчүн / А.Алымова. – Б., 2008.
5. **Акбембетова, А. Е.** Чет өлкөлүк студенттерге орус тилин окутуу процессинде сөздү өстүрүүнүн илимий-методикалык негиздери (фразеологизмдер, макал-лакаптар жана паремиологиялык лексиканын материалында) [Текст] / А. Е. Акбембетова. – Б., 2021.
6. **Акматов, Б.М.** Кыргыз тилин окутуунун инновациялык технологиясы [Текст]: теория жана практика / Б.М.Акматов, А.С.Муканбетова. – Б., 2010. – 254 б.
7. **Акматов, Б.М.** Кыргыз тилин окутуунун инновациялык технологиясы [Текст]: теория жана практика. - 1-китеп.- Монография / Б.М. Акматов, А.С.Муканбетова. – Б.: Полиграфресурс, 2010, - 238б.
8. **Акматов, Б.М.** Кыргыз тилин окутуунун инновациялык технологиясы [Текст]: теория жана практика. - 1-китеп.- Монография / Б.М. Акматов, А.С.Муканбетова. – Б.: Полиграф ресурс, 2010. – 241б.
9. **Акунова, А.Р.** Кыргыз тилиндеги фразеологизмдерди педагогикалык жогорку окуу жайларда окутуунун методикасы [Текст] / А.Р.Акунова. – Б.: КМУ МТМИ, 2008. – 150 б.

10. **Акунова, А.Р.** Кыргыз тилинин практикалык курсу [Текст] / А.Р.Акунова, Б.С.Чокушева. - 1- 2-бөлүм. – Б., 2011. – 140 б.
11. **Аманалиев, Д.А.** Кыргыз тили [Текст]: Кыргыз-Кытай факультетинин В2 деңгээлинде окуган студенттери үчүн окуу куралы. – Б., 2021. – 278 б.
12. **Антипова, В.М.,** Компетентностный подход к организации дополнительного образования в университете [Текст] / В.М. Антипова, К. Ю. Калесина, Г. А. Пахомова // Педагогика. – 2006.- №8. – Б. 57-62.
13. **Ахматов, Т. К.** Кыргыз тили [Текст]: ЖОЖдор үчүн / Т.К. Ахматов, С.А.Давлетов, Ш.Жапаров. – Б., 2007. – 303 б.
14. **Ахметова, Н.А.** Модульно-рейтинговая технология обучения: научный подход [Текст] / Н.А. Ахметова. – Алма-Ата, 2001. – 45–46-бб.
15. **Ахметова, Н.А.** Формирование коммуникативной компетенции студентов неязыковых факультетов вуза в процессе развития речевой культуры на основе развития письменной речи на занятиях русского языка [Текст] / Н.А.Ахметова, Г.Дуйшонбекова // Пед.опыт: теория, методика, практика. – 2015. - № 4(5). – Б.156-159.
16. **Ахметова, Н.А.** Теория и практика модульно-рейтинговой технологии обучения в вузе (на материале практического курса русского языка) [Текст]: автореф. дис... докт. пед.наук / Н.А.Ахметова. – Б.: Минобразования, 2002. – 49 б.
17. **Бабаев, Д.Б.** Педагогика дисциплинасы боюнча жогорку окуу жайлардын гуманитардык жана табигый илимдер адистеринин студенттери үчүн программа [Текст] / Д.Б.Бабаев, Р.Т.Сулайманова, А.С.Райымкулов. – Б., 2009.
18. **Байденко, В. И.** Выявление состава компетенций выпускников вуза как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения [Текст]: метод.пособие / В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 55 б.

19. **Балбакова, С.Т.** Дил билги [Текст]: ЖОЖдун студенттери үчүн окуу куралы / С.Т.Балбакова, Б.К.Деркембаева, Н.Ч.Черикова. – Б., 2008. – 254 б.
20. **Балуян, С.Р.** Тестирование коммуникативной компетенции в устной речи абитуриентов специальности лингвистика и межкультурная коммуникация (на материале английского языка) [Текст]: автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.02 / Балуян Светлана Размиковна. – Таганрог, 1999. – 22 с.
21. **Бараник, Е.В.** Формирование основ профессиональной компетентности как одна из основных задач языковой подготовки в вузе [Текст] / Е. В. Бараник // Высшее образование сегодня. – 2008. -№ 3. – С.45-47.
22. **Байтерекова, Ж.С.** Практический курс киргизского языка [Текст]: учебник / Ж.С.Байтерекова, К.А.Биялиев, Т.И.Грибанова. – М.: ИПК МГДУ РЕМА, 2009. – 514 с.
23. **Байтерекова, Ж. С.** Кыргызский язык для стран СНГ [Текст]:учебник / Ж.С.Байтерекова, И.А.Каева, Т.С.Сорокина, Г.М.Фролова. – М.: ИПК МГДУ РЕМА, 2012. – 465 с.
24. **Батманов, И.А.** Методика преподавания киргизского языка в русскоязычных учебных заведения [Текст] / И.А.Батманов. – Б., 2002.
25. **Батаканова, С.Т.** Кыргыз тилинин практикалык курсу [Текст] / С.Т.Батаканова, Н.Б.Арабаева. – Б., 2004. – 342 б.
26. **Безукарова, Н.В.** Модель информационной компетентности педагогического бакалавриата [Текст] / Н.В.Безукарова, Е.В.Ермолович // Информатизация образования и науки. – 2011. – №4(12). – С.104-114.
27. **Бекбоев, И.Б.** Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы [Текст] / И.Б.Бекбоев, А.А.Алимбеков. – Б.: Бийиктик, 2011. – 192 б.
28. **Белицкая, Г.Э.** Социальная компетенция личности [Текст] / Г.Э.Белицкая // Сознание личности в кризисном обществе. – 1995. – С. 42-75.

29. **Беляев, В.В.** Очерки по психологии обучения иностранным языкам [Текст] / В.В.Беляев. - М.: Просвещение, 1965. – 10 с.
30. **Бейшекеев, Н.** Кыргызстандын жогорку окуу жайларында мамлекеттик тилдин айрым маселелери [Текст] / Н.Бейшекеев // Республиканын окуу жайларында мамлекеттик тилдин колдонулушунун проблемалары тууралуу өткөрүлүүчү илимий-практ. конф.баяндамаларынын тезистери. – Б.: 1991. – Б.103-105.
31. **Бим, И.Л.** Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского) [Текст] / И.Л. Бим. – Обнинск: Титул, 2001. – 48 с.
32. **Бим, И.Л.** Личностно-ориентированный подход основная стратегия обновления школы [Текст] / И.Л.Бим // Иностранные языки в школе. - 2002. - № 2. – С.11-15.
33. **Бим, И.Л.** Немецкий язык. Базовый курс. Концепция, программа [Текст] / И.Л.Бим. – М.: Новая школа, 1995. – 59 с.
34. **Биялиев, К.А.** Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин башка улуттарга окутуу методикасы [Текст] / К.А.Биялиев. – Б., 2002. – 215 б.
35. **Биялиев, К.А.** Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүдө лексикалык материалдын мааниси [Текст] / К.А.Биялиев // Академ.вест. АУЦА. - 2008. – № 1(7). – Б.146-152.
36. **Биялиев, К.А.** Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүдө окуу китептериндеги дидактикалык материал [Текст] / К.А.Биялиев // Вест.КРСУ. – 2009. – Т.9, №2. – Б.90-95.
37. **Биялиев, К.А.** ЖОЖдо кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүдө өздөштүрүү жана үйрөтүү теорияларынын мааниси [Текст] / К.А. Биялиев // Вест.КРСУ. – 2009. – Т.9, №2. – Б.95-99.
38. **Биялиев, К.А.** ЖОЖдо кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда фонетикалык материалды өздөштүрүү маселеси [Текст] / К.А.Биялиев // Вест.КРСУ. – 2009. – Т.9, №3. – Б.146-148.

39. **Биялиев, К.А.** Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин башка улуттарга окутуу методикасы [Текст] / К.А.Биялиев. – Б., 2002. – 215 б.
40. **Бердичевский, А.Л.** Оптимизация системы обучения иностранному языку в педагогическом вузе [Текст] / А.Л.Бердичевский. – М.: Высшая школа, 1989. – 103 с.
41. **Борозенец, Г.К.** Формирование иноязычной коммуникативной компетентности будущих специалистов [Текст]: интегративный подход / Г.К.Борозенец. – Воронеж: Изд.-во ВГУ, 2003. – 210 с.
42. **Блохин, В.Н.** Значение русского языка как средства межкультурной коммуникации. Русский язык в современном Китае [Текст]: сб. научно-метод.ст. III Межд.научно-практ.конф.//Забайкальский гос.ун-т; Хулуьнбуирский ин-т (г. Хайлар, КНР). - Чита: ЗабГУ, 2014. –211 с.
43. **Выготский, Л. С.** Мышление и речь [Текст] / Л.С.Выготский // Собр. соч: В 6 т. - М., 1982. - Т.2. – 488 с.
44. **Выготский, Л.С.** Лекции по педологии [Текст] / Л.С.Выготский. - Ижевск: Изд.дом Удмуртский ун-т, 2001. – 304 с.
45. **Выготский, Л.С.** Педагогическая психология [Текст] / Л.С.Выготский. – М.: АСТ Астрель Люкс, 2005. – 671 с.
46. **Вятютнев, М.Н.** Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах [Текст] / М. Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. - 1977. – № 6. – С.38-45.
47. **Вятютнев, М.Н.** Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах [Текст] / М. Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. - 1977. – № 6. – С.38-44.
48. **Вятютнев, М. Н.** Традиции и новации в современной методике преподавания русского языка и литературы [Текст] / М.Н.Вятютнев // Докл.сов.делегации на конг.МАПРЯЛ. – М., 1986. – С. 79-84
49. **Гальперин, И.Р.** Текст как объект лингвистического исследования [Текст] / И. Р. Гальперин. – М., 1981. – 169 с.

50. **Гальскова Н.Д.** Теория обучения иностранным языкам [Текст] / Н.Д.Гальскова, Н.И.Гез. – М.: Академия, 2004. – 336 с.
51. **Гез, Н.И.** Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований [Текст] / Н.И.Гез // Иностранные языки школе. – 1985. – № 2. – С. 17– 24.
52. **Гез, Н. И.** Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований [Текст] / Н.И.Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. - №2. – С.17-24.
53. **Гончарова, Н.Л.** Категория “компетентность” и “компетенция” в современной образовательной парадигме [Текст] / Н.Л.Гончарова // Сб.науч.тр.СевКавГТУ. Сер.Гум.науки. – 2007. - №5. – С.12-17.
54. **Гончарова, Н.Л.** Функционирование триады “знания-умения-навыки” в современной дидактике [Текст] / Н.Л.Гончарова // Сб.науч.тр.СевКавГТУ Сер.Гум.науки. – 2005. - №2 (14). – С.
55. **Гойхман, О.Я.** Речевая коммуникация Текст.: Учебник / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2006. –272 с.
56. **Гойхман, О. Я.** Профессиональная коммуникативная компетентность: слагаемые эффективного общения[Текст] / О.Я. Гойхман. – М., 2006.
57. **Горн, А.Г., Мамбеталиев, С., Токтоналиев, К.** Кыргыз тилин тез үйрөнөбүз [Текст]: Интенсивный курс кыргызского языка / А.Г.Горн,С.Мамбеталиев, К.Токтоналиев. – Бишкек: Мектеп, 1991. – 119 б.
58. **Гром, Е. Н.** Содержание и формы контроля уровня сформированности и иноязычной коммуникативной компетенции учащихся 10-11 классов школ с углубленным изучением иностранного языка [Текст]: дис.канд... пед.наук: 13. 00. 02 / Е.Н. Гром. – М., 1999. – 315 с.
59. **Громова, О.А.** Аудио - визуальный метод и практика его применения [Текст] / О.А.Громова. – М., 1977. – 145 с.
60. **Гулая, Т.М.** Опыт использования технологии «Развитие критического мышления» в процессе обучения профессионально-ориентированному

- деловому английскому языку [Текст] / Т.М.Гулая, Т.Л.Герасименко // Педагогика и психология образования. – 2014. - №1. – С.54-62.
61. **Дербишева, З.** Тил көпүрө [Текст]: кыргыз тили чет элдиктер үчүн окуу китеби / З.Дербишева, С.Досоева, З.Мажитова. – Б., 2005. - 159 б.
62. **Деркембаева, Б.К.** Тилим менен дилим [Текст]: Кыргыз тилинин үйрөнүүчүлөр үчүн окуу куралы / Б.К.Деркембаева, Н.Ч.Черикова, Р.Б.Жумалиева. – Б.: Бийиктик, 2010. – 470 б.
63. **Джаманкулова, А.Т.** Кыргыз тилинин жөнөкөй сүйлөмүнүн синтаксисин окутуу процессинде ЖОЖдордун студенттеринин кебин өстүрүү [Текст]: орус тилдүү тайпалардын баштооч топтору үчүн пед.илим.дис.... автореф. 13.00.02 / А.Т.Джаманкулова. – Б., 2012. – 25 б.
64. **Добаев, К.Д.** Теоретические основы обучения лексике кыргызского языка в русскоязычной начальной школе [Текст]: дис... д-ра пед. наук 13.00. 02. / К.Д.Добаев. – Б., 1999. – 33 б.
65. **Добаев, К.Д.** Кыргыз тилин өзгө тил катары окутуу методикасынын айрым маселелери [Текст] / К.Д.Добаев, Т.А.Асанакунов. – Б., 2006. - 83 б.
66. **Долгих, М.В.** Развитие коммуникативной компетенции студентов [Текст]: дис.... канд. пед. наук 13.00.08 / М.В.Долгих. – Челябинск, 2007. – 193 с.
67. **Дридзе, Т.М.** Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации [Текст] / Т.М. Дридзе. – М., 1984. - 112 с.
68. **Дыйканова, Ч.** Кыргыз тилин үйрөнөбүз [Текст] / Ч.Дыйканова. – Б.: Фонд Сорос –Кыргызстан, 1997. – 280 б.
69. **Елухина, Н.В.** Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсивной компетенции [Текст] / Н.В.Елухина // Иностранные языки в школе. – 2002. - № 3. – С.9-13.
70. **Еремин, Ю.В.** Основы профессионально-коммуникативной подготовки учителя иностранного языка [Текст] / Ю. В. Еремин. – СПб., 2001. – 180 с.

71. **Звонников, В.И.** Контроль качества обучения при аттестации: компетентностный подход [Текст]: учебное пособие / В.И.Звонников. – М.: Логос, 2009. – 271 с.
72. **Зимняя, И.А.** Педагогическая психология [Текст] / И.А.Зимняя. – М.: Логос, 2000. – 183 с.
73. **Зимняя И.А.** Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2003. - № 5. – С.34-44.
74. **Зимняя И.А.** Психология обучения иностранным языкам в школе [Текст] /И.А.Зимняя. – М.:Просвещение, 1991.– 221 с.
75. **Зимняя, И.А.** Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия [Текст]:авторская версия / И.А.Зимняя. - М. : Исслед.центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
76. **Зимняя, И.А.** Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования(Теоретико методологический аспект) [Текст] / И.А.Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2006. - № 8. – С.20-26.
77. **Зимняя, И.А.** Компетентность человека – новое качество результата образования [Текст] / И.А.Зимняя // Проблемы качества образования. Кн.2. Компетентность человека-новое качество результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003.-№5.- С.34-42.
78. **Зимняя, И.А.** Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании [Текст] / И.А.Зимняя. – М.: Исслед.центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 38 с.
79. **Зимняя, И.А.** Психология обучения иностранным языкам в школе [Текст] / И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 221 с.

80. **Ибрагимова, Ж.Т.** Мамлекеттик тилди окутуунун айрым көйгөйлөрү [Текст] / Ж.Т.Ибрагимова // Кыргыз тили жана адабияты. 2012. - № 21. – 319 с.
81. **Иванова, Е.О.** Компетентностный подход как новый взгляд на качество результата высшего образования / Е. О. Иванова [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.edit.muh.ru/content/conf/Ivanova.htm>. – Загл.с экрана. (дата обращения: 23.08.2010). 207 с.
82. **Иванова, О.Э.** Метод критического мышления как средство формирования иноязычной коммуникативной компетенции обучающихся [Текст] / О.Э.Иванова, Т.Г.Точилкина // Балтийский гуманитарный журнал. – 2017. – Т.6, № 4(21). – С.316-319.
83. **Изаренков, Д.И.** Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов [Текст] / Д.И.Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. –С.54-60.
84. **Ильязова, Д.М.** Компетентность, компетенция, квалификация – основные направления современных исследований // Профессиональное образование. Столица № 1. 2008 [Электронный ресурс] режим доступа: <http://www.sibcol.ru>. – Загл.с экрана.
85. **Исаева, Т.Е.** Классификация профессионально личностных компетенций вузовского преподавателя [Текст] / Т.Е.Исаева // Педагогика. – 2006. - № 9. – С.55-60.
86. **Карманов, А.А.** Ключевые компетенции [Текст] / А.А.Карманов // Образование. Карьера. Общество. – 2005. - № 3(9).
87. **Керимбекова, Р.А.** Келгиле, кыргыз тилин үйрөнөбүз [Текст] / Р.А.Керимбекова. – Б.: Мамтил жана энц.борбору, 2004. – 271 б.
88. **Керимбекова, Р.А.** Башка улуттар үчүн кыргыз тили окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери [Текст] / Р.А.Керимбекова. – Б.: Кыргыз билим берүү академиясы, 2007. – 123 б.

89. **Колесникова, В.В.** Внеаудиторные мероприятия как один из способов развития межкультурной и лингвокультурной компетенций на начальном этапе изучения русского языка как иностранного [Текст] / В.В.Колесникова // Актуальные вопросы филол.исслед.: мат-лы III Межд.научно-практ.конф.посв.195-летию со дня рождения Ф.М. Достоевского КубГТУ. – 2016. – С.151-154.
90. **Кодоров, Б.А.** Кыргыз тили [Текст]: фонетика, лексика, морфология / Б.А.Кодоров, М.М.Сыдыкбаева. - Б., 2006. – 125 б.
91. **Кодоров, Б.А.** Кыргыз тили [Текст] / Б.А.Кодоров, М.М.Сыдыкбаева, Н.Б.Мамырбаева. – Б., 2008. – 258 б.
92. **Краевский, В.В.** Предметное и общепредметное в образовательных стандартах [Текст] / В.В.Краевский, А.В.Хуторский // Педагогика. – 2003. - № 3. – С.3-10.
93. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 27 июнь 2010-жыл [Электронный ресурс]: Режим доступа. – www.stat.kg/ / - Загл.с экрана. Б., 2010. – 123 б.
94. **Лазырина, О.М.** Приемы технологии критического мышления в педагогической практике высшей школы [Текст] / О.М.Лазырина // Теория и практика общественного развития. – 2015. - №5. – С.156-157.
95. **Лурия, Р.А.** Язык и сознание [Текст] / Р.А.Лурия. – Питер, 2019. – 312 с.
96. **Ляховицкий, М. В.** Методика преподавания иностранных языков [Текст] / М.В.Ляховицкий. – М., 1981. – 15 с.
97. **Манликова, М.Х.** Лингвоэтнокультуроведение: Знакомство с культурой страны изучаемого языка [Текст]: пособие по развитию русской речи / М.Х.Манликова, под ред. Л.А. Шеймана. – Б.: Мидгалель, 2005. – 398 с.
98. **Манликова, М.Х.** Национально-культурно ориентированные учебные пособия в формировании этнокультуроведческой компетенции учащихся [Текст] / М.Х.Манликова // Предисл.

- Лингвоэтнокультуроведение: знакомство с культурой страны изучаемого языка. – 2005. – С.3-18.
99. **Манликова, М.Х.** Этнокультуроведческая лексикография в приобщении к культуре страны изучаемого языка [Текст] / М.Х.Манликова // 21 век – век межкультурного диалога, экономического подъема, духовного возрождения на Евразийском пространстве: Мат. межд. форума. - Москва-Бишкек, 2006. – С.86-90.
100. **Манликова, М.Х.** Формирование национально-культурной компетенции учащихся в курсе русской литературы для киргизской школы (на материале IX класса). // Шеймановские чтения-2. Русское слово в образовательном пространстве: Мат. межд. научн. конф. - Бишкек, 2007. – 323-331-бб.
101. **Миньяр-Белоручев, Р.К.** Вопросы теории контроля в обучении иностранным языкам [Текст] / Р.К.Миньяр-Белоручев // ИЯШ. – 1984. - № 6. – С.64–67.
102. **Мишланова, С.Л.** Технология критического мышления как средство формирования иноязычной коммуникативной компетенции студентов [Текст] / С.Л.Мишланова, А.А.Филиппова, М.Г.Заседателева // Вест. ЧГПУ. – 2016. - №5. – С.82-89.
103. **Муканбетова, А.С.** Кыргыз тилинин инновациялык окутууда формативдик баалоонун ролу [Текст] / А.С.Муканбетова // Кыргыз тили жана адабияты. – 2012. - №21. – 310 б.
104. **Муканбетова, А.С.** Жалпы билим берүүчү мекемелерде кыргыз тилин окутууну инновациялоонун илимий-теориялык негиздери [Текст] / А.С.Муканбетова. –Б.: Бийиктик, 2013. – 296 б.
105. **Мильруд, Р.П.** Коммуникативность в изучении языка [Текст] / Р.П.Мильруд // Иностранные языки в школе. – 2004. - № 7. – С.30-36.
106. **Мусаев, С.Ж.** Текст прагматика, структура [Текст] / С.Ж.Мусаев. – Б., 2000. – 321 с.

107. **Мусаева, В.И.** Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу [Текст] / В.И.Мусаева. – Б., 2014. – 99 б.
108. **Мусаева, В.И.** Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу, окуу методика, колдонмо [Текст] / В.И.Мусаева. – Б.: Гүлчынар, 2015. – 96 б.
109. **Мусаева, В.И.** Кыргыз тилин окутууда чечендик кепке (риторикага) үйрөтүүнүн илимий-методикалык негиздери (5-11-кл) [Текст]:пед.илим. дис... авторефераты / В.И.Мусаева. – Б., 2014. – 42 б.
110. **Невирко, Л.И.** Формирование коммуникативной компетенции в рамках новой модели подготовки учителей английского языка [Текст] / Л.И. Невирко // Педагогика развития: становление компетентности и результаты образования в различных подходах: мат.научно-практ.конф. – Красноярск, 2003. - С.51-58.
111. **Низовская, И.А.** Словарь программы “развитие критического мышления через чтение и письмо” = “Сын ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу” программасынын сөздүгү [Текст]: окуу-методикалык колдонмо. - Б., 2003. – 145 б.
112. **Низовская, И.А.** Сынчыл ой жүгүртүүгө үйрөнөбүз [Текст]:жогорку класстардын окуучулары үчүн окуу китеби / И.А.Низовская, Т.А.Матохина, Н.П.Задорожная. – Б., 2013. – 130 б.
113. **Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка [Текст] // Департамент по языковой политике. –М.: МГЛУ. – 2003. – 256 с.**
114. **Орозбаев, А.** Кыргыз тили [Текст]: баштоочу топтун студенттери үчүн окуу китеби / А.Орозбаев, Н.Караев. – Ош, 2009. – 152 б.
115. **Өмүралиева, С.** Изучаем кыргызский язык [Текст]: учебное пособие / С.Өмүралиева, С.А.Кундузакова. – Б.:Алтынай, 1993. – Ч.1, 2. – 116 с.
116. **Панков, П.** Кыргыз тилин компьютерде чагылдыруу [Текст] / П.Панков, Б.Баячороева, М.Жураев. – Б.: Турар, 2010. – 173 б.

117. **Пассов, Е.И.** Коммуникативный метод обучения иностранному говорению [Текст] / Е. И. Пассов. – М.: Наука, 1991. – 190 с.
118. **Пассов, Е.И.** Термины и система методики, или как мы говорим и пишем [Текст] / Е.И.Пассов. - СПб., 2009. – 50 с.
119. **Петровская, Л.А.** Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг [Текст] / Л.А.Петровская. - М.: Изд-во МГУ, 1989. – 189 с.
120. **Петровская, Л.А.** Компетентность в общении Педагогика [Текст]: учебник для бакалавров / Л.П. Крившенко [и др.]; под.ред. Л. П. Крившенко 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2013. – 488 с.
121. **Плотникова, С.Н.** Языковая, коммуникативная и дискурсивная личность: к проблеме разграничения понятий [Текст] / С. П. Плотникова // Лингвистика дискурса / отв.ред. С.Н. Плотникова. Иркутск: ИГЛУ, 2005. – с. 5-16.
122. **Плужник, И.Л.** Формирование межкультурной коммуникативной компетентности студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки: Авторф. Дисс. док. пед. наук. Тюмень, 2003, -46 б.
123. **Поршнева, Е.Р.** О профессиональной компетенции и компетентности // Дидактика перевода. Хрестоматия и учебные задания: учеб. пособие / сост. В. Н. Базылев, В. Г. Красильникова; под ред. В. Н. Базылева. 2-е изд., стер. М., 2012. 72–75- б.
124. Программа-справочник по русскому языку как иностранному с комментарием на китайском языке [Текст] /. – М.: Изд-во РУДН, 2011. – 304 с.
125. **Рахимова, М.Р.** Педагогиканын теориялык системасы жана технологиясы [Текст]: окуу куралы / М.Р.Рахимова. – Б., 2007. – 208 б.
126. **Рыбакова, А.А.** Сущность понятий «компетенция» и «компетентность»: от количественного измерения к качественному

наполнению [Текст] / А.А. Рыбакова // Вест.Ставропольского гос.ун-та. – 2009. - № 61. – Б.51-57.

127. **Рысбаев, С.К.** Кыргыз Республикасындагы тил саясаты жана мамлекеттик тилди үйрөтүүнүн жаңы модели тууралуу [Текст] / С.К.Рысбаев // Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары. – Б., 2012. – Б.30-34.
128. **Рысбаев, С.К.** Окуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуу маселелери [Текст]: Мугалимдер үчүн усулдук колдонмо. - Б., 2006. – 130 б.
129. **Рысбаев, С.К.** Кыргыз тили, адабияты мугалимине жүз кеңеш [Текст] / С.К.Рысбаев. – Б., 2013. – 236 б.
130. **Рыспаев, С.К.** Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун деңгээлдик системасы жана ага коюлуучу дидактикалык талаптар [Текст]: мектеп мугалимдери жана усулчулар үчүн / С.К.Рыспаев. – Б., 2012. – 96 б.
131. **Сарылбекова, З.С.** Коммуникативные основы обучения кыргызскому языку в старших (10-11-х) классах в школах с русским языком обучения [Текст]: дис...канд.пед.наук / З.С.Сарылбекова. – Б.: КНУ им.Ж. Баласагына, 2007. – 153 с.
132. **Сарылбекова, З.С.** Кыргыз тилин (мамлекеттик тили) окутуунун методикасы [Текст]: ЖОЖдордун филол.факультетинин студенттери жана орто мектептердин кыргыз тили жана адабияты мугалимдери үчүн типтүү программа / З.С.Сарылбекова, Ж.А.Чыманов. – Б., 2013. – 59 б.
133. **Сартпаев, К.К.** Кыргыз тилин окутуунун методикасы [Текст] / К.К.Сартпаев. – Ф.: Илим, 1978. – 308 б.
134. **Сарылбекова, З.С.** Коммуникативные основы обучения кыргызскому языку в старших (10-11) классах в школах с русским языком обучения [Текст]: дис...к.п.н. / З.С.Сарылбекова. – Б.: КНУ им. Ж.Баласагына, 2007. – 153 б.

135. **Сафонова, В.В.** Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях [Текст] / В.В.Сафонова. – М.: Еврошкола, 2004. – 233 с.
136. **Сафонова, В.В.** Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях [Текст] / В.В.Сафонова // О чем спорят в языковой педагогике. – М.: Еврошкола, 2004. – 236 с.
137. **Сыдыкбаева, М.М.** Кыргыз тилинин синтаксиси [Текст] / М.М.Сыдыкбаева, Н.Б.Мамырбаева. – Б., 2005. – 67 б.
138. **Сыдыкбаева, М.М.** Каюмова, Т.А., Амиров, Ж.Ж., Кыргыз тили [Текст]: Чет өлкөлүк студенттер үчүн окуу куралы / М.М.Сыдыкбаева, Т.А.Каюмова, Ж.Ж.Амиров. – Б.: Турар, 2010. – 110 б.
139. **Сыдыкбаева, М.М.** Кыргыз тилин мамлекеттик тил катары ЖОЖдордо окутуунун теориялык жана практикалык жактан изилденилиши [Текст] /М.М.Сыдыкбаева // Вест.КГУ им. И.Арабаева.- 2012.- № 4. – Б.338-340.
140. **Сыдыкбаева, М.М.** Кыргыз тили- илимдин тили [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Вест.БГУ . – 2013. - №1(24). – Б.218-221.
141. **Сыдыкбаева, М.М.** Кыргыз тилин мамлекеттик тил катары окутууда колдонулган дидактикалык принциптер [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Сб.мат.Респ.научно-практ.конф.Научное наследие Заки Ахметова и современные проблемы науки и образования” Восточно-казахстанский государственный университет. – 2013. - 29-30 мая. – С.338-341.
142. **Сыдыкбаева, М.М.** ЖОЖдун студенттерине тил үйрөтүүдө тилдик компетенцияны түптөө жана түзүү [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Вест. БГУ. – 2013. - № 2(25). – Б.158-161.
143. **Сыдыкбаева, М.М.** Эки баскычтуу билим берүүнүн шартында мамлекеттик тилди окутуу теориясында жана методикасында

- инновациялап окутуу принциптери [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. – 2014. - май. – Б.304-306.
144. **Сыдыкбаева, М.М.** Глобалдаштыруу шартында ар кандай адистиктердеги студенттерге мамлекеттик тилди окутууну оптималдаштыруу [Текст] /М.М.Сыдыкбаева // Вест.БГУ. – 2013. - №3(26). – Б.241-243.
145. **Сыдыкбаева, М.М.** Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасын өнүктүрүүнүн заманбап талабы [Текст] /М.М.Сыдыкбаева // Вест.БГУ. – 2014. - № 1(27). – Б.246-248.
146. **Сыдыкбаева, М.М.** Эки баскычтуу билим берүү системасында адистин маалыматтык жана маданият таануучулук компетенттүүлүгү [Текст] /М.М.Сыдыкбаева // КАОнун жарчысы. – 2014. - №3(31). – Б.150-152.
147. **Сыдыкбаева, М.М.** Коммуникативдик тилдик компетенция - кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун, билим берүүнүн максаты катары [Текст] /М.М.Сыдыкбаева // КАОнун жарчысы. – 2014. - №3(31). – Б.147-149.
148. **Сыдыкбаева, М.М.** Тилдик компетенттүүлүктүн өнүгүшүнүн жогорку деңгээлине жетишүү үчүн зарыл болгон максаттар жана милдеттер [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Республикаанский научно-технический журнал Наука и новые технологии . – 2014. - № 3. – Б.286-288.
149. **Сыдыкбаева, М.М.** Вопросы развития компетенции в преподавании кыргызского языка как инструмент развития государственного языка. [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Вест.КГУСТА им.Н.Исанова. – 2015. - № 4 (50). – С.235-238.
150. **Сыдыкбаева, М.М.** Методы и действия, используемые при обучении кыргызскому как второму языку [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Вест. Современной науки. Научно-теоретический журнал. – 2016. - №2/II. – С. 123-127.

151. **Сыдыкбаева, М.М.** Языковая компетенция как совокупность знаний и способностей [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // LXIII Межд.научно-практ.конф. №4 (61) «Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии» Секция: Педагогика высшей профессиональной школы. – 2016. - №4(61). – С.65-72.
152. **Сыдыкбаева, М.М.** Совершенствование языковых знаний студентов на основе информационной и культурологической компетентности в условиях двухступенчатого образования [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Проблемы педагогики. – 2016. - № 4(15). – С.28-31.
153. **Сыдыкбаева, М.М.** Кесипке даярдоодо кесиптик лексиканын ролу [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Современные проблемы социально-гум.наук, Научно-теоретический журнал. – 2016. - № 2(4). – С.34-36.
154. **Интерактивные методы формирования языковой компетентности** [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по мат.XLIX Межд.научно-практ.конф.«Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии». – № 4(49). Часть 1. – М.: Изд.Интернаука, 2016. – С.158-166.
155. **Сыдыкбаева, М.М.** Сущность понятий «компетенция» и «компетентность» : от количественных к качественным дополнениям [Текст] / М.М.Сыдыкбаева, А. Ж. Жолдошбекова // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по мат. L Межд.научно-практ.конф. «Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии». – № 5(50). – М.: Изд. Интернаука, 2016. - №5(50). – С.
156. **Сыдыкбаева, М.М.** Кептик материал (текст) тил үйрөнүүдөгү толук максаттуу компонент [Текст] / М.М.Сыдыкбаева // Современные проблемы социально-гум.наук, Научно-теоретический журнал. – 2016. - № 2(4). – С.104-106.
157. **Сыдыкбаева, М.М.** Кыргыз тилин ЖОЖдордо экинчи тил катары окутуунун лингводидактикалык негиздери [Текст]:моография / М.М.Сыдыкбаева. – Б., 2016. – 238 б.

158. **Сыдыкбаева, М.М.** Кыргыз тили [Текст] / М.М.Сыдыкбаева, Б.Т.Жалилова, Н.А.Абдыбекова. – Б., 2019. – 229 б.
159. **Тань, Я.** Этнопсихологические особенности обучения китайских учащихся [Текст] / Я.Тань // Молодой ученый. - 2017. - № 17. - С. 288-291. - URL <https://moluch.ru/archive/151/42833/> (дата обращения: 07.06.2018).
160. **Хомский, Н.** Язык и мышление [Текст] / Н.Хомский. – М.: Изд. МГУ, 1972. – 123 с.
161. **Холодная, М.А.** Психология интеллекта [Текст] / М. А. Холодная. - Томск-Москва. – 2024. – 334 с.
162. **Хуторской, Л. В.** Современная дидактика [Текст] / Л.В. Хуторской. – М., 2001. - 625 с.
163. **Хуторской, Л.В.** Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования [Текст] / Л.В.Хуторский // Народное образование. – 2003. - № 2. – С.58-64.
164. **Хуторской, Л.В.** Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Электронный ресурс] / А.В. Хуторской // Эйдос: Интернет-журнал. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212>. – Загл.с экрана. (дата обращения: 24.08.2010)
165. **Хуторской, А.В.** Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А.В. Хуторской // Эйдос: Интернет-журнал. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212>. – Загл.с экрана. 2002. 23 апреля.
166. **Хуторской, А.В.** Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Эйдос: Интернет-журнал. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423> . – Загл.с экран.(дата обращения: 24.04.2010)
167. **Царенков, Д.И.** Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения

студентов-нефилологов [Текст] / Д.И.Царенков // Русский язык за рубежом. – М.: 1990.

168. **Царева, Н.Ю.** Впервые по-русски. Водный фонетико-грамматический курс русского языка для китайских студентов [Текст] / Н. Ю. Царева, М. Б. Будильцева, Мэн Ся. – М.: Русский язык. Курсы. – 2011. – 200 с.
169. **Чжао, Юйцзян.** Лингводидактические основы этноориентированного обучения русскому языку и тестирования: на примере китайских учащихся [Текст]: дис.... канд. пед.наук / Юйцзян Чжао. – М., 2008. – 291 с.
170. **Чжу, Жийтянь,** Ма Цзяхун. Реформа высшего педагогического образования: на примере Гуансийкого университет.
171. **Чыманов, Ж.А.** Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы [Текст]: Монография / Ж.А.Чыманов. – Б., 2009. – 286 б.
172. **Чыманов, Ж.А.** Кыргыз тили: Сабактын теориясы жана практикасы [Текст] / Ж.А.Чыманов. – Б., 2007. – 104 б.
173. **Чыманов, Ж.А.** Кыргыз тили: Окутуунун методдору [Текст]: окуу куралы / Ж.А.Чыманов. – Б., 2007. – 100 б.
174. **Чыманов, Ж.А.** Кыргыз тили: сабактын үлгүлөрү жана сабактын талдоонун методикасы [Текст] / Ж.А.Чыманов. – Б., 2009. – 64 б.
175. **Щукин, А.Н.** Методы обучения в истории преподавания русскому языку как иностранного (теория и практика) [С] [Текст] / А.Н.Щукин, под ред. Л. А. Вербицкой, Лю Лиминя, Е. Е. Юркова // Русский язык и литература во времени и пространстве: мат.ХII Конг. Межд.ассоц.преподавателей русского языка и литературы. – Шанхай: Шанхайское образоват. изд-во иностр. языков, 2011. – Т.3. – С.280–287.